

FOLKMAGAZIN

A Magyar rapszódia
Los Angelesben

Tökéletes tökételek

Bognár Szilvia
és az etNoé

Dr. Kiss Ferenc
évfordulóján

Kormos István, Nagy László, Kiss Ferenc (Körösfő, 1975.)

Fodor Andrással és Illyés Gyulával, 1982 szilveszterén

A TARTALOMBÓL:

4. Részletek Kiss Ferenc Naplójából
8. Régi cigány szótárak...
Vas János Panyiga
10. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália rovata
Szabó Gyula: Eszet vegyenek!
12. Húsz éves a Martin György
Néptáncszövetség
Diószegi László
14. Kint is – bent is
Vida Virág
16. A magyar népdal új stílusa
Richter Pál
18. ELHIVATOTTAK A VÉGEKEN
Petrás Incze János emlékezete
Kóka Rozália
21. A banda
Fekete Réka, Könczei Árpád,
Könczei Csongor
22. A világzene bárkájában
Grozdits Károly
28. A tudós, aki a táncot írja – I. rész
Misi Gábor
32. SZÉKI DEKAMERON
Fiatal, bolondos szerelem
Kocsis Rózi
34. MAGTÁR
Csender Levente: DEKRESSZIÓ
36. TALLÓZÓ
Tánc- és lakodalmi kiáltások
Kallós Zoltán
39. A magyar-délszláv népzenei
kapcsolatokról
Fehér Zoltán
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Juhász Katalin: Tökéletes tökételek
44. Kulturális anyanyelvünk eróziója – II.
Agócs Gergely
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

„Isten teremtette a betyárokat”

Nagyon megörültem, amikor Bakos István barátom, a Bethlen Gábor Alapítvány ügyvivő kurátora megkeresett az emlékülés tervével, amely 2012. május 4-én az Eötvös Collegium épületében, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, a Bethlen Gábor Alapítvány és a Magyar Írószövetség társrendezésében meg is valósult. Apám megrázó temetése óta eltelt több mint tizenkét év, s ez idő alatt gyakran éreztem úgy, mintha méltatlanul megfeledeztek volna róla. Mintha szándékosan elhallgatnák. Néha elmerengtem: érdemes volt, Apám, megfeszülni? Kivált másokért, vívtál az álnokság és hazugság ellen, tanítottál, szenvedtél, idegeskedtél – majdnem ráment a családod is –, majd bűnhődteél és vezekeltél. Amit a magyar költészet és irodalom haladó vonulatáról tudtál és megírtál, nem tudták azóta sem felülmúlni. Amit a fiatal tehetségeért megtettél, ma nem teszi senki. Amennyit a faludnak, a határon túli magyarságnak szolgáltál, arra csak a legnagyobb honfiak voltak képesek. És hol vannak ma a tanítványok? Hol a hála, a tisztelet, egy jó szó, egy megemlékezés, egy cikk, egy tanulmány, esetleg egy könyv rólad? Mindenki hallgatott, én meg próbáltam magyarázatot találni. Nyilván igaza van Karácsony Sándornak – gondoltam –, aki szerint a magyar észjárás és lélek fontos jellemzője a passzív rezisztencia. Erre a következtetésre jutott nem sokkal később Prohászka Lajos is *A vándor és a bujdosó* című nemzetkarakterológiai tanulmányában. Az a lényege, hogy ami látszólag hiányzik, az ott van, csak éppen rejtőzködik. Még nem jött el az ideje, hogy észrevegyük. Aztán majd, amikor senki nem várja, elemi erővel megmutatja magát. Hát, így. Valóban ez történt: hosszas várakozás után hirtelen egy emlékülés, majd egy emlékkönyv, DVD, a *Napló* és a *Felirat* megjelentetésének lehetőségei bontakoztak ki a felejtés csendjéből.

A jó hír után jött a riadalom. Én mivel készülhetnék erre a megemlékezésre a muzsikán kívül, ahol csupa rangos személyiség emlékezik majd Kiss Ferencre? Néhány gondolatot tőlem is bizton elvárnak. Felmentem hát a nadapi házunk padjára, ahol huszonnyolc nagy kartondoboz és négy régi koffer tartalmazza apám hagyatékát. Számítógépes katalogizálásuk már megtörtént, de nagy részük még feldolgozatlan. Kéziratok, baráti, rokoni és szakmai levelek, feljegyzések, fényképek és képeslapok, arcképes iga-

zolványok, gimnáziumi és egyetemi lecke-könyvek, indexek, diplomák, kitüntetések, plakátok, meghívók és egyéb dokumentumok. Elvesztem köztük. Hosszas töprengés után végül arra jutottam, hogy a legjobb talán az lenne, ha apám emlékét néhány derűs, személyes történettel idézném meg. Így is lett. Szokolay Dongó Balázs közreműködésével két zenei összeállítással tisztelegtünk apám eszméi és emléke előtt. A közben elhangzott, akkor nagyjából improvizált előadásom főbb motívumait itt most kicsit megfésülve adom közre.

'73 januárjában beléptem a Vízöntő zenekarba, amit Novák Tata is szerződtetett a Bihari Táncegyüttes mellé. A banda persze tánc nélkül is adott koncerteket, és rövid időn belül külföldön is népszerűvé vált. Ez teljesen felülírta az egyetemmel kapcsolatos addigi terveimet. Bár többszöri átszakosodás és sorozatos évhalasztás közepette elvégeztem másfél évet néprajzból, de a vége mégis az lett, hogy hat év után abbahagytam. Apám nagyon haragudott ezért. Hiába mondtam, hogy az a társaság, ami őt körülvette a gimnáziumi éveim során, számomra felért három akadémiaiával. Péter bácsi¹, Mocsár², Sánta Ferenc, Nagy László, Kormos, Csoóri, Kósa Feri, Páskándi, Buda Feri, Czine, Kiss Anna és a Kilencek³ rendszeres vendégeink voltak, de járt nálunk még Gyula bácsi⁴ is, és hosszan sorolhatnám, hogy még kik.

Azzal is nyüzött állandóan, hogy mért pazaroljuk a drága időnket és energiánkat arra, hogy kísérletezünk a dallamokkal és a népi szövegekkel, hiszen ott az eredeti. Az a legjobb. Minek az a feldolgozás, azzal már nálunk nagyobbak is kudarcot vallottak. Nem sorolom, kikre gondolt, de ebben biztosan tévedett. A békesség érdekében jobbnak láttam hát elköltözni otthonról, ami persze anyámat viselte meg legjobban. Először albérlésben laktam, majd a szerelmemnél, aki később Anna lányunkat szülte, de hivatalos címem a Bogár utca maradt. Minden vitánk ellenére Apa örült a sikereinknek, eljárt

1 Veres Péter (1897–1970) író

2 Mocsár Gábor (1921–1968) író

3 Annak az egykori, kilenc bölcsészhallgatóból álló költőcsoportnak az elnevezése, akik az 1960-as évek végén ragaszkodtak ahhoz, hogy közösen megszólalva hallathassák hangjukat: Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre (eredeti nevén: Molnár Imre), Rózsa Endre, Utassy József

4 Illyés Gyula (1902–1983) költő, író, műfordító

Címlap: Kiss Ferenc a pismányi pince előtt, saját merlot borával. (1980.)

a táncházunkba és a koncertjeinkre, segített, tanácsokat adott, de kíméletlenül kritizált is folyamatosan minket. Szinte mindegyik muzsikus társammal jóban volt. Sokat szerepeltünk együtt vele is: jártunk Nagy Lászlóval, Kormossal, Budai Ilonkával író-olvasó találkozókra és gyakran léptünk fel a Bolgár Kultúra Házában is. Laci bácsi az *Ilju haramiát* kifejezetten nekünk fordította.

Ám hiába kerestünk jól, a hangszerek, lemezek, hangfelvevő eszközök, szakkönyvek és a „vándorcirkusz” életmód mindig elvittek az összes pénzemet. Egyszer még OTP személyi kölcsönt is fel kellett vennem, aminek törlesztő részleteivel persze legtöbbször késtem, s a felszólítás Kiss Ferenc névre, a szüleim címére jött. Mikor tehettem, felszaladtam hozzájuk, így egyik alkalommal (1980 áprilisában) várt a banki felszólítás, a borítékon ezzel a felirattal: „Lám! Se népdal, se pénz, se művészet. Csak megy a drága idő. Mert biztos, hogy ezt nem én kaptam.”

Apám kíméletlen iróniával tudta „farigcsálni” a másikat. Ez az alapjában véve szellemes üzenet azért tartalmazott olyan súlyos elemeket is, amiket én akkor fel sem fogtam. Ma már komolyan elgondolkodnék

rajta. Hozzáteszem: a borítékba nagyvonalúan beletette a tartozásom összegét is.

*

Ez a kis fából készült lapocska könyvtáram egyik dísze. Fő helyen áll *A magyarság néprajza* négy kötete előtt. Kamasz fejvel, a hatvanas évek vége felé találtam péterfalvi nagyanyám padlásán. Büszkén mutattam ebédnél apámnak az értékes leletet, mire ő gyanakvó mosollyal szemügyre vette, majd elérzékenyülve közölte velem, hogy ez egy csigacsinaló, és úgy tíz éves korában farghatta az anyjának születésnapjára. A míves bordázatot bicskával véste bele, s nagyanyánk éveken át erről penderítette orsóval a levesbe a tésztát. Egy világ omlott bennem össze. Hát ez akkor nem is népművészet! Ha én most eskábálok itt egy kórómalmot és azt valaki pár év múlva meglesi a fészkerben, azt majd kiállítják a falumúzeumban? Apám akkor visszaadta, s én, amikor ő nem látta, – mint a néprajztudomány szempontjából értéktelen darabot – a gyújtóskosárba hajítottam a favágító tőke mellé.

Aztán harminc évre rá másodjára is ráleltem Apa féltve őrzött kincsei között. Halála után rendezkedtem, amikor Kiss Sándor nagyapánk kaszakötartója és kedves lova

csengője mellől előkerült ez is. Annak idején apám megmentette a tüztől és hazahozta Budapestre. Nagyon elszégyelltem magam. Már régen túl voltam az egyetemen, több nagylemezen, Makovecz sevillai Magyar Pavilonjának díjnyertes zenéjén, de csak ott, abban a pillanatban fogtam fel a paraszti műveltség hagyományozódásának lényegét, az összetartozás és közösség hihetetlen fontosságát. Kései *clair-voyance*? Talán, de abban a pillanatban ez az egyszerű kis fadarab generációkat összekötő erős szerkezeté, híddá változott. Az unokáimnak is el fogom mesélni csigacsinalóknak igaz történetét.

*

Sokan nem tudják, hogy apám nagyon szeretett volna filmet írni vagy rendezni. Egyik vágya az volt, hogy a Rózsa Sándort egyszer valaki jól megcsinálja, s abban ő valamilyen módon részt vehessen. Lázadó volt maga is, nem véletlen az elhárítás találó fedőneve róla és szellemi köréről: SUBÁSOK. Már beteg volt, amikor a besúgók, jelentők, ügynökök világát a kilencvenes években szép lassan kezdték feltárni. Mikor ez a Subások elnevezés a tudtára jutott, – talán Végh Antal valamelyik könyvében hívtam fel rá a figyelmét –, elégedetten csettintett a nyelvével, s

Részletek Kiss Ferenc irodalomtörténész Naplójából

1975

Kiss Ferenc 1975 májusában egy erdélyi körutat szervezett költő barátainak. Gépkocsival mentek, Kormos István, Nagy László és Zelnik József utaztak vele. Az alábbi naplórészlet ennek az utazásnak az emlékeit eleveníti fel.

Július 31.

Régen írtam ide. Azóta megjártuk Erdélyt. (Máj. 19-26.) Szébbre sikeredett az út, mint reméltem. László elemében volt, mesélt kifogyhatatlanul a maga rövid mondataiban a gyerekkorról, bulgáriai élményeiről. Felidéztek – Kormossal versenyben – iskoláskoruk kötelees rigmusait (zömüket én is tanultam még); a sírverseket. Az ÉS stábjáról írottakat mind elmondta L. – A hegyek őt is jobban érdekelték, mint a műemlékek. Szó esvén műfordításokról, kiderült, hogy az alapkiadványokat milyen jól ismeri. Ami a versekben erő és súly, az biztos összefüggésben van ezzel az alapossággal. Kétágyas szobákban aludtunk mindenütt. Mikor Szatmáron felérkeztünk a szobák elé, ő mondta: „Te akkor velem jössz.” Így aztán végig együtt aludtunk.

Az első éjszaka nemigen beszélgettünk, nem is emlékszem, hogy mikor feküdtünk le, mert sokáig maradtunk a dramaturgnál. Előtte Mikolán voltunk Gellért Sándornál.¹ (Erről s az út néhány beszélgetéséről Zelnik örzi a magnószalagot.)

Másnap Magyarón vacsoráztunk, s igen jó hangulatban értünk a dédabisztrai „Kabáná”-ba. Azt hiszem, ott kérdezte meg L., hogy „hogya vagy Czine Miskával?”² Elmondtam. Azt is, hogy nem akarom publikálni, s majd talán megbékélhetünk. Ezt tanácsolta ő is. Aztán elmondta a Juhással³ való meghasonlását. Visszaadta a Margit⁴ versét, míg ő Bulgáriában járt. S már korábban is írt olyasmiket, hogy a barátság költőkkel nem lehet zavartalan, mert irigyek.

Aztán a Somlyórol⁵, Illés Endréről⁶ írott vallomások között intézte el őt is. Leszámolt. Akadozva mesélte ezeket, nem haraggal, de a megbántott ember keménységével. Egy régóta húzódó baj lezárásaképpen.

Szó volt a Feri és Aczél⁷ kapcsolatáról, a nőkről, akikhez kötődött. Az Új Írásról⁸, mely nem lett jobb. Én az elméleti és kritikai rovat gyengeségeiről beszéltem, s a versekből ordító csödről, melyért előbb-utóbb bele fognak marni.

Igen – már el is kezdték.

Én azért nem írok az Új Írásnak, mert nem akarom magam elkötelezni. Nem volna kedvem kiállni, ha egy kampány J. ellen elkezdődne. Pedig elkezdődik: Fekete⁹, Benjámin¹⁰, Csanádi¹¹, Fargóék¹² alig várják, hogy Aczél oltalma megszűnjön.

Kormos kifogyhatatlan Juhász gyarlóságainak sorolásában. Legutóbb (júl. 11-én), mikor Ilia¹³ miatt összejöttünk a Rózsadombban, elmesélte, hogy J. a Fészek-beli Nagy László-estet önmaga elleni gesztusként értelmezte. S hogy annak idején, a Vasárnap gyönyöre olvasása után azt mondta: mit akar ez a hülye?

Laci védte: betegség ez. Mindig is ilyen hiú volt, de most ez, az öregedéssel, élesebben ütözködik ki. A Tiszatáj¹⁴ Nagy L.-számát pl. azért nevezte hibásnak, mert nem kérték fel sem őt, sem Illyést¹⁵. Akkor védett lett volna ez a szám. (Felkérték.)

A Simon¹⁶ temetésén – ezt is Laci mesélte – eleinte nem ért hozzá közel az, ami történt, csak ott, a koporsó után menve kezdett el káromkodni. Fél. „Hol van a Gyuri?” – kérdezte a temetésen többször is, pedig ott ment előttünk.

Kormos: J. kötetei fél áron kaphatók némely boltokban. Illés Endre szándékosan kiröhögte ezzel a sok díszkiadással.

Nem hiszem, hogy így volna, de hogy az érdekszövetség tudatos, az biztos. Jobbára hallgattam.

jó kezének mutatóujját előre lendítve, netvetve csak annyit mondott: JÓ...NAGYON JÓ! Azonnal levelet íratott velem Csoóri-nak, hogy beszámoljon a szenzációs újságról és megkérdezze, hogy ő tudott-e erről. Sok minden csak Apa halála után derült ki. Fogalma sem volt arról például, hogy Szegeden az általunk csak „Vörös” Kovács Zolinak nevezett nagyhangú történész, aki rendszeresen feljárt hozzánk, 1970 és '76 között jelentéseket tett róla és Iliáról a Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság III/III-as ügyosztályán. Cserébe annyit kapott, hogy 1970-ben, az egyébként engedélyezett harminc nap helyett hetven napot tölthetett el Angliában. Utána a szerencsétlent magát is négy ügynök figyelte.

Apa több helyen is részletesen ír a Naplójában egy bizonyos Knopp úrral történő beszélgetésekről. A nagy ívű karriert befutott Knopp Andrásról, az MSZMP KB Kulturális Osztályának egykori helyettes vezetőjéről, későbbi művelődési államtitkárról van szó, aki ma Németországban élő műkeskedő. A párbeszédet apám a találkozók utáni éjszakákon jegyezte le emlékezetből. Nem asztalnál dolgozott, hanem az ölében tartott nagyalakú, kemény dosszién. Jobbá-

ra ceruzát és radírt használt, Anya lopta neki mindig a munkahelyéről, mert mindketőt gyorsan fogyott. Ja, meg a géppapírt, indigót és az üres katalóguscédulákat is a jegyzeteléshez!

*

Sajnos egyelőre nem találok, pedig éveken át lógott apám szobájában egy, a Hajdú-Bihar Megyei Naplóból kivágott, kartonra felkasírozott fényképes cikk az ötvenes évek elejéről. „Kiss Ferenc elvtársat szeretik a harcosok”. Ez volt a címe, jó vastagon szedve. A képen bakaruhában, fél lábát egy stokira téve éppen puskát tölt mosolyogva. Arról szólt a rövid tudósítás, hogy milyen jó dolog is manapság a néphadsereg katonájának lenni, ahol ilyen nagyszerű, művelt és elszánt ifjak védik a szocializmust, mint ő. Kiss honvédnek a fegyvere mellett örökösen kéznél van a hegedűje is, amivel szabad idejében mulattatja bajtársait. Ezért persze nagyon kedvelik őt, de hát a haza akkor van biztonságban, ha jól érzik magukat benne a katonák.

Az '56 utáni bujdosóvekről persze nem szóltak tudósítások. 1965-ig nem volt állása apámnak. Professzorának, Barta Jánosnak köszönhettem, hogy átvészelte a forrada-

lom utáni szűk esztendőket. Napi tíz-tizenkét órát jegyzetelt a könyv- és levéltárakban, hogy legyen elég forrásanyag mestere munkáihoz. Néha komplett tanulmányokat is megírt, amelyek csak az öreg nevével jelenthettek meg. Persze, ezt a fekete munkát Barta mindig tisztességesen honorálta. Csak így tudott akkor rajtunk segíteni, hála neki érte utólag is. Ő is szerette apámat. Hát, akik meg nem szerették, azok az ellenséghez tartoztak.

Megértem őket is.

Végezetül az előadáson elhangzott című dal szövegét is ide írom.

*Isten teremtette a betyárokat
Hogy azáltal verje a pógárokat
Mert ha betyárgyerekek nem találkoznak
Kutya pógár sohasem imádkozna*

*Verd meg Isten a mogyoró bokrokat
Mér' teremnek oly egyes botokat
Ha ráverik az én gyenge hátamra
Ingem-gatyám kettéhasad alatta*

*Éjjel-nappal az erdőben ögyelgek
Keresem a fát amire felkötnék
Jaj Istenem ha én azt megtalálnám
A vármegye orra elől kivágnám*

Kiss Ferenc

Az erdélyi út legmulatságosabb epizódjai:

1. A csipkés pizsama + a fél papucs.

2. Nyertem Kormostól 100 lejt, s odaadtam a széki prímásnak.

Legszébb a László története volt a kocáról, melyet mesterségesen elégitettek ki. (Zelniknél a szalag.)

Útközben sok szó esett persze magáról Erdélyről: mit lehetne tenni? Komolyan s tréfásan. De mindig csak egymás között.

Zelnik napimádó jelképei iránt őszinte figyelmet tanúsított.

Míg mi csergéért jártunk, Kormossal a szaploncai temető képeit nézték.

Kolozsváron éjszaka, mikor végigjártuk a szállodákat, dühében mindenféle versezeteket gyártott. Aztán másnap, mikor – már vidámabban – útra keltünk, ezt:

*Jönnék a csempészek
Hozzák a csergéket
A gyöngyöket a csempéket
a csempészek*

Mert Vistán gyöngyöt vettünk, Jóska Székről hozott értékes tányérokat, s abból Laci és Pista is átvett néhányat.

Sokat élcelődtek az én juhmaniámon. A románoktól kapott két bőr egyikét odaadtam L.-nak, hogy vigye el Margitnak.

Kapuson és Körösfőn szép varrottásokat vettünk. Csuda jó a fénykép is, amit Körösfőn Jóska hármónkról csinált. Szalmakalapok! Kormos, mint egy seriff.

Külön fejezet a Panek-ügy¹⁷: Loncika, a Kormos „tordai hasadék”-ja.

A Farkas utcai templomban a közepén lévő asztal intarziáit nagyobb figyelemmel nézegette László, mint a címereket. Meg a szószék faragásait.

Két szörnyű karambolt is láttunk. Az egyiket Beszterce után. A másikat, mikor Sütőéktől¹⁸ a Mezőségen át Széknek indultunk. Egy román faluban felgyúlt egy teherautó. Éppen előttünk ütkö-

zött neki a telefonfának. A sofőrrel leégett az ing. Kezét előrenyújtva, bizonytalanul jött és jajgatott. A szeme is megéghetett. Iszonyú volt, azóta is sűrűn kell rá gondolnom. „Sós szalonnával gyorsan bekenni!” – ismételte Laci, de mozdulni se tudtunk az iszonyattól. Összefutott egy-két perc alatt a falu, s jött egy autó is, elvitte.

Ez a kép még Széken is nagyon élénken bennünk volt. S ott is csak rosszat hallottunk. A táncház csak pillanatokra oldhatta ezt a nyomást. Hanem a gyerekfiúk szalmakalapban, zsebre dugott kézzel! Ezt nagyon élvezték a költők. Mítosza van Széknek. „Itt felépült az a bizonyos templom.”

*

1978

1978 karácsonya előtt Kiss Ferenc és Csoóri Sándor elvitték Illyés Gyulát és feleségét, Flóra nénit az akkori legnagyobb táncházba, a Fővárosi Művelődési Házba. Ez a részlet erről az estéről szól, de természetesen – mint a naplóban szinte mindvégig – egyéb aktuális problémákat is érint közben.

December 18.

Tegnap este, azaz 1978. dec. 17-én elvittük Illyést a táncházba. Sanyi kezdeményezte régebben. Hallhatott róla máshonnan is az Öreg, mert a szándéka régóta határozottnak látszik. Negyed nyolc lehetett, mikor odamentem. Indultunk is azonnal. Sanyi telefonált. „Hagyjuk, biztos nőügy” – mondta évődve az Öreg. Sanyi tiltakozott, de mikor megszólalt a halk, bársonyos baritonján, a süket is hallhatta, hogy az Öreg eltalálta.

(Előtte a román ügyről esett szó. Sanyi: a pesti értelmiség egy részét is felzaklatta. Imponál. A világsajtó is kedvezően kommentálta. Illyés: nem hiszem, hogy visszafordítaná a helyzetet. Cs. szerint, sajnos, lehet, hogy ezzel a külpolitikai lépéssel eltereli a figyelmet arról, ami lassan tudatosult. Összedől a munka eredménye. R. [Románia] mindig elszakad a vesztéstől. Illyés: Nem mindig. Ők is követtek el ostobaságot, 1916-ban pl. Mackensen szétverte őket. Iszo-

nyú ember- és más veszteség. Ha egy évig várnak, ugyanoda érnek. – Ez már az autóban folyt.)

Megérkeztünk az FMH-ba. A nagyteremben valami filmkánkét zajlott, így az emeleten volt a tánc. Felmentünk, eléggé zavart volt az Öreg. Nem élvezte a nagy figyelmet, amit keltett. Inkább az idősebbek lepődtek meg, hogy itt van. A gyerekek táncoltak, mint a földrengés: szatmári csárdást.

Timár Sanyi felültette a vendégeket a dobogóra, a zenekar mellé. Még mindig feszes volt kissé a hangulat. Keményen, vadul, de igen szépen táncoltak a bartókos gyerekek, hátrább a vendégek. Azt hiszem, az öregtől ez kissé idegen. Túl hangos volt a rikoltozás is. Az Állami Együttes¹⁹ protokoll fensége és artisztikuma ennél bizony szelídebb. Nézték. Mellettük ültem, de előre néztem, így nem látam a hatást.

Ahogy ennek a táncnak vége lett, a zenészekkel elegedett beszélgetésbe. Sipos Misi elmondta, kik járnak ide, aztán Sebő az UNESCO-tanácskozáson a „magyar modell” előnyét, többletét. Sanyi is mondta már közben is, amit a tánc hátról tudni lehet.

Aztán egy mezősegi táncrend jött. Nem a széki. Igen szép volt, s itt sokat énekeltek a gyerekek.

Nagy volt a meleg. A kedv fényére az akrobatika, az iszonyú testi teljesítmény kissé árnyékot vetett. Flóra néni meg is jegyezte: „Legalább százszor perdült meg az a kislány.” Egy szőke és egy barna lányka táncolt a zenekar, ill. előttünk. A gyilkos iramot remekül, könnyedén bírták. Mindkettő igen kedves arcú, vékony, de csinos, s a kemény fickókkal állták a tempót. A dallamok jobbára ismeretlenek lehettek Gyula bácsi számára. Így nem tudom, mit észlelt a radarérzékenység.

Szünetben beültünk egy szobába, Czine jött meg a veje²⁰, és a Sütő új lépéseiről akartak beszélni. Miska is elég mereven ült, míg a tánc tartott. Aztán beszélgettünk. Előbb ott volt Timár is, a Muzsikások is. Arról, hogy mit szólna ehhez Kodály. Milyen lenne pl. a

Székely fonó nem operai stílusban? Azt hiszem, erről nemigen gondolkodott eddig az Öreg.

Aztán egy szép dunántúli táncrend jött. Elkezdtek – már a folyosón – a Sütőről való beszélgetést, de azon voltam, hogy a „szelídebb” dunántúlit is lássa az Öreg. Martin Gyurka mondta: „Ezt a táncot²¹ egy ozorai dudajátékos zenéje nyomán rekonstruáltuk.” Mondtam, mondja meg az öregnek. „Nem, mondd csak Te” – így ő. Megmondtam. Figyeltek, már nem a pódiumról, hanem az ajtóból. Így is érdekes volt. Most nem a legjobbak, hanem a harmadik vonal táncolt. Köztük egy magas kanadai lány és egy angol fiú. Kissé szögletesen, de kedvesen.

Aztán lementünk egy terembe, s ott megbeszéltük a Sütővel kapcsolatos ügyeket. Pálffy Pista elmondta a temesvári bemutatót. A mondatok közben is ki-kitört a taps. – Aztán Sütő felszólalása a román KB ülésén: hitvallása Csau és Románia mellett. Miért történt? Az Öreget nem döbbsentette meg. Azt mondta: kezdettől az volt az alapelv, hogy saját belátásuk szerint járjanak el, és Sütő iránt változatlan bizalommal vagyunk. Miska meg Sanyi magyarázták az ot-tani vitát, Panek, Láng²² kontra Sütő. – „Én nem látok ebben nagy bajt – így az öreg –, bár szomorú.” Ki csinálja? Alighanem Méliusz²³, aki denuncióleveleket írt Rómából. (Magát Herder-díjra ajánlotta.) „Ő régen és többször levizsgázott” – így Illyés. Miska meg Sanyi a megosztódás, a Sütő-beszéd után előálló helyzet válságos voltát emlegették. Mintha az Öreg optimizmusa kimeríthetetlen lenne. Ez régóta így van, mindig ömlik rá a kétségbeejtő információ. S ő bizakodik: jó folyamat kezdődött el. Azért érzek vele, mert a börtönben is így volt: ott tanultam meg, milyen nehéz reménységfelelősnek lenni.

Szóba került Sütő Herder-díja. Hogy itthon elhallgatták, s R.-ban is csak a Hét²⁴ közölte. Sőt, Sütő is „véletlenül” tudta meg Macovecutól²⁵: „Tudod, hogy Herder-díjas vagy?” Az állam nem őt ajánlotta. „Itthon közzé kellene tenni.” Én vállaltam, hogy az ÉS-sel beszélek. „Én nem tárgyalok velük” – így az Öreg.

Sütő ezt is üzeni: a KB zárt ülésén Csau azt is szóvá tette, hogy a moldáviai románok helyzete rossz. Erről egy sort sem közöltek a román lapok.

Illyés erről az ügyről is igen jól informálnak látszott.

A veszély: hogy most a mi munkánkat a konjunktúrából eredeztetik. Van lehetőség e verzió cáfolatára. „Minket egy egész nép sorsa bánt.”

A beszélgetés megint tréfába oldódott. Erre sokat ad. Azt hiszem, ő is irtózik az összeesküvésszerű eszmecseréktől. Azon tréfálkoztunk, hogy sumer származásunknak Bobula Ida²⁶ szerint az ő arcképe is egy nagy argumentuma. „Olyan közönségesen beszélnek egymásról a sumer és antisumer tudósok, hogy nem lehet tudni, mi az igaz.” S elmagyarázta az ő arcképe ügyét. Én nem küldtem. Flóra se. „De én igen” – szólt közbe. Neveztünk. Legnagyobb érv a puli – szóltam közbe. S mivel Gyula bácsi ősei közt juhászok is voltak, az argumentumok kört alkottak. „Elvicceli, látod?” – így Ő. – „Nem veszem be a Ceaușescuval tárgyaló delegációba.”

Ez meg úgy került szóba, hogy a román művelődésügy vezetője Sütőnek szemére hányta: mért nem Beregszász meg Munkács ügyében protestálnak a magyarok? – „Nyugtassátok meg...” – mondta az Öreg. – „Ha nagyon aggódna.”

Sütőnek Csau is azt mondta: nem érti a magyarok iskolaügyben tett panaszait. Minden rendben van. Aztán még elmondta Pálffy P.-nak a Latinovitsról írott verset. Majdnem kínos volt a kérés ilyen zsúfolt este után. De Pisti igen rokonszenvesen csinálta, az Öreg nem tért ki.

Fáradtak lehettek, de elég jó hangulatban jöttünk haza.

(In: Emlékkönyv dr. Kiss Ferenc irodalomtörténész, író, kritikus, tanár 85. születésnapja alkalmából. Kairosz Kiadó, Budapest, 2013)

Jegyzetek

1. Gellért Sándor (1916–1987) költő, műfordító
2. Czine Mihály (1929–1999) irodalomtörténész, kritikus
3. Juhász Ferenc (1928–) költő, szerkesztő, 1974–1991 között az Új Írás főszerkesztője
4. Szécsi Margit (1928–1990) költő, Nagy László felesége
5. Somlyó György (1920–2006) költő, műfordító
6. Illés Endre (1902–1986) író, 1967-től a Szépirodalmi Kiadó igazgatója
7. Aczél György (1917–1991) MSZMP KB és PB tag, kultúrpolitikus, 1967 és 1974 között az MSZMP KB kulturális titkára
8. Új Írás irodalmi folyóirat
9. Fekete Gyula (1922–2010) író, szociográfus, politikus
10. Benjámin László (1915–1986) költő
11. Csanádi Imre (1920–1991) költő
12. Faragó Vilmos (1929–2013) újságíró, kritikus, az Élet és Irodalom szerkesztője
13. Ilia Mihály (1934–) irodalomtörténész, kritikus, a Tiszatáj főszerkesztője 1972-től 1975-ig
14. Tiszatáj irodalmi folyóirat
15. Illyés Gyula (1902–1983) költő, író, műfordító
16. Simon István (1926–1975) költő
17. Panek Zoltán (1928–2001) erdélyi író, költő
18. Sütő András (1927–2006) erdélyi író
19. Magyar Állami Népi Együttes
20. Pálffy G. István kritikus, szerkesztő, Czine Mihály veje
21. lassú dudálás
22. Láng Gusztáv irodalomkritikus
23. Méliusz József (1909–1995) erdélyi író, költő, műfordító
24. A Hét bukaresti magyar nyelvű hetilap
25. George Macoveșcu (1913–2002) román író, kultúrpolitikus
26. Bobula Ida (1900–1981) 1947-ben az Egyesült Államokba emigrált történész

„Új régi hang”

DVD-sorozat

Tisztelt Közönségünk!

Köszönjük, hogy elfogadták meghívásunkat és eljöttek Halmos Béla és Szomjas György „Új régi hang” című dokumentumfilm-sorozatának bemutatójára. Az elmúlt néhány percben Halmos Bélára, az ötletgazdára és szerkesztőre, jó barátunkra emlékeztünk. Sajnos, ő már nem lehet itt velünk, pedig nagyon készült erre az eseményre, hiszen huszonnégy év munkáját összegzi ez a tizenkét DVD. A filmek többségében „adatközlő” népzéneszeket láthatunk otthoni környezetükben, de színpadon is, a világ különböző részein. Ahogyan fiatalokat oktatnak a táborokban, és azt is, ahogyan közösen muzsikálnak a tanítványokkal. Beszélnek életükről, családjukról, a zenéről.

A szereplők közül sajnos már sokan nincsenek közöttünk, de a népzénet ma játszó fiatalok egyre népesebb tábora vagy közvetlenül tőlük, vagy az ő tanítványaiktól sajátította el a mesterfogásokat. Erről a folytonosságról Fodor Sándor Neti kalotaszegi primás így beszél a róla szóló film végén: „Nem hagyom magamat, nem fogok meghalni soha. Nem! Én meghalva sohase vagyok. Mindig fognak emlegetni. A tanítványaim azt fogják mondani, egyik a má-

1. „Multság”

Téka táncház- és kézműves tábor Nagykállón (1989)

2. „Szól a kakas már”

Magyar zsidó népzene (1992)

3. „Amerikába jöttem”

Magyar és amerikai népzének (1996)

4. „A szívben még megvan”

Zerkula János primás, Gyimesközéplek (1994)

5. „Rabja vagyok az életnek”

Maneszes Márton primás, énekes, Magyarorszávat (1994)

6. „Pista bácsi, dudáljon kend!”

Pál István juhász, dudás, furulyás, Tereske (1995)

7. „Magyarország szélén”

Jánó Anna énekes, Lészped (1996)

8. „Hej, Kisandrás!”

Gergely András énekes, Türe (1997)

9. „Neti Sanyi”

Fodor Sámuel primás, Kisbács (2000)

10. „Megyek az utcán lefelé”

Szántó Ferenc primás, furulyás, énekes, Magyararbecse (2001)

11. „A szászcsávási banda”

Jámbor István primás és zenekara, Szászcsávás (2001)

12. „Járd ki, Zsiga!”

Karsai Zsigmond énekes, táncos, Lőrincréve (2001)

siknak: »Hát, te honnan tudod?« »Hát, Sanyi bácsi tanított.« Akkor már nem élek? Mindig élek. »Sanyi bácsitól tanultuk ezt.« S akkor én élek, ha meg is vagyok halva – élek. Mert említik a nevemet.”.

Visszatérve a DVD-kiadványokra: minden dokumentumfilmet egy összeállítás követ, lemezenként több mint egy órás időtartamban. Ezekben az „extrák”-ban további felvételeket mutatunk be a filmek főszereplőiről, illetve az adott dialektushoz kapcsolódó egyéb anyagokat, amelyekben feltűnnek a táncházmozgalom jeles előadói és táncosai. Így, bizonyos értelemben ez a tizenkét lemez, több mint huszonnégy órás műsoridőben, a mozgalom elmúlt huszonnégy évének enciklopédiája is.

A továbbiakban a sorozat egyik darabját, „A Szászcsávási Banda” című filmünket láthatják, majd egy összeállítás következik, melyet a lemezekben lévő egyéb anyagokból készítettünk. Ebben rövid részleteket villantunk fel az imént említett extrákból, amivel érzékeltetni szeretnénk, hogy a kiadvány, a címadó filmeknél is milyen sok, értékes felvételt tartalmaz.

A filmek alkotói ezúton is köszönetet mondanak a filmek létrehozásában közreműködő mestereknek, muzikusoknak, táncosoknak, a megvalósításban együttműködő intézményeknek és szervezeteknek. Név szerint a Magyar Mozgóképek Közalapítványnak, a Magyar Történelmi Film Alapítványnak, a Nemzeti Kulturális Alapnak, az Emberi Erőforrások Minisztériumának és a Duna Televízióknak. A DVD-sorozat megjelenését a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

(Elhangzott 2013. szeptember 24-én, az Uránia Nemzeti Filmszínházban.)

Régi cigány szótárak és folklór szövegek

Megjelent Bari Károly háromkötetes munkája a Hagyományok Háza kiadásában

A Bari Károly által szerkesztett és bevezető tanulmánnyal ellátott kötetekben XVIII-XIX. századi és XX. század eleji cigány glosszáriumok (szójegyzékek), valamint a XIX. században és a XX. század elején elszórtan publikált cigány szövegek kerültek kiadásra. Együtt való közlésüket az indokolja, hogy a néphagyomány rendkívüli konzerváló képessége támpontot nyújthat egy-egy szó korábbi jelentésének, jelentéseinek megállapításához.

A cigány nyelv, amint a szerkesztő, Bari Károly, bevezető tanulmányában kifejti, nem egységes. Ahogyan napjainkban a különféle cigány csoportok életmód-maradványai, úgy a cigány dialektusok is jelentősen eltérnek egymástól, gyakorlatilag önálló nyelvek. A különböző csoportok nem értik meg egymást *tökéletesen*.

A XIX. században és a XX. század elején igen gyéren találunk utalást a gyűjtés konkrét helyére, a közlők személyére nézve pedig még ritkábban. A közlők az efféle adatokat lényegtelennek találták. Az olyan feljegyzések, hogy „csehországi cigány”, „oláhországi cigány” vagy „szerbiai cigány”, csak fenntartással vehetők figyelembe, mert a cigányok nagy része akkor még vándorolt, és a lejegyzők annak az országnak a lakosaként jelölték meg őket, ahol a gyűjtés történt, vagy ahonnan közvetlenül érkeztek. A publikációk abból az anyagból valók, amelyeket a korabeli Magyarország területén regisztráltak.

A cigány folklóralkötések magyar fordítását a közreadáskor, a XIX. század végén és a XX. század elején alaposan átírták. Ennek oka Bari Károly szerint nem valamiféle előítélet, hanem az, hogy a magyar népköltészet ekkorra már általánosan ismert stílusához akarták igazítani a cigány néphagyomány „autochton” műveit. Ezért is adja meg az eredetiben is fellelhető dalok és balladák szó szerinti magyar fordítását, jóllehet a folklór szövegek eredetijét a gyűjtők sokszor a felismerhetetlenségig eltorzítva jegyezték le.

A cigány folklór legjellegzetesebb műfaja a *dal*. Az éneklés a cigányoknál az életüket szakaszoló rítusok (eljegyzés, lakodalom, keresztlő stb.) elhagyhatatlan része. Az énekesek mélyen átéli a dalokat, azok improvizatív sorokkal, strófákkal egészülhetnek ki, amelyekbe az előadók saját sorukat szövik bele. Ez egyfajta avatási rítus is, mert amikor már mulatságban dalolhat a legény, az azt jelzi, hogy a közösség elfogadta felnőttnek.

„A dalok szövegei nem véglegesek, mert az

improvizációk révén folyton alakulnak. A színhagyományozó népköltészeteknek ez az egyik törvényszerűsége, a rögtönzés. Szorosan kapcsolódik az énekléshez, hogy minden archaikus közösség tisztában van minden tagjának repertóriumával és tiszteletben tartja: azokat az énekeket, amelyek hozzá köthetők, általában csak ő énekl; ha esetleg (nagyon ritkán) valaki más, akkor megjegyzi, hogy ez »Iksz« éneke.

Az egyén életében jelentkező új elemeket, amiket a szövegekbe betold, ugyanúgy elfogadja (vagyis: hitelesíti) a közösség, mint a hagyományban rögzült szövegeket. A mulatságokon mindenki lehetőséget kap arra, hogy sorsát előtárja – a személyességtől és az egyéni motívumoktól szuggesztívú váló régi, sztereotip strófákban.

A cigány dalokban csak ritmus van és meghatározott szótagszám, nincsenek rímek, ha pedig vannak, azok a legtöbbször ragrímek. A dal elején és végén az énekes általában üdvözli az ottlévőket, vagy a településén élő cigányokat, vagy a gyűjtő lakóhelyén élő cigányokat. Ezek a domináns »sorsénekek« – a cigány nyelv miatt – elsősorban a közösségen belül lehetnek, és lehetnek ismeretesek.

A közösségen kívül a környezet számára mindig ismertebbek a pergetéssel is díszített tánc kísérelő énekek. Hajdan ilyen volt a gyermekek »rókatánc« kísérelő éneke is, amely valószínűleg az állatkultusz (zoolátria) emlékeként maradt fenn. A funkcióját (a termékenység rítust) elvesztő táncmaradványt – a leírások szerint, főleg gyermekek által táncolt »cigánykodó« látványosságot – ma már nem találjuk meg a cigányok táncagyományai között. Egykor a robogó hintó után szaladó vagy

»cigánykeretek« vető gyermekek is csak »bizonyos népszerű« elemeket tudtak, és végeztek – pénzért.

Wliskoeki Henrik a XIX. század végén a meglehetősen obszcén szövegű ún. fáraó-ének publikált változatait gyűjtötte egybe és tette közzé, amelyekről azt feltételezem, hogy a »rókatánc« kísérelő énekei voltak.

A síksomlyói ferences kolostor ebédlőjének falában elrejtett Kájoni-kódex, sok más kéziratral és ösnyomtatvánnyal együtt, 1985-ben renoválás során került elő. A Kájoni-kódexben két XVII. században Magyarországon lejegyzett cigány dal szövege és dallama is található, amelyek az első cigány nyelv- és dallamemlékek közül származnak. A két dal szövegét sokan próbálták megfejteni, de nem jártak sikerrel, mert a cigány szöveg lejegyzése rossz, hallomáskor minden szót félreértettek. Csak aki több dialektust beszél (ugyanis gyakorlatilag »ki kell találni« minden szót) és a cigány folklórt jól ismeri, az képes az értelműkhöz férni.

A Kájoni-kódexben megőrződött cigány dalok azok közül valók, amelyeket a cigányok nem-cigány környezetben is szívesen adtak elő. Feltehetően pergetéssel díszített, gyors, tánc kísérelő énekek voltak, egyszerű szöveggel. A lokális nyelvhasználat és ebből következően a közmegegyezéstől eltérő jelentés nem zárható ki. Erre utal az értelmezésem. A »rókatánc« kísérelő éneke és a Kájoni-kódex két éneke nem jellegzetes cigány ének, sajnos, mégis elmélyítette a cigányok énekeiről kialakult véleményét. A cigány énekköltészetet az előítélet azonosította a környezet által megismert, egyáltalán nem jellegzetes, cigány énekekkel, amikre (megint csak: sajnos) még a cigányok is »rájátszottak.«

Az ivással járó alkalmakkor a nőknek külön kellett ülniük. Az apa, testvér, férj számára nagy tisztességnak számított, ha a hozzájuk tartozó nőt a mulató férfiak maguk közé hívták énekelni. Ez a tradíció Magyarországon ma már a hagyományokat őrző cigányoknál sincs meg. A nők odaülhetnek a férfiak közé, de az énekléshez most is »engedélyt kell kérniük« férfi rokonuktól és a társaságtól. »Bármelyik ének bármikor elhangozhat minden korosztályban, még a szokásokhoz kapcsolódó énekek többsége is.«

Bari Károly a dalokkal kapcsolatban a következő általános sajátosságokra hívja fel a figyelmet.

- A cigányok mindig arra töreksenek, hogy egy-egy dalnak elmondható története legyen, ezért a mulatságokban elhangzó énekek döntő többsége kimutathatóan *balladás* (jellegű) dal.

- A cigányok, amikor „fellépnek” a mulatságokon, az eszükbe jutó strófákat egyetlen dallamra igazítják, rövidítésekkel és bővítésekkel. Így valóságos énekfüzérek jönnek létre. A „fűzerben” több dalt énekelnek el, a tartalom folyamatosága (Magyarországon) legfeljebb tíz egymást követő strófában mutatható ki. A versszakok sorrendje minden alkalommal változik, az előadó hangulata szerint.

Bari Károly a negyven év alatt általa összegyűjtött énekeket a következő tematikus csoportokra osztja.

1. Asztali énekek

- a. Virrasztó énekek
b. Halottas énekek

2. Hallgató nóták

3. Táncnóták

4. Balladák

5. Epikus énekek (Epikus ének alatt Bari a balladánál jóval hosszabb, nagyrészt mesei szűzszerű „énekelt eseményközlés”-t ért.)

6. Börtöndalok

7. Rabénekek

- a. Sittes énekek
b. Alvilági énekek

8. Katonadalok

9. Lágerénekek

10. Folklorizálódott műdalok

11. Karácsonyi énekek

12. Gyermekdalok

- a. Mondókák
b. Játékdalok

13. Koldusénekek

14. Lakodalomi dalok

15. Táncszók

16. Fenyegetős énekek (verekedő, szidó, káromkodó énekek)

A cigányok zenei tevékenységéről Bari Károly megjegyzi, hogy Magyarországon és Erdélyben „az énekeiket hangszerral nem játszották el”, ilyen gyakorlat a „környéken” csak a Balkánon volt, beleértve Ó-Romániát is. Zenészként kezdetben királyi udvarokban és katonazenekarokban tűntek fel, „a zenei tevékenységet elsősorban a nem-cigányok számára, szolgáltatásként gyakorolták”. Ebből (is) következik, hogy asztali énekeiket, azaz cigány nyelvű, lassú sorsénekeiket mindenkor befogadók egyáltalán nem ismerték, környezetük ezért csak az ún. cigányoskodó táncokat és gajdos, gyors énekeiket tartotta cigány hagyománynak.

„Kisebb csoportokban cigányok már a XIII. századtól (II. András király seregének Szentföldről való 1219-es visszatérésétől) kezdve voltak Magyarországon, de tömeges megjelenésükről a XV. századtól beszélhetünk.

A zenéléseikről az első híradások Mátyás királlyá választásakor, Mátyás és felesége, Aragóniai Beatrix udvarának leírásakor és Dózsa György kivégzése kapcsán szóltak, valamint

feljegyzéseket olvashatunk sok régi számadási könyvben a cigány zenészek kifizetéséről és különféle emlékezéseket arról, hogy a katonaság zenei életében vettek részt.

Mivel az uradalmak – ahol cigányok voltak – csak mezőgazdasági munkák idején (tavasszal, nyáron, ősszel) foglalkoztatták őket, télen főleg zenéléssel (elsősorban hegedüléssel) szolgálták meg befogadásukat. Tulajdonképpen ezek az uradalmi alkalmi társulások jelentették az előzményeit a XIX. században gombamódra szaporodó állandó cigányzenekaroknak, s ezzel egyidőben a pénzkereső szándékkal ünnepnapokra egybeverődött, falusi cigány muzikusoknak.

A legelső jelentős cigányzenekarok megjelenése II. Rákóczi Ferenc fejedelem által vezetett szabadság-küzdelmek idejére (1703-1711) esett. Állítólag minden nagyobb kuruc táborban esténként cigányzenészek buzdították a katonákat, »jobbára tárogatóval, hegedűvel«. II. Rákóczi Ferenc »szerette a muzsikát, sőt kísérei naplójából azt is tudjuk, hogy még fejedelemkorában is szívesen eltáncolgotott muzsikaszóra.« Udvari zenésze Barna Mihály volt, a XVIII. század elejének leghíresebb cigánymuzsikusa, egyik nagyapja Czinka Pannának. [...]

A cigányzenekarok elsősorban Czinka Panna zenekarának összetételét (primás, kontrás, bőgős, cimbalmos) követték, de sok helyen ettől eltérő zenekari felállítás és hangszer is volt. Ennek ellenére figyelemre méltó módon a magyarországi zenész cigányok között egységes szokásrendszer alakult ki.

A cigányzenekarok jelentős szerepet játszottak az 1848-as szabadságharcban, mint verbuválók és katona-muzikusok. Amikor Kosuth Lajos meghalt, »halálának hírére az ország minden muzikus cigánya késsel vágta el a hegedűje hurjait.« Az 1848-as szabadságharc bukása után több részt vevő cigányzenész »a magyar zene külföldi úttörőjeként« vált híressé.

A magyarországi cigányzenészekre oly jellemző, sajátos cifrázások egyedivé tették játékkukat, hangszerkezelési tudásukat világszerte elismerték. Rögtönző képességük bámulatosan kifejlődött, ezt a képességüket az Osztrák-Magyar Monarchia időszakától kezdve, majd később a jazz-ben is hangsúlyosan érvényre juttatják.”

Balladák és epikus énekek – az egyetlen, mindenütt ismerttől, A kígyó éneke kezdetűtől eltekintve – Magyarországon igen ritkán, szórványosan kerülnek elő. A romániai cigányok között ez az énekelt epikai anyag még gazdag, főleg az idősebbek előadásában ma is általános. A cigányok a balladát és az epikus éneket legtöbb helyen gazdag énekek nevezik. Azok a témák, amelyek a magyar balladaköltészetben általánosak, a ci-

gány balladákban nincsenek jelen. Csak elvétve fordul elő betyárballada is.

Az eredetmondák az ember környezetében látható, tapasztalható dolgok keletkezésére próbálnak magyarázatot adni. A „létrehozók”, teremtők a történetekben elsősorban az Isten és az Ördög, de gyakori Krisztus, Szent Péter és Szűz Mária, valamint a Szent Család említése is. A cigány mondaanyagban a fentiekén kívül jelentős részt képeznek azok a szövegek, amelyek nem a korai keresztény apokrif iratokban és a Bibliában gyökereznek. Ezen eredetmagyarázatok autchtton jellegét igazolja, hogy kizárólag cigány közösségek ismerték, ismerik őket.

„Az archaikus teremtéstörténetek a cigány folklórban meseként funkcionálnak, az elképzelt keletkezések az epikusan megformált csodás események közé tartoznak, akár kozmogónikus vagy dualisztikus mítoszok, akár a különféle állatok vagy mesterségek kialakulásáról szóló, illetve egyéb eredetmagyarázatok. A gyűjtésekkor rögzített cigány aetiológiai szövegek annak a mítikus világszemléletnek a kifejeződései, amely a szájhagyományozó kultúrájú közösségek egyik erős összekötő szála.”

Bari Károly leírása szerint, az általa és mások által gyűjtött cigány aetiológiai (teremtésmagyarázó, jelenségmagyarázó) népi alkotások eltérnek a XIX. században publikáltaktól, dominánsan más a tematikájuk, általában apokrif vagy bibliai történeten alapulnak, míg a régiek nem.

A cigányoktól gyűjtött meséknek a szerkesztő négy rétegét különbözteti meg: az eredeti cigány népmeséket, a cigány és magyar anyag kontaminációit, a cigányul elmondott magyar történeteket, végül a cigányok által magyarul elmondott magyar szüzséket. A cigányok népi elbeszélő művészeite generációról generációra hagyományozódik. A ritualizált mesélési mód, a hosszú narratívákban a motívumok jellegzetes kapcsolódása, a rövidekben az információk közlésének módja Bari Károly szerint mind a cigány szóbeliség sajátossága.

Amikor egy tradicionális közösségből való cigány mesél, a gyűjtőnek adnia kell neki valamit, mert a hiedelem szerint, ha nem kap semmit érte, elhagyja a szerencse. Az efféle archaikus elemek, úgy a mesékben, mint a mesélés körülményeiben, egy ősi világlátás bizonyítékai: a mesekultúra elemei és a cselekvés elemei ugyanannak az archaikumnak a különböző megjelenési formái.

A Vegyes anyag ciklusban a szerkesztő Bari Károly közmondásokat, szólásokat közöl, de a babonákat, az álomfejtéseket és szitkozódásokat, átkozódásokat, imádságokat is ezek közé a nehezen osztályozható szövegek közé helyezte.

Vas János Panyiga

Szabó Gyula: Eszet vegyenek! (részletek)

Emlékszem, mintha ma lenne, arra a májusi kapálásra Kerekmagyaró alatt –, átellenben a Fenes oldala, lenn a völgyben Pisztrángos pataka –: uzsonnázunk a tagúton, szüleim uzsonna közben olyan gondban tanácskoztak rólam, ahogy utóljára talán csak születésem előtt, mikor össze is vesztek amiatt, hogy anyám miért mind leányka holmikát köt-varr az eljövendőnek s dugdossa apám elől; ám most nem azt a jövendőmet tanácskozták, hogy fiú lesz-e vagy leány, hanem, hogy tanult ember legyen-e, vagy megmaradjak az immár maromba vastagodott kapanyél mellett. Akkorra én már jól tudtam és szerettem is kapálni, de a kapálásból kihallatszott zúgó-lódó követelődzésem is, hogy tanulni jobban szeretnék, mint kapálni. Elrakta anyám az uzsonnamaradékot a tarisznyába, felálltunk, indultak a kapáink a sorokon, de szüleim a sorsomon főttek tovább, míg végül apám nagy bánattal kimondta: a kilátásban lévő kedvezmény ellenére sem tudja biztosítani az anyagi áldozatot a tanuláshoz. Akkor anyám sírásig elkeseredett, hogy bátyámnak is lett volna kedve s esze hozzá, de ha már neki nem sikerült, s egyikünknek amúgy is a föld mellett kell maradnia, valahogy úgy kellene, hogy legalább nekem sikerüljön, ami olyan nagy vágyam. „Látod-e Mózes, milyen nagy a kedve szegénynek?” – mondta, amitől az én elkeseredésem egészen vérszemet kapott: fogtam a kapámat, behajítottam a kapálatlan gyomba, hogy kapáljon nélkülem, ha tud; s mondtam szóval is, hogy jobban értsék, mi volt ez a mozdulat: „Én nem bánom, én többet maguknak nem kapálok!”. Tiszta sor volt: tettelegesen fellázadtam a kapa ellen, legalább úgy, mint ahogy a tehenek lázadtak volt Fenesben, mert éreztem a tehetetlenség kutyalegyeinek fájó csípéseit a bőrömön. Vártam a példátlan lázadásért, mint akkor a tehenek előrzéséért, apámtól a nyaklevest, de mint akkor, most is elmaradt: csak a gond redői mélyültek el a homlokán. [...]

Honnan tudhattam volna, hogy az az uzsonnai tanácskozás, az a kapaeldobó mozdulat, az elmélyült gondredők – ezek mind, amik a mi magán családi pillanataink voltak ott Kerekmagyaró alatt – százak és százak több évszázados tanácskozásába, tudást szomszjúhozó vágyába, a tanulás lehetőségében töprengő gondjába csörgedeznek, mint a gyenge patakok a folyók gátroppantó erejébe. Nézhettem át a szalonna olvadt ízével a számban Bérestető fölött – mintha a tu-

dásbeli vágynak is szalonnaíze lett volna –, hogy azon túl van Homoródszentmárton, de honnan tudhattam volna, hogy kerek 230 esztendővel azelőtt már úgy dobták el szegény sorsú, tanulni vágyó gyerekek a kapákat ezen a vidéken, hogy attól homoródszentmártoni Bíró Sámuelnek a homlokán egészen apámformájulag mélyültek a barázdák: „látván az ifjúságnak is ez mostani veszedelmes időkben nem úgy, mint kívántott volna, nevelkedéseket”, végezték, hogy „ha többet nem is”, egy középiskolát létesítenének, „hová mindenfelől az ifjúság elérkezhetnék”. Valami ilyen helyre szerettem volna elérkezni én is azzal a kapahajítással, de honnan tudtam volna, hogy már több, mint 150 esztendővel azelőtt olyan nagy volt a kedv itt, a Bérestetőn túl és innen, hogy Homoródszentmárton is, Homoró-dalmás is versengve kérte, sürgette már akkor, az egyik, hogy ott, a másik, hogy itt állítsanak fel, építsenek egy gimnáziumot. Nem tudhattam, hogy épp a jövő esztendőben, 1943-ban lesz a kerek 150 esztendeje annak, hogy végül éppen itt nálunk, Almáson, ahol a tejet s a puliszkát ettük reggel, gyűltek össze mesze vidékekről gondban fővő tanácskozásra, hogy kimondják a határozatot: Székelykeresztúron „minél hamarabb” egy olyan gimnáziumot állítsanak fel, „melyben az ifjúság avagy csak a retorikáig taníthatassék”. Nem tudtam én ezekről semmit, s egyáltalán nem is tudtam volna a gimnáziumot úgy képzelni el, hogy valahol egy közönséges földi épület – inkább valami mesebeli, már-már elérhetetlen fogalom volt számomra, mint a sohasem látott aranypart a barlang alatt – csak a szívszorító vágyat éreztem, hogy minél hamarabb gimnáziumba mehessek, s ott tanulhassak. Szófukar apám azonban még mindig nem mondott ki semmilyen biztató határozatot – három panasza volt anyámnak apámra:

hogy igen ritkán beszél, hogy örökké olvas, s hogy nem tud táncolni –, csendben ültük körül szusszanó szivarszünetét, s bánatosan nézegettem, milyen kormos-fekete füsttel füstölögnek a mészégető katlanok Falumezején. Sok ilyen szivarszünet volt már addigi, tizenkét évet sem töltött életemben, s mind egymásba mosódtak, de ez az egy kivált a sok közül: kiszűrődött az elfolyó időből ez a pillanat, mint ahogy engemet is kiszűrtek volt már akkor a falu gyermekei közül, mint olyant, akit a helyi versenyvizsga szitájából készek egy nagyobb, körzeti szitába küldeni, „szitás” Keresztúr gimnáziumi tehetségkutatására. A kapaelhajtás is azért kellett, hogy ha lehet, valahogy a családi szitán is fennakadjak.

Végül aztán itt is nagyobb lettem a lyuknál, s kicsúcsosodott így a rengeteg, ugyanúgy ismétlődő napok sorából egy nap, fényesen, soha többé el nem homályosíthatóan: 1942. május 27. Pedig akkor még nem tudtam, milyen sorsdöntő, egész jövendő életemet, sőt jövendő utódaim életét is megszabó nap lesz az. Nem volt semmi rendkívüli esemény abban, hogy anyám feltarisznyált egy kis élelemmel, s felkupo-rodottam egy épp vásári útra induló alkalmi meszes szekér ernyője alá, de az érzés rendkívüli volt. Ha volna olyan mese az életünkben, hogy kinek-kinek rendeltetik egy jótevő tündér, aki jósorsunk jegyét hordozza homlokán, és mi megérezzük ennek a tündérnek a születését, akkor ezt a napot ehhez a születésnap érzéséhez lehetne hasonlítani. Mentem a nehéz, recsegő meszes szekérral keresztül a Kövestetőn, a Kénosi-tetőn, s honnan sejthettem volna, hogy 120 évvel azelőtt és ismét 80 évvel azelőtt olyan szeke-rek nyikorogtak ezeken a hágókon Keresztúr felé Almásról s a két Homoród vidékéről, amelyek ingyen áldozatként vitték a meszet az iskola falaiba, ugyanoda, ahol estére magam is kikötök a 16-os szobaajtó mögött, a mesés-csodálatos nap mámorától álmatlan nyugvásra. „Kikötök” – ez a szó jön a számra, pedig nem csónak volt a jármű, hanem szekér, s nem földalatti kincs keresésére indultam, hanem hegyek tetején, hágókon jártam, s kezdtem azon gondolkodni, hogy nálunk, Almáson, kettő az igazi kincs: a mész és az ész. „Meszet vegyenek!” – kiáltotta ki mellőlem az ernyő alól a szekeres bácsi, de az övé mellé nyújthattam volna ki én is a nyakamat, hogy a szó elejéről elhajítva egy betűt, miként egy kapát, belekiált-sam a véres háború közepén az esztelen vi-

lágba: „Eszet vegyenek!”. Híres volt a barlangunk, messze földről is eljöttek megcsodálni, híres volt a meszünk, messze földre is elvitték eladni, de a mészkőbarlangban is és a mézhordó ernyő alatt is mindennél nagyobb szükség volt az észre, mert mindenél nagyobb érdek volt a megmaradás, és a létfenntartás. [...]

A barlangban az életüket mentették, nekem most az eszemet, tehetségemet mentik: „Országos Falusi Tehetségmentés” – valakinek így jutott eszébe ebben az esztelenül vérengző világban, hogy nem csak az életet kellene a holnapnak megmenteni, hanem az észet is. [...]

Amikor végre ott voltam a vastag falak között, éreztem magamban azt a még vastagabb vágyat, hogy ott maradhassak. Amikor a diákok – ezek az én szememben földöntúli lények – körülfogtak, s biztatni kezdtek, hogy énekeljek valami jó almási népdalt, én olyan igaz lelkeimből fújtam nekik a valcert

Részlet Szabó Gyula: *Volt egyszer egy gyermekkor című könyvéből* (Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1980), illusztráció: Gyócsi Gábor.

Szabó Gyula romániai magyar író Homoróddalmán született, 1930. szeptember 11-én. Szülei földművesek voltak, apja a kőfaragás mestersegében is jártas volt. Szülőfaluja, Homoróddalmás gyakran megjelent írásaiban, hazai élményei, s a Székelyföld társadalmának rohamos változásai határozták meg érdeklődését és művészi hitvallását. Itt ismerkedett meg a rugonfalvi származású Varga Irma tanítónővel, aki 49 éven át hűséges élettársa volt. Tanulmányait szülőfalujában kezdte meg. 1942-ben oktatója javaslatára a székelykeresztúri Orbán Balázs Gimnáziumba írtatták be, 1950-ben érettségizett. Felsőfokú tanulmányait Kolozsváron végezte, 1954-ben a Bolyai Tudományegyetemen magyar szakos tanári diplomát kapott. 1954 és 1957 között az Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó szerkesztője volt. 1957-ben az Utunk, illetve a Helikon munkatársa lett, ahol egészen 1992-es nyugdíjba vonulásáig munkálkodott. A Magyar Írószövetség tagjai közé választották. 1962-ben a Román Népköztársaság Állami Díja elismerésben részesült.

2000 májusában Székelykeresztúr város díszpolgárává avatta. 2004. december 21-én hunyt el Kolozsváron. Homoróddalmán, szülőfaluja temetőjében helyezték örök nyugalomra.

1952-től jelentek meg novellái, ezután folyamatosan közölt, azonban az első sikert „A Gondos atyafiság” című faluregény-trilógiájával aratta. Igen termékeny író volt, elbeszéléseit, riportjait, esszéit kötetekben jelentette meg, több kisebb regénye is napvilágot látott, a legterjedelmesebb és legjelentősebb történelmi regénye a négykötetes „A sátn labdáit”, amely az Erdélyi Fejedelemség veszerthes múltjába vezet az olvasót, mintegy választ keresve a jelen sorsfordító kérdéseire.

Szómagyarázat

Almási-barlang = Erdélyben, a Vargyas-szoros legnagyobb, legismertebb cseppkőbarlangja, más néven Orbán Balázs-barlang
előzrés = elvesztés
sikolándik = csúszkál
kötőrúd = nagyméretű farúd, amellyel szénahordáskor a megrakott szekéren rögzítették a szénát

– mész helyett homokot: „Az almási Merke-mege, jaj, de homokos, / Vettem belé tiszta búzát, tiszta lenmagot” – mintha azon az egyen múltott volna, hogy közjük kerültek-e.

Nem azon múltott pedig. S még csak azon sem, hogy annyi minden volt odamentemben, amit nem tudtam. Olyan furcsa kérdéseken múltott, hogy szerintem mi nem felel meg a valóságnak s miért, ebben az énekben: „Szár az tónak nedves partján döglött béka kuruttyol, / Hallgatja egy süket ember ki a vízben lubickol.”

Fel voltam háborodva: bolondokat keresnek itt, vagy tehetségeket kutatnak? Milyen tehetség kell s hány ész ahhoz, hogy valaki tudja: ami száraz, az nem nedves, ami döglött, az nem kuruttyol, aki süket az nem hall, s még csak nem is lubickol, ha nincs víz. Otthon nálunk valóságos tók vannak, azokban kendert áztatnak, abból szövik anyáink a gatyáinkat, ingeinket, szalmazsákjainkat, annak a tónak pedig, amit csak elképzelünk, a partja is arany, s aki nem vak az azt is látta, hogy ki vannak rakva a kincskeresők csónakjai! Már el voltam keseredve, hogy én ilyesmikért nincs miért gimnáziumba jöjjenek. Én akármilyen keveset tudok, ezeket otthon jobban tudom s tanulom – nem tudhattam, hogy itt most nem a tudásomra kíváncsiak, hanem az észjárásomra, a természetes eszemre, hogy jól vált-e. Ezért kérdeztek utána ismét olyant – mintha nem én görbedtem volna tavaly nyáron is a sarlóval a kezemben sarló módra az aratóban –, hogy hát olyasmi lehet-e: ment egy gyermek aratáskor a kútra, ott be volt fagyva a víz, kapta a gyermek a fejét, levette a nyakáról, betörte vele a jeget, aztán otffejtette, elment, mikor visszanézett, hát látja, hogy a feje ott sikolándik a jégen. [...] Lehet, a felháborodásomon dőlt el minden, mert olyan méltatlankodva feleltem ezekre a természetes féleszűeknek való kérdésekre, mintha én már azt is tudtam volna, hogy 117 évvel ezelőtt volt itt, ugyanebben a keresztúri iskolában egy Kriza János nevű legényke, aki később, nagy korában aztán összegyűjtötte a Vadrózsákat, és volt egy Gálfi Sándor nevű legényke is, aki később a teremtő szombatok testet befalazó *Kömvés Kelemenjét* és a jókedvű vasárnapok fejsikolándós *Apám lakodalma*t gyűjtötte a Vadrózsákba ennek a Krizának. Holott én akkor még hírért se hallottam Kriza Jánosnak, sem annak a bolond lakodalmas mesének, amit pedig már a címében olyan jó almásiasan írt: *Az apám lakodalma*. De az a gyermek félig-meddig én is lehettem volna, s az apja lehetett volna az én apám, a marhák a mi marháink, a járompálca, a lapát nyele, a kötőrúd mind apám faragta holmi, az ökorörzés az én te-

hénörzése, a malom eprészése az én eprészésem, a madarászás az én madarászásom, csak a szekér ment erdőbeli fagyűjtés helyett malombeli örletésre: „Egyszer csak azon veszem észre magamot, hogy hát apám házasodni akar, s anyámot meg akarja venni. Azt mondja nekem apám: – Eridj a malomba, s örless a lakodalomra kenyérnek valót! [...] Kivezetem az ökröket, s bé akarom fogni. [...] Próbálok a járompalcát, s hát nem tanál a helyire; dugom egyik helyett a lapát nyelit, másik helyett a kötőrudat, s úgy jól van a dolog. [...] Elmenyek a malomba. [...] Megállítom az ökröket, felütöm az ostor nyelit előttik a földbe, nehogy meginduljanak. [...] Nézek széjjel. [...] s hát látom, hogy a zöd kancsó nincs ott a szegen; abból megtudtam, hogy a malom oda van eprészni.”

Hát ilyeneket kérdezhetnek tőlem akár egy hétig: itt én otthon vagyok, ezeken bezeg nem múlik, hogy parlagon marad-e a fejem, vagy a jégen sikolándik, vagy fogják s kiművelik. Ezeken a tréfás dolgokon én nem akadok fenn, csak akkor, ha észreveszem, hogy át akarják a gyér szitán az eszemet ejteni. [...]

Most a nyelvérzékemet vizsgáztatják? Felírják a szót latinul és magyarul, s én képezek mondatot? Jó, ez már méltóbb egy gimnáziumhoz, ez már nem döglött béka kuruttyolása – csak azt ne kérdezzék, mert azt még nem tudom, hogy kerek száz évvel ezelőtt mondták ki Korondon: ezen túl a keresztúri iskolában latin helyett magyarul tanítsanak. Hiába volt *diák* nyelv a latin, ki kellett mondani, mert akkor már döglött béka kuruttyolása volt. Igyekszem majd, ha idekerülhetek, megtanulni mindent, akár a latint is: lehet, majd ősszel, ha bejutok (ha nem, hordom majd a ganét Nagymezőbe a Fakóval s a Pírossal), lehet, akkor majd anyám is eljö velem, nem ilyen egyedül jövök, mint most, de én akkor is, hiába esik rosszul anyámnak, olyan örömmel búcsúzom majd el tőle s futok be a kapun, mint aki meg sem áll, amíg minden megtanulhatót meg nem tanul, csak most ne kérdezzenek olyant, amit nem tudok. [...]

Én igyekszem majd holnap is úgy felelni itt a furcsa kérdésekre, úgy a helyén tartani a fejemet és az eszemet, hogy lehetőleg rajtam ne múljék, kaphassa apám a jövő hónapban az értesítést, hogy „Gyula fiát a keresztúri iskolába tandíjmentesen beírathatja”. Én, ha lesz egy ilyen értesítés, ígérem, hogy az összes ganét kihordom Nagymezőbe, s akármelyik hegy tetejére, oda is, ahova a trágyahordást lehetetlenségnek vallották az ősök. Kihordom, még mielőtt világra születésem szeptemberi hónapjában ide kellene jönnöm ismét Keresztúrra, a gimnáziumba.

Húsz éves a Martin György Néptáncszövetség

2013. november 23.
NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ
(1014. Budapest, I. kerület Színház u. 1-3)

AULA

15.00–15.45

Magyarbódi táncok

*Ilosvai Selymes Péter Néptáncgyűttes (Nagyida),
magyarbódi hagyományőrök közreműködésével*

15.45–16.30

Visai táncok

*Debreceni Hajdú Táncgyűttes (Debrecen),
visai hagyományőrök közreműködésével*

16.30–17.15

Nagyecsed-i táncok

*Nyírség Táncgyűttes (Nyíregyháza),
nagyecsed-i hagyományőrök közreműködésével*

17.15–18.00

Kalotaszegi táncok

*Jászság Néptáncgyűttes (Jászberény)
kalotaszegi hagyományőrök közreműködésével*

REFEKTÓRIUM

14.00–15.00

**A magyar néptánc történelmi pillanatai –
a Gyöngyösbokrétától napjainkig**
Diószegi László néptánc történelmi előadása

15.00–15.50

Beszélgetés Erdélyi Tiborral

16.00–16.50

Beszélgetés Borbély Jolánval

17.00–17.50

Beszélgetés Novák Ferencsel

ELŐTÉR FOLYOSÓ

14.00–18.00

Néptáncantológiák és Minősítő fesztiválok 1995–2013
filmvetítés

SZÍNPAD

19.00–22.00 **Gálaműsor**

Aula

22.00–23.00 **„Batyus bál”**

Alig három évvel az 1989-es rendszerváltás után, amikor mindenki számára nyilvánvalóvá vált, hogy a felülről létrehozott és irányított amatőr néptáncmozgalmi struktúra menthetetlenül összeomlik, napirendre került egy új, a megváltozott társadalmi viszonyoknak megfelelő országos néptáncos érdekképviseleti, érdekvédelmi szakmai szervezet létrehozása.

Néhány eredménytelen próbálkozás után 1993. júniusában tizenkét együttes és több magánszemély, koreográfus, néptáncpedagógus és néptáncos megalapította az új szervezetet, amelyet Borbély Jolán engedélyével Martin Györgyről, a hazai és nemzetközi néptánc kutatás kiemelkedő személyiségéről neveztünk el.

A frissen alakult civil szervezet előtt fontos feladatok álltak. Át kellett örökíteni és a megváltozott körülményeknek megfelelően át kellett alakítani az elmúlt évtizedek emblematisz rendezvényeit, a Néptáncantológiát, a néptáncgyűttesek minősítésének rendszerét, a fesztiválokat. El kellett látni a sokszor mostohán kezelt terület érdekvédelmét és érdekképviseletét, el kellett érni, hogy a néptánc és a népművészet rangos helyet foglaljon el a magyarországi kulturális életben, az oktatásban és a közművelődésben.

A Martin György Néptáncszövetség létrehozása jelentős lépés volt ezen feladatok elérése érdekében, de közel sem jelentette a célok megvalósulását. Az elmúlt húsz esztendőre visszatekintve elmondhatjuk, hogy számottevő sikereket értünk el, de nap mint nap újabb fontos feladatok állnak előttünk. A szövetség két évtizedes működése, tevékenységének megítélésétől függetlenül fontos eredmény, hiszen mai gyorsan változó világunkban önmagában is kiemelkedő jelentőséggel bír, ha egy költségvetési támogatás, állandó bevételek nélküli civil szervezet működésének huszadik évfordulóját ünnepelheti. Ezért úgy gondoltuk, hogy a jubileumot szerény keretek között, de méltó módon, a teljes néptáncközélet bevonásával kell megünnepelni.

2013. november 23-án 14.00 órától a Nemzeti Táncszínházban kezdődnek a jubileumi nap eseményei. Az Aulában 15 órától hagyományőrök vendégeink közreműködésével, bemutatókkal gazdagított táncbál lesz. Táncosok érkeznek Magyarbódról, Nagyecsedről, Györgyfalváról, Mérából és Visából. Az esemény különlegessége, hogy a vendégek közül fiatal korukban többen névadónk, Martin György adatközlői voltak. A tánctanítással egyidőben a Refektórium színpadán pódiumbeszélgetések lesznek „nagy idők nagy tanúival”, Martin György kortársaival. Vendégünk lesz Erdélyi Tibor, a Magyar Állami Népi Együttes szólótáncosa, koreográfus, faragó, Novák Ferenc Kossuth-díjas koreográfus és Borbély Jolán etnográfus, Martin György legközelebbi munkatársa, felesége. Az előtér melletti folyosón filmvetítéssel elevenítjük fel az elmúlt két évtized emlékezetes Néptáncantológiáit és Minősítő Fesztiváljait.

A színházteremben a 19.00 órakor kezdődő ünnepi gálaműsorban a Kárpát-medence minden részéről érkező együttesek, táncosok lépnek fel. A válogatás az elmúlt húsz esztendő emlékezetes koreográfiáiból ad ízelítőt. A várható nagy érdeklődésre való tekintettel a jubileumi műsor az Aulában elhelyezett kivetítőn is látható lesz. A bemutatót követően a Nemzeti Táncszínház Aulájában közös „Batyus bál”-t rendezünk, amelyen a közreműködő együttesek által hozott „hazai” finomságokkal kínáljuk egymást és vendégeinket. Az évforduló természetesen lehetőséget nyújt a néptáncmozgalom nagy családjának találkozására, beszélgetésre, az öregeknek emlékezésre, a fiataloknak a múlt megismerésére is.

A kivételes eseményre mindenkit szeretettel várunk!

Diószegi László,
a Martin György Néptáncszövetség elnöke

Szvorák Katalin Czine Mihály-díjas

Egy laudációnak – ha dicséret, ha védőbeszéd is – elsősorban tárgyyszerűnek kell lennie. Fegyelmzettnek. Szvorák Kati méltatásakor azonban nem kerülhetem ki az érzelmes, magasztos, olykor derűs hangot, de még a poétikus csapongást sem. Kérem, ezt nézzék el nekem ma este!

Czine Mihályt kölyökkorom óta ismertem. Apám, Kiss Ferenc irodalomtörténész szövetségese, fegyvertársa volt hosszú időn keresztül az „aczélos” hatalommal szemben, a múlt század második felében. Katival pedig lassan három és fél évtizede állok elválaszthatatlan munkatársi és baráti kapcsolatban. Így tán megoszthatom Önökkel azt a meggyőződésemet, miszerint Katinak örökös takarásban kellett közénk elhoznna a fényt és a harmóniát. Ezt később még megmagyarázom. Ennek ellenére már sokféle díjat, kitüntetést, elismerést mondhat magáénak. A legfontosabbakat említém: A Népművészet Ifjú Mestere kitüntetés 1980-ban; Röpülj, páva! televíziós népdalverseny első díja 1981-ben; Liszt Ferenc-díj 2000-ben (az ajánlást annak idején a Táncház Egyesület felkérésére jómagam tehettem meg); Alternatív Kossuth-díj 2010-ben. Tavaly A Magyar Kultúra Lovagjává választották, idén pedig megjött a jól megérdemelt Kossuth-díj. Ezt azért is tartom kiemelkedően fontosnak, mert sajnos mára az országkép-alakítás legfontosabb elemivé a népies műdalt és a „mághashow”-t emelték, s jó szembesülni azzal, hogy a népzene is értékelik valamelyest.

Művészi munkái során olyan Kossuth-díjas alkotók partnere volt, mint Foltin Jolán koreográfus, Illés Lajos, Szörényi Levente zeneszerzők, vagy Cseh Tamás nagyvárosi énekmondó. Elismerően szóltak róla írók, költők, közéleti szereplők, egyházi méltóságok. Csak néhány közülük: Jókai Anna, Kányádi Sándor, Csoóri Sándor, Czigány György, Mádl Ferenc és Mádl Dalma, Rudolf Schuster, a Szlovák Köztársaság volt elnöke, Fabinyi Tamás evangélikus püspök.

Hogyan is értem én azt, hogy örökös takarásban? Már régóta – vagy talán mindig is így volt? – az jellemző ránk, magyarokra, hogy az értéket sosem időben fedezzük fel, vagy ha mégis, akkor sem becsüljük meg. Nem vesszük észre adott esetben egy művész huzamosan kiemelkedő szakmai teljesítményét, példaértékű emberségét. Erről persze tudatosan gondoskodik hol a hivatal, hol a politika, vagy a média, gyakran a három együtt. Főleg, ha valaki nem a túlekedős fajtából való, és eleve kisebbségi létből, óriási hátránnyal indul, könnyen beelőzik mások az elismerés terén. Ilyen Kati is. Neki mindenért dupla annyit kellett dolgoznia, kétszeresen kellett hinnie ahhoz, hogy elismerjék.

Megalázó nehézségek árán települhetett csak át Magyarországra, mert mint tudjuk – ha máshonnan nem, Janics Kálmán A hontalanság éve című könyvéből –, Csehszlovákiában nem volt rózsás akkoriban a magyarság helyzete. Kati sokáig kimaradt a jóból. Egyszerűen kihagyták. Áskálódtak ellene sokan, de ez nem az az alkalom, amikor erről beszélünk illik, ma ünnepelni jöttünk ide. Ennyit az örökös takarásról.

Mégis, hogyan kapcsolható Szvorák Kati munkássága Czine Mihály életművéhez, szellemiségéhez – kérdezhetik sokan e kitüntetés kapcsán és joggal. Czine Tanár Úr elvőgre irodalmár, kritikus, egyetemi professzor volt, Kati pedig énekes. Két, teljesen különböző hivatás, más-más dimenziókkal. Mégis, milyen láthatatlan szálak kötik össze ezt a két életutat? Nem feltétlenül az, hogy a neves irodalomtörténész édesapja juhász volt, s Kati felmenői között is akadtak pásztoremberek. Nem az, hogy a paraszti származás mindkettejüknél küzdelmes életutat generált. De még az sem, hogy Czine professzor szenvedélyesen kutatta és támogatta a határon túli magyar irodalom értékes vonulatát, s Kati is fél életet szentelt a felvidéki, erdélyi, csángó magyarok dalkultúrájának. Még az sem, hogy a kultikus Eötvös Kollégium falai között hallgathatta széphanjú professzora rendhagyó, gyakran éneklésbe, majd borozásba torkolló előadásait. Bethlen Gábor nótáját, a Szól a kakas már... kezdetűt, ki tudja, hányszor dalolhatták együtt! Hát akkor mégis, mi fűzi Katit a Czine eszmeiségéhez? Talán mindenek előtt a kisebbségi lét tudatos vállalása, a szegény emberek iránti szolidaritás, a népi műveltség mélyes tisztelete azok a szálak, melyeket egy kulturális UV-lámpa azonnal láthatóvá tenne.

fotó: Végh Tamás

A fentiek jobb megértéséhez hadd idézzek magától Katitól: „Ha mi nem is érezzük magunkat másnak, érzékeljük, hogy mások másként kezelnek bennünket. S végül elhisszük magunkról, hogy kevesebbek vagyunk. Biztosan azért, mert odaát élni mindig csak korlátozottan lehetett. Az első pofon akkor ért, amikor nem mehettem el egy külföldi jutalomtáborozásra, mert magyar anyanyelvű voltam. Ezt kerek perec meg is mondták! A palócságom volt a másik hátrány... A palócos gondolkodás, az egészen más. Még a humorérzésem is más volt, mert a vidék, ahonnan származom, a legzárkózottabb. Otthon a csend is nagyobb. Beszédesebb. Ami gátlás, görcs volt bennem, azt a dal oldotta fel. Magyarországon nehéz volt a beilleszkedés, a kollégiumban cseh lánynak tituláltam. Azóta már minden átértékelődött. Most már tudom, hogy sok szlovák van, aki hasonlóképpen gondolkodik, mint én. Aki a saját kultúráját szereti, az nem tudja bántani a másikat... Az én magyarságom legbelül van, mert ez szubjektív és a legszentebb dolog. Inkább dalolok róla. Szerintem minden magyarnak élnie kéne néhány évet kisebbségben, hogy megízlelje, milyen is az.”.

Szolgálat, hűség, hit, derű, minőség. Ez a néhány szó ragyog fel számomra a magyar nyelv nyolcszázézerre becsült szókészletéből, ha Szvorák Katira gondolok.

Szolgál, mert nap mint nap sugározza ránk az ének gyógyító erejét. Pedagógusként több ezer gyermekkel szeretette meg a népzeneit. Énekes tanítványai a műfaj legjavát adják. Mint előadó felold, gúzsba köt, megrikat, beavat minket, evidenssé téve számunkra, hogy a népi műveltség elemei ma is használhatók. S ezt bárhol jár, külföldön is hitelesen teszi; százezrek figyelmét fordítva a magyar kultúra értékei felé a világban.

Hűséges, mert megtalálta Istenet. Hű a hagyományokhoz, családjához, s egy olyan eszméhez, amely küzd a Kárpát-medence népeinek összefogásáért. Azt keresi, ami összeköt minket és nem azt, ami szétovalaszt. Nem pöröl, hittal énekel értünk. Derűjét, jókedvét egy hosszantartó, súlyos betegség sem tudta lerombolni. Életszeretete hittal párosult, s az énekkel karöltve legyőzték a Gonoszt, ahogyan ezt a mitikus időkben az énekmondók tették.

Minden tette, tere, megnyilatkozása minőségi. Műsorai, lemezei, szakismerete, életmódja, lakása, főztje, gyermekei, kapcsolatai, öltözte, humora... S be kell ismernem férfiasan, még a férje is egy ritka képességű kassai srác.

Olvassom Kati honlapján, hogy több nyelven énekel. Harminckét év alatt több mint háromezer koncertet adott három kontinens harminckét országában. Harminc tematikus önálló lemeze jelent meg. De ami mindennél fontosabb szerinte: „A friss harmat, zsenge családom, egy síheder vörösfenyő görbén nőtt ága, búbos kemencénk, esti litániák, mosolygó kankalinok, tündöklő szemek, barátaim, kacscintó partifecskek, a moha, a páfrány, egy impresszionista naplemente...”.

Ne sorold tovább, Katikám! Adassék meg számodra minden földi jó, de cserébe sokáig énekelj még nekünk!

Kiss Ferenc

(Elhangzott 2013. szeptember 30-án a Petőfi Irodalmi Múzeumban)

Kint is – bent is

A Magyar rapszódia – Cigány románc Los Angeles-i előadása

Amikor a táncosok a moldvai csángó viseletben felvették a legősibb térforma, a kör alakzatát, úgy éreztem, hogy kiresztenek abból a világból, amelyben ők benne vannak.

fotó: Dely Kornél

Amikor a magyar ember a szülőföldjétől távol magyar népzene hall és magyar néptáncot lát, akármilyen műveltséggel bírjon is, mindenképpen elfogja a honvágy és a büszkeség, akár a műfaj rajongója, akár nem. Ha pedig mindez a távolban, a Magyar Állami Népi Együttes kitűnő műsorán keresztül éri el, akkor még inkább felerősödik az identitás érzése, felértékelődik a mozdulatokban tetten érhető magyar virtus, vizuálisan vetítődnek ki a nemzeti karakterjegyek, amelyeket magunkban is felismerni vélünk.

Ami a külföldi közönségnek egzotikus, az a külföldön élő magyarok számára egyenesen az otthon jelenti. A Magyar Állami Népi Együttesnek e kétfajta elvárás kielégítése a fő feladata a közel három hónapos, hatvanhárom (!) állomásos, 2013-as amerikai turnén, és az együttes – úgy tűnik – ennek maradéktalanul eleget is tesz. Ezt bizonyítja a napokban, a Los Angeles-i Downey Civic Theatre-ben megtartott nagyszerű fellépésük is. Igaz, a társulat nem kockáztat túl sokat. A műsor hagyományörző, mindenféle technikai-szellemi újdonságtól mentes, ám tisztességes program.

Mihályi Gábor koreográfus eltökélt kísérletezésen alapuló stílusjegye, hogy bizonyos határokon belül igyekszik felszámolni a néptánc „múzeum jellegét”. Él a modern szcenika és technika adta lehetőségekkel, segítségül hívja saját kreativitását, de mégis igyekszik megtartani az autentikuság körvonalait, soha nem billenti át az előadások egyensúlyát a színházművészet más műfajai felé. Egyik legsikeresebb ilyen kísérlete az archív néptánc-felvételek alapján készült, fekete-fehér jelmezben játszott Magyar Concerto, amely szimbolikájával utal a bartóki életműre, emellett hagyománytisztelő színpadi táncprodukcióként is jól értelmezhető, befogadható. A turnén szereplő *Magyar rapszódia – Cigány románc* című produkció azonban nem, vagy csak elenyészően kis mértékben hordozza a koreográfus sajátos stílusjegyeit – amit rajta kívül álló okokban kell keresnünk.

Az amerikai Columbia turnészervező cég ragaszkodott ahhoz, hogy minden újító színpadi elképzeléstől mentes, tradicionális műsort készítsen az idejé amerikai körülményekre. A művészeti vezetőnek rá kellett bólintania a megrendelő kívánságá-

ra. Mihályi Gábor hat évvel ezelőtt még – ahogyan ő fogalmaz – „megmakacsolta magát”, és modern elemeket is becsempészett az amerikai turnéelőadásba. A szervezők akkor, az első sikerek láttán, elfogadták a koncepciót, de most mégis nyomatékosan kérték, hogy az együttes ne térjen el az előzetes megállapodástól, aminek az oka kizárólag az eladhatóság biztonsága, és nem művészeti vagy kritikai szempontok. Kicsit leegyszerűsítve a képletet, az együttes az Egyesült Államokban a diaszpórában élő magyarság és a kultúránk iránt érdeklődő amerikaiak előtt szerepel, akik – a szervező szerint – a hagyományok tiszta megőrzését szeretnék látni a színpadon. Mihályi Gábor egyébként azt gondolja, hogy nem lenne kisebb a siker a népi hagyományok újszerű bemutatásával sem, mégis érdemes volt fejtegetni a szervezők kívánsága előtt.

A két felvonásban előadott program egy-egy nagy ívből áll, amelyeket értelemszerűen virtuóz csoporttáncok tarkítanak, nagyszabású finálék zárnak. A csoporttáncok térszervezése mindig sikeresen egyensúlyban tartja a színpadot, szimmetriára törekszik, más jelenetekben a koreográfus al-

kalmanként egy-egy kiemelt táncossal el-
lenpontoz. Ritkán billen meg a színpadkép,
amikor például négyfős lánycsoport egy na-
gyobb tömeg mögé kerülve elvész, és a hát-
térben zajló körkörös mozgásával kissé meg-
zavarja a színpad első traktusának esemé-
nyeit.

Az egymást követő jelenetek ritmusa fi-
noman fűzi össze a részeket, egymásba mos-
va a tájegységek táncait bemutató jelenetek
határait. A leltárszerű kellékhasználat ki-
emelkedően fontos része a koncepciónak;
az új elemek folyamatos bekerülése frissen
tartja a nem magyar nézők érdeklődését is.

A magyar néptáncművészet palettáján
egyébként nem Mihályi Gábor az egyetlen
koreográfus, aki a megújulás mellett teszi
le voksát. Évtizedek óta a műfaj kardinális
kérdése a fejlődés, változás szükségessége. A
néptánc színpadi műfajjává vált. A koreográ-
fusok ezt nem hagyhatják figyelmen kívül,
alapvető funkciója változott ugyanis meg.
Eredetileg munkavégzéshez, szokásokhoz,
ünnepekhez kapcsolódó közösségi szórako-
zás volt, de mint ilyen, már régen elvesztet-
te létjogosultságát. Az eredeti rendeltetés
a táncházakban ma is próbálják ugyan fel-
éleszteni, de a mozgalom valószínűleg sosem
fogja már túlnőni a rétegszórakozás kereteit.

A MÁNE turnéprodukciója mindezt
tökéletesen tükrözi. Amikor a táncosok a
moldvai csángó viseletben felvették a leg-
ősibb térforma, a kör alakzatát, úgy éreztem,

hogy kirekesztenek abból a világból, amely-
ben ők benne vannak. Hiába a szépen vilá-
gított színpad, a szabályosan felállt, precíz
térforma, a felhevült táncosok kipirult arca
és csillogó szeme, a bezáruló kör két virtuá-
lis zónát hozott létre a színpadon: a kintet és
a bentet. És mivel én kint maradtam, érde-
telennek éreztem, ami a körön belül törté-
nik. Ennyire világosan még sosem éreztem,
hogy a néptáncban vagy benne kell lenni,
vagy a műfajnak kell olyanná válnia, mint
az összes többi színpadi táncműfajnak, ame-
lyek a sajátos mozgásformát csupán nyelve-
zetként használják. Mihályi Gábor azonban
jól tudja mindezt, és szerencsére a legtöbb
alakzatot igyekezett megnyitni a közönség
felé. Még a páros táncokban is sikeresen ol-
dotta meg a frontba dolgozást: a szatmári
csárdás nyitótáncként erős felütésnek hatott
a sok kifelé forgatással, csakúgy, mint a me-
zőségi, vagy a záró jelenet székely összeállítá-
sa. Emellett a koreográfus – kicsit mégiscsak
túljárva a szervezők eszén – mindkét felvo-
násban meg tudta lepni a nézőit valami szo-
katlannal.

Az első felvonás színházi szempontból
kétségtelenül legmeghatározóbb jelenete
a méhkeréki sarkantyús férfiszóló. A tán-
cos egyetlen doromb kíséretében adja elő
a bonyolult ritmikával, szenvedélyes dob-
bantásokból és csapásokból építkező szóló-
ját az erős kontúrú, drámai hatású fénykör-
ben. Itt megszületik valami; először éreztem

az előadáson, hogy teljesen azonosulni tu-
dok a táncos által megélt élménnyel, azzal
az élménnyel, amit a néptánc a művelőinek
okoz, okozhat.

Az előadás másik kiemelkedő pontja egy
Pletyka névre keresztelt intermezzo, amely-
ben a társulat nőtagjai nyitott félkörben,
két sorban (az első sor széken ülve) adnak
elő egy félig prózai, félig énekelt ritmusjáté-
kot – némi szépen szervezett, visszafogott,
illusztratív mozgással. A jelenet elragadó
és bájos, beleférnek az egyéni improvizatív
mozdulatok is. A szín valamit átment a régi
magyar falu lányainak, asszonyainak nőies-
ségéből – például a Körhintában is megjele-
nő, a szerelméért akár halált is vállaló szen-
vedélyből, a kifelé titkolt, elfojtott, de belül
forrongó érzésekből, a rátartiságból, büszke-
ségből, szelidségből, játékoságból.

A *Pletyka* jól készíti elő a cigány betét-
tel tarkított (a Downey színházban három-
szor visszatapsolt) ösztáncot, mégis úgy ér-
zem, hogy a Magyar Állami Népi Együttes
programjában a fent említett két jelenet ké-
pes igazán egyetemes mélységet is megfogal-
mazni a táncművelésről, amit magyarok
és nem magyarok, határon innen és túl, kint
és bent megértenek, megéreznek. Ez az igazi
„tisztá forrás”, ez az, ami felé a magyar nép-
táncnak, mint színpadi művészetnek tartani
kell.

Vida Virág

(*tanckritika.hu*, 2013. szeptember 27.)

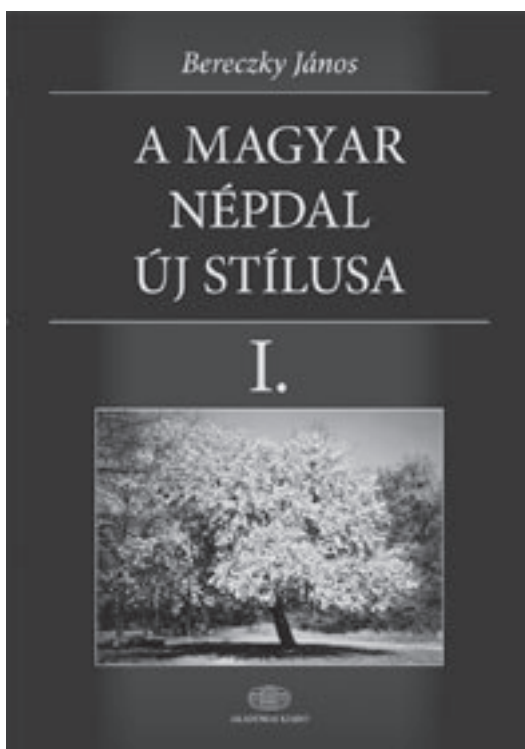
„Virágba borult vackorfa”

Bereczky János: A magyar népdal új stílusa I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013

Tudjuk, nagy dolgok néha egyszerű felismerésekből születnek. A tudományokban az egyszerű felismerésekhez kérdések vezetnek, vagy az egyszerű felismeréseket kérdések helyettesíthetik. Bereczky János több mint húsz évvel ezelőtt egészen egyszerű, magától értődő kérdést tett fel, amelyet addig a magyar muzikológia és etnomuzikológia párosa nem válaszolt meg megnyugtatóan. A kérdés a Bartók által már egész korán, még az I. világháború vége előtt a magyar népdalok között elkülönített új stílusra vonatkozott: tulajdonképpen milyen idős is ez az új stílus, mennyire öreg, vagy ha tetszik, mennyire fiatal? Bereczky kérdésfeltevésének idején különböző álláspontok, hipotézisek, megközelítések ütköztek, és elég jellemző módon a nézetek frontvonalát nagyjából a népzene-kutatók és a zenetörténészek között lehetett meghúzni. Amennyire persze a kérdést egyszerű volt feltenni, a tudományosan megalapozott választ annál nagyobb körültekintéssel kellett megadni. Ehhez pedig ennek az egész stílustömbnek a feltárására, stílustörténeti rétegeinek elhatárolására volt szükség, vagyis a mintegy hetven ezer adat típusokba rendezésére, zenei jellegzetességeik meghatározására.

Miközben a magyar népzene-kutatás évtizedeken át hatalmas szellemi energiát fektetett a bartóki A és C osztályba tartozó dalok rendszerezésébe, az új stílusra feltűnően kevés figyelem jutott. A nem új stílusú anyag zenei típusok szerinti kritikai összkiadása, *A Magyar Népzene Tára* sorozat keretében már fél évszázada folyik, az időközben kialakított Dobszay–Szendrei-féle stílusokba sorolt típusrendjének pedig negyed századdal ezelőtt jelent meg az első kötete. (A második előkészítése jelenleg OTKA pályázat keretében zajlik.) Felismerve, érzékelve a kutatás eme aránytalanságát Bereczky a rendezési munkákban szerzett addigi tapasztalatai alapján elindította az új stílus átfogó kutatási és rendszerezési programját. Két évtized, nagyjából egy kutatói életpálya fele alatt megszületett az a *magnum opus*, amelyet most négy kötetben testet öltve kezünkbe vehetünk.

Bereczky munkája nem *A Magyar Népzene Tára* koncepciója szerinti zenei rendben közreadott kritikai összkiadás, hanem a Dobszay László és Szendrei Janka által 1983-ban publikált *A magyar népdaltípusok katalógusához* hasonló kiadvány, az MTA

BTK Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményében őrzött és lejegyzett új stílusú dallamok típusait bemutató katalógus. Egy-egy típust egy-két, esetleg néhány dal-típusba tartozó összes adatról, viszont teljes körűen tájékoztat a magyar új stílus anyagáról. Vezérkönyve az első kötet, amelynek nyitányaként alapos és részletekbe menő tanulmányt olvashatunk az új stílus fejlődéstörténetéről, beleértve a stílus kutatástörténetét is. Az új stílus felfedezése és definiálása, valamint a stílus régiségéről szóló vita és álláspontok ismertetését követően a stílus egyes meghatározó zenei paramétereit (szerkezet, ritmika, sorzárlat stb.) vizsgálja megjelenésük és elterjedésük szerint. Kutatási módszere két történeti szálon fut. Az egyik a XIX. századi kiadványok, kéziratok áttekintése, hogy az új stílura jellemző zenei jegyek hol és mikor, illetve milyen gyakorisággal jelennek meg. A másik a történelmi eseményekhez, a kor ismert történeti személyeihez kapcsolódó dallamok feltérképezése, melyek segítségével szintén időpontokhoz tudjuk kötni az egyes jellegzetességek feltűnését, elszaporodását. Bereczky kutatásainak fontos vezérelve Vargyas Lajos korábbi axiómája: *egy elem és egy-egy elszigetelt példa még nem stílus, csakis összefüggő jelenségek tömeges jelentkezése az*. A vizsgálatok eredményeként sikerült meghatározni az új stílus két történeti rétegét, a korai és a kifejlett stíluscsoportot elkülöníteni egymástól.

Részletesen tájékozódhatunk a verbunkos zene hozadékáról, a népszínművek, a népies műdalok, a csárdás, a nyolcados alapülkötésből augmentálódott 4/4-es ütem és a pontozott ritmus inspiráló hatásáról. Mindeközben lenyűgöző mennyiségben találunk irodalmi, irodalomtörténeti, történelmi utalásokat, szembesülünk a katonaságnak, a korabeli háborúknak a kormeghatározásban, és ezzel együtt az új stílus kialakulásában betöltött megkerülhetetlen szerepéről. A Magyar Királyság különböző területeiről összetoborzott katonaság a különböző helyi hagyományban felnőtt fiatalok olvasztótégelyeként működött, amelynek eredményeként a kor életérzésének immár sokkal egységesebb hangja szólalt meg az új stílusú dallamokban.

Bereczky szisztematikusan feltárja a Bartók által leggyakoribbként rögzített négy sorszerkezet elterjedésének időbeliségét, egymástutániságát. Ugyanakkor a kutató óvatosságával fogalmaz, ellenállva az egyes kiadványok, kéziratok és események által szolgáltatott pontos évszámok csábításának. „Annak az új stílusnak tehát, amit Bartók következetesen két ismertetőjeggel – az architektonikus szerkezettel és az alkalmazkodó pontozott ritmussal – jellemzett, az autochton magyar népzeneben 1879-ben látjuk föltűnni első jelét. Természetesen igen nehéz és igen kockázatos, sőt valósággal lehetetlen is valamely stílusnak egy népzeneben való megszületését konkrét évszámhoz kötni. Nem is szabad stílus esetében születésről, hanem csak kialakulásról beszélni, amihez természetszerűleg hosszabb időszak szükséges. Idéztük már fentebb Vargyas szavait, aki szerint a stílus »összefüggő jelenségek tömeges jelentkezése«. [...] A karakterisztikus jegyek egyszeri előfordulása tehát még nem stílus, ám ha ezt az *egyszeri* fölbukkanást ezeknek a jegyeknek egyre *sűrűsödő*, egyre tömegesebbé váló *együttes* előfordulása követi, akkor az első föltűnés évszáma mégiscsak mond nekünk valami lényegeset a stílus kialakulásának idejéről.”

Gyönyörűen egybevágnak ez az eredmény az új stílus korának korábbi, Bartók, Kodály és Vargyas által adott meghatározásával. Bartók és Kodály a XIX. század második felére, illetve utolsó évtizedeire teszi a nagy fordulatot, amikor a korszak életérzése stílusá jegecesedik, és a XX. század első évtizedére éri el virágkorát. Vargyas is a századfor-

dulóra teszi virágzását, ahogyan azt egyébként nagyon érzékletesen szimbolizálja a Bereczky-kötetek elején látható virágba borult vadkörtefa fényképe. Történetileg dokumentálhatóan mindössze hatvan év, két emberöltő, amíg a korai új stílustól, a kis ambitusú, még csak nyolc szótagos soroktól eljutunk az I. világháború nagy hangterjedelmű, 14-nél is nagyobb szótagszámú, 4/4-essé szélesedett, alkalmazkodó ritmusúvá vált sorokból építkező kifejlett változatig. Hasonlóan nagy ívű fejlődéssel állunk tehát szemben, mint ahogyan – zenetörténeti párhuzamot említve – a XIX. század elejének funkciós harmóniavilágától a század végére eljutunk e harmóniarend felbomlásáig, a tizenkétfokúság esztétikai valóságáig. Ahogyan a romantikában a *style hongrois* az első műzenei, tömeges megjelenése egy közérthetően magyar, népszerű zenének, amit még ma is mindenki annak érez, úgy a zenei folklórban ennek letéteményese egyértelműen a magyar új stílus.

Zenei rendjében Bereczky a stílustörténeti vizsgálatok eredményeit alakítja logikus rendszerré összesen hat zenei összetevő alapján. A hierarchiában a csoportosítás első szempontja a hagyományos régies és az új, alkalmazkodó pontozott ritmika két nagy tömbbe osztást eredményezett, azaz első lé-

pésként Bereczky elkülönítette a szerkezetében már új stílusú (AA⁵BA, AA⁵A⁵A, AA-BA, ABBA), de ritmikájukban, dallamalkotásukban még nem új stílusú vonásokat mutató dallamokat azoktól, melyek már ez utóbbiak szerint is azok. A második szempont a sablonos, illetve szabad, kötetlen ritmusú sorvégződés mentén adja a további osztást. A kötetlen zárlat nagy többségben a régies ritmikájú rubato és az egyenletes, változatlan ritmusú tempo giusto dallamokhoz társul. E két paraméter, a régies ritmika és a kötetlen sorzárlat együttes megléte adja a korai új stílusú, a sablonos zárlat és az alkalmazkodó tempo giusto ritmika együttese pedig a kifejlett új stílusú dallamok tömbjét. Bereczky kutatásai ugyanakkor kimutatták, hogy a ritmika és a sablonos sorzárlat más-más tényezők eredőjeként alakult ki, azaz nincsenek szigorúan egymáshoz kötve, egymástól elkülönülten is megjelenhetnek. A korai és a kifejlett új stílus tömbjei között tehát átmenetek léteznek, amelyek számukból adódóan jogosultak a rendszerszerű megjelenítésre. Így négy alapvető tömb alakult ki: régi ritmika és kötetlen zárlat, régi ritmika és sablonos zárlat, új ritmika kötetlen zárlattal és új ritmika sablonos zárlattal. Ezekben belül ismét két-két alosztás történt a kis és nagy ambitus mentén. Az elsőbe tartoznak azok a dallamok, amelyekben a kezdősor hangterjedelme nem éri el az oktávot, a másodikba, amelyekben igen és meg is haladja azt. Az ekként előállt most már összesen nyolc tömböt további két vagy három részre lehetett osztani a jellemző szótagszámok szerint, úgymint alacsony, közepes és magas szótagszámúak. A korábbi rendezések tapasztalatából tudjuk, hogy a szótagszám szerinti szétosztás az azonos típusba tartozó dallamok szétosztásának veszélyét hordozza magában. Ezért Bereczky is indokolja osztályozásának ezt a részét. „Az egyértelmű, hogy a népzenei rendezésben a szótagszámok szerint való osztályozás, vagyis minden egyes szótagszámnak külön skatulyaként való használata csak ideiglenes megoldás lehet, melyen a további rendezéseknek át kell lépniük. A típusok rokonsági körei ugyanis átnyúlnak a szótagszámhatárokon. Mindazáltal csak bizonyos határon belül!”

Az új stíluson belül azonban három jellemző szótagszámcsoporthoz elkülönülését tapasztalta, így a hármas felosztásban egy-egy csoport alá több szótagszám tartozik: az alacsonyba az 5, 6, 7, 8, a közepesbe a 9, 10, 11, 12 és a magasba a 13 vagy annál nagyobb szótagszámú dallamok. A kis ambitusú dallamoknál megtaláljuk mind a három csoportot, a nagy ambitusúaknál csak kettőre, a közepes és magas szótagszámúakra van

példa. A rendezésnek ezen szintjén, a szótagszámcsoporthoz összesen húsz tömbre ágazik szét az anyag. A következő szint a sorhosszúság, a mérőegységek száma alapján osztja a dallamokat, míg végül az utolsó, a 6. kritérium a plagális (azaz az alsó kvintet érintő), illetve az autentikus (azaz a jellemzően a záró hang felett mozgó) dallamokat választja szét. A rendezés hierarchiájának megfelelően a típusok számozása sok mindent elárul magáról a dallam jellemzőiről, a négy első számjegy konkrét zenei információt hordoz.

Az új stílus zenei rendjének ismertetését követően a négy kötetben közreadott típusok és dallamok gazdag mutatóit találjuk: a típusok akadémiai népdal-gyűjteménybeli számának megfeleltetése a közreadásban adott típusszámokkal (ezek a kiadás szerinti sorrendet mutatják 1-től 1600-ig), majd szótagszám, kadencia, forma, hangsor, gyűjtési helyek (települések, megyék) és szöveg szerint kereshetünk a dallamtípusok-dallamok között. Az „Az új stílus dallamvilága (A dallamtípusok rendje)” fejezetcímmel ezt követően az első kötetből a negyedik kötetig bezárólag a lefektetett zenei rendnek megfelelően sorjázunk az egy-két dallampéldával bemutatott típusok. Az egyes típusokhoz, illetve dallamokhoz szükség szerint rövid leírás társul az eredetre, elterjedésre, történeti forrásokban való előfordulására vonatkozóan. A régebbi magyar tudományos kiadványok hagyományát őrizve a négy kötetre vonatkozóan tartalomjegyzéket, a rövidítések és a hivatkozott irodalom jegyzékét, valamint a dallampéldák hely, gyűjtők és szövegkezdet szerinti mutatóit a negyedik kötet végén találjuk. A könyvhöz DVD-ROM melléklet is tartozik, ami az új stílussal való élményszerű ismerkedést 1931 dallam eredeti hangfelvételével biztosítja.

Nemzetközi viszonylatban is egyedülálló a magyar népzenei kutatás zenei alapú rendezésének a hagyománya, amelyhez tudós elődeink zeneszerzői éneke szolgáltatta az ösztönző erőt. Ez a látás- és gondolkodásmód vezetett el valójában a népzene történeti rétegeinek meghatározásáig, a Kodály által megfogalmazott népzene- és zenetörténeti kutatások szinergiájának folyamatos, kutatói generációkon átívelő felhasználásáig. Igazi hungarikumról beszélhetünk, amelynek az új stílus Bereczky-féle rendezése újabb jelentős állomása, hiszen a történeti dokumentumokat és tényeket a zenei elemzéssel összehasonlító vizsgálatok vezettek el magának a rendszernek a kialakításához, amely egyidejűleg mutatja a zenei hasonlóságokat, és utal a történeti kialakulás, fejlődés folyamatára.

Richter Pál

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (70)-244-8432

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

Petrás Incze János emlékezete

2013. szeptember 21-én Egerben emlékülést tartott a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület és az Egri Hittudományi Főiskola a kétszáz éve született minorita szerzetes, első moldvai magyar néprajzi gyűjtő, Petrás Incze János tiszteletére. A neves előadók, Barna Gábor, Tánczos Vilmos, Gál Tibor, Trunki Péter, Domokos Mária előadásaikban felidéztek Petrás Incze János életútját, méltatták a moldvai magyarságért végzett áldozatos munkásságát. Réti Árpád színművész előadásában részleteket hallhattunk a moldvai csángó származású ifjú író-költő, Iancu Laura „Petrás Incze János” című drámájából. Október végén, ugyancsak a Lakatos Demeter Csángómagyar Egyesület részvételével emléküléseket, megemlékezéseket tartottak Petrás Incze János szülőfalujában, Forrófalván, működésének állomásain, Pusztinán és Klézsén. Az alábbiakban szeretnénk bemutatni olvasóinknak, hogy ki is volt ő, hogyan lett szerzetes létére néprajzi gyűjtő. Írásunkban főként Domokos Pál Péter „...édes Hazámnak akartam szolgálni” című művében közölt „Petrás Incze János: Tudósítások” című fejezetére támaszkodunk.

*

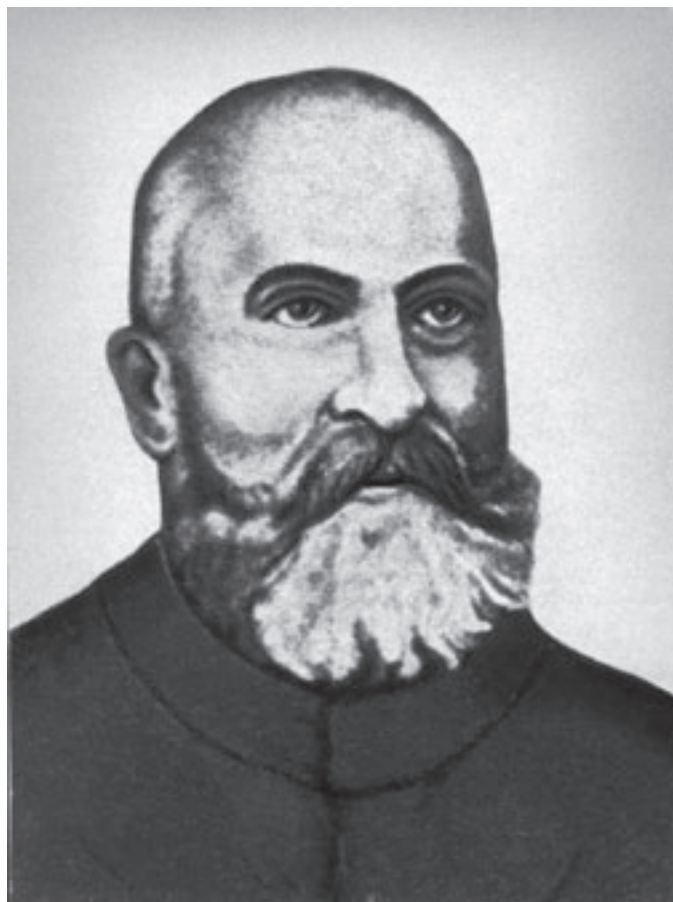
A Magyar Tudományos Akadémia volt titkára, a nagy műveltségű, több nyelven beszélő Döbrentei Gábor 1841. július 19-étől augusztus 13-áig gyógyüdülésen Borszéken tartózkodott, egy időben Rafael Arduini, moldvai római katolikus püspökkel és annak titkárával, a moldvai Forrófalván született, Kézdivásárhelyen és Egerben iskolázott Petrás Incze szerzetes pappal. Döbrentei már első nap megismerkedett Petrással és rajta keresztül hamarosan a püspökkel is. Megismerkedésük történetét Döbrentei Gábor így jegyezte fel: „Július 19-én érkeztem a' szép' Székelyföldnek Borszék nevű híres gyógyvizére, s augusztus 13-dikán hagyám el, 1841-ben. Az Erdélyből, Havasalföldről és Moldovából odagyűlttek 400-500 közötti számban, mindjárt július 19-dikén [...] egy moldovai catholikus magyar papra mutatott Dr. Szilágyi Miklós kolozsvári k. lyceumbeli orvos

Petrás Incze János 1813. szeptember 9-én Moldovában, a Szeret folyó jobb partján fekvő Forrófalván (románul Faraoani) született. A település lakosságának 99 %-a ma is római katolikus, akiknek kétharmada beszél, vagy legalábbis ért magyarul, bár a legutóbbi népszámláláskor már csak 48-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek. A XIX. század végén Románia Nagy Földrajzi Szótárában még azt olvashatjuk, hogy a forrófalviaknak több mint 95 %-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

A kis Petrás János tehát gyakorlatilag színmagyar településen látta meg 1813-ban a napvilágot. A család – édesapja, Petrás Ferenc feljegyzése szerint – több mint száz esztendővel korábban Baranya megyéből költözött a Kárpátokon túlra. Az apa 1768-ban született, kántorsága 1793-ban kezdődött, 1843. május 5-én halt meg.

A gyermek, édesapjához hasonlóan, a Kézdivásárhely melletti Kanta minorita rendbeliek által fenntartott gimnáziumában tanult. Középiskolai tanulmányainak befejezése után Egerben folytatott teológiai tanulmányokat, majd 1834-ben belépett a minorita rendbe, ahol az Incze szerzetes nevet kapta, 1836-ban pappá szentelték. Ezután rendje szülőföldjére, Moldovába rendelte misszionáriusnak. Kinevezése előtt két esztendőn át bejárta szülőföldjét, felkereste Moldova katolikus falvait.

Lelkészi működését a nagy, Tázló menti magyar faluban, Pusztinán kezdte 1838-ban. Négy esztendőt szolgált itt helyettes plébánosként, erre az időre esik Döbrentei Gáborral való megismerkedése. Három esztendő múlva, 1842-ben a szülőfalujával szomszédos magyar faluba, Klézsére neveztek ki plébánosnak, s ott szolgált egészen halála órájáig. 1886-ban rablógyilkosok oltották ki az életét.

tanár ki, az európai híre érdemes gyógyvíz körül, sok czélszerű intézkedésben több év óta fárad, s kit én hálával említek. A' moldovai magyar papot magas, karcsú szálú ifjú embernek láttam, gyér szakállal, sárgásbarna színben, komoly tekintettel, de midőn szóla nyájas részvétü lön ajka. Ez volt PETRÁS INCZE. Másnap reggel, együtt ivók a' borvizet, vonszalmamat követvén, vele megismerkedtem, valamint általa harmad napon méltóságos püspökével, ki tisztelkedő látogatásomat szívesen viszonzá szállásomon. [...] Intett a' nemzeti rokonság vonzalma, e véletlen találkozást nyom nélkül elillanni nem hagyom.”.

S miként írta, Döbrentei Gábor nem hagyta „elillanni” a nagy lehetőséget, hogy a moldvai magyarságról hiteles ismereteket szerezzen egy megbízható embertől. Sebteben egy harmincnyolc kérdésből álló kérdőívet szerkesztett és július 22-én már át is adta Petrás Incze Jánosnak. A kérdések Domokos Pál Péter szerint felölelték a népelet egész területét, s Petrás Incze János feleletei nyomán, amelyekkel már július 28-ra elkészült, „magunk előtt látjuk a moldvai csángómagyarságot, házait, otthonait, udvarait, kertjeit, mezeit, erdőit, a folyton fonó-szövő asszonyait, gyöngyfüző leányait, fáradhatatlan férfait, akik megteremtik az élet lehetőségeit. Feleletet ad népének számára, szokásaira, hétköznapi, ünnepnap életrendjére, vallási életére, hit s hiedelem kapcsolataira.”. A feleleteket Petrás a püspökével hitelesítette, hogy azok igazságához kétség ne férhessen.

Petrás Incze János hazatérve Pusztinába, rájött, hogy a harmincnegyedik kérdésre („Vannak-e Magyar Dalai, lehetne-e illyent kapni?”) helytelenül válaszolt.

Azt felelte, hogy: „Semmi más Dalt, az egyetlen, meny asszony' elvitelnél használni szokottat, többet létezni közöttök nem hallottam,

arulis azt mondják, hogy nem érthető; más mulattató énekeket pedig az Isteneseken kívül nem énekelnek, azokatis a Szentegyházakban.”

Augusztus 27-én kelt levelében már mentegetőzve írta Döbrentei Gábornak: „Minthogy én a köznép közt úgy szolva nem is forogtam kis koromtul a magyar honban neveltetvén, nem tudék semmi énekeltetni szokott Dalrul említést tenni. Most pedig a tapasztalat után im ez sül ki: hogy voltak is vannak is Dallok melyeket a Moldovai serdülő lányok szoktak dalolni, főképp téli hosszú estvéken, midőn összevén jönnek rokkájokkal fonni, és ezen öszvejövetelt »guzsalyas«-nak nevezik, minthogy a rokkát is guzsalyának hívják. Ott beszélgetnek, és danolnak csupán magok, férfinak ott helye nem lévén.”

Ezt követően Petrás Incze János megkezdte a népdalok gyűjtését Klézsén. Hamarosan nyolcvanöt népdal szövegét küldte el a Magyar Tudományos Akadémiának. Mintának először egy bujdosódalt, kétféle lejegyzésben. Kérdezte, vajon hogyan jegyezze le a dalok szövegét.

„Eredetileg így danolják:

O szegény bűdosos legény
Idegen földről jövevény
Szennyesz, szakadozott ingbe
Fejéer rójtos köpenyegbe.

Magyarhoni nyelvben pedig így hagzik:

O szegény bűdosos legény
Idegen földről jövevény
Szennyes szakadozott ingben
Fejér rójtos köpönyegben.”

Feltehetően az Akadémia válasza az volt, hogy a szövegeket úgy jegyezze le, ahogyan eredetileg éneklék, mert a következő küldeményekben már eredeti tájszólásban írt szövegek szerepelnek. Sajnos Petrás Incze János a népdalok dallamát nem jegyezte le, de éppen ezt a népdalt Illés Imréné bukovinai székely asszony 1982-ben, szinte szóról szóra megegyezően magnetofonomra énekelte.

Petrás Incze János népdalok, mesék, nyelvi adatok, találós kérdések sokaságát gyűjtötte össze és küldte Magyarországra. Gyűjtéseit a *Nyelvőr* rendre leközölte, majd 1842-ben megjelentek a *Tudománytár* tizenkettedik kötetében. 1846-ban az Akadémia és a Kisfaludy Társaság közös kiadásában, Erdélyi János gondozásában a *Népdalok és mondák* I. kötetének XII. fejezetében a 415-437. szám a *Csangó dalok* címet viseli. A huszonhárom dalból húsz Petrás Incze Jánostól származik. Publikációit *Rokonföldi* álnéven írta alá, mivel felettesei nem nézték jó szemmel ebbéli tevékenységét.

Domokos Mária közlése szerint a Moldvában járó utazók, tudósok (Jerney János, Kovács Ferenc, Munkácsi Bernát, Kúnos Ignác, Ballagi Aladár, Rubinyi Mózes) az 1840-es évektől kezdve rendszeresen megfordultak nála, igénybe vették helyismeretét, segítségét. Az idegen környezetben, gyanakvó, néha ellenséges hatósági közegeben Petrás Incze klézsei háza az útonjáróknak biztos menedéket jelentett, rokonszenves lénye, vendégszeretete, hívei felé irányuló gondossága mindannyiuk tiszteletét, elismerését kiváltotta.

1848-ban megszakadt ez az intenzív kapcsolat a magyarországiakkal, Döbrentei Gábor 1851-ben bekövetkezett halála után az Akadémiával való szívélyes viszonya is megszűnt. Csak 1863-ban fordult ismét magyarországi szervezetekhez, elsősorban az 1861-ben alakult Szent László Társulathoz. Akkor már többnyire támogatásokért folyamodott a „keleti, sajátlag a moldvai csángómagyarok” segélyezését célul kitűző szervezethez. Templomépítéshez, felújításokhoz, berendezések, miseruhák, könyvek beszerzéséhez kért segítséget.

Időközben felvette a kapcsolatot az 1848-as szabadságharc levere után a bukovinai Józseffalvára száműzött Domokos-rendi szerzetessel, Druzbáczy György Bonaventúrával, akivel ifjú korukban együtt folytattak tanulmányokat Egerben.

„A megnyerő külsejű, ékesen szóló Druzbáczy 1848-ig a rend lebergi német, illetve lengyel szónoka volt. A szabadságharc híre fellelkesítette, s a Lembergben állomásozó Lenkey-huszárokat a lobogó fehér reverendában lovagló Druzbáczy vezette át a Kárpátok bércein. Tábori lelkészként vett részt szabadságharcunkban, s több sebet is kapott. Többen állították, hogy a szolnoki ütközet során esett fogságba. Josefstadti börtönének után a bukovinai székelyek lelkipásztora lett. [...] A józseffalvi templomkertben lévő sírkeresztjére a »Pater Hungarorum Bukovinae«, a Bukovinai Magyarok Atyja felíratot vésték.”

Petrás Incze János hosszú, drámai hangú levelekben tudósította ismeretlen szerzetestársát az életéről, a moldvai magyarság sanyarú helyzetéről: „A nép pedig, millyenek a mi »csángó magyarjaink« az úri munka és a robot által annyira el van szegényítve, hogy ritka család, melynek újig jusson sovány máléja, a kényelmesebb életürl itt a népnek fogalma sincs, nem is lehet. Mi pedig csupán e nyomorult néptül kapunk egy kis silány fizetést! [...] De szellemileg, Istenem! ez már a nagyobb Isteni csuda! Ugyanis az Egyesült Romániában szétszórva, 100. 000. százezer magyar ajkú nép könnyű számítás szerint van s mégis egyetlen népiskola vagy tanítóintézet rendezve nincs, csupán a pap és a kántor szájszerinti tanítása minden népnevelésünk alapja. [...] Áldott Isten, mikor küldöd ide az értelmi művelődés fákláját? Egyházi és világi kormányunk törekednek eloláhosítani.”

A Magyar Tudományos Akadémia levéltárában fennmaradt több mint száz levele arról tanúskodik, hogy haláláig eleven kapcsolata volt Magyarországgal.

Kóka Rozália

Háromszék Táncgyűttes – Heveder zenekar: A banda • fotó: Henning János

Nász menyasszony és vőlegény nélkül, erotika, humor, részegség, agresszivitás – mind ez egy mezőségi lakodalomban, ahol a zenészek egy percig sem pihenhetnek, ki kell szolgálniuk a násznépet, és akkor is előlről kezdik, amikor éppen befejeznék. [...]

Magyarpalatka nemcsak a híres zenészdinasztiáról ismert, hanem a mulató kedvű emberekről is, ahol, ha két napig tart a lakodalom, a banda két napon és két éjszakán át húzza. Vőfélyek, nyoszolyólányok, násznagy, násznagyasszony, menyasszonyfektetők, román és magyar vendégek (mint általában a mezőségi falvakban mindenütt) rendelnek ilyen és olyan muzsikát, táncot, a banda pedig igyekszik eleget tenni a násznép kívánságának, akkor is, ha holtrezszen követelőznek, így annyi idejük sincs, hogy elszívjanak egy cigarettát.

Könczei Árpád és Könczei Csongor forgatókönyvírók saját, terepen szerzett tapasztalataik alapján, az autentikus folklór nyelvezetével, a színpadi lehetőségek kihasználásával, a prúd közönséget meghökkenítő, netán megbotránkoztató, a mindenre nyitottakat megnevetető eszközökkel idézik a palatkai bandát lakodalom előtt, közben és lakodalom után.

Fekete Réka

(*Háromszék Független Napilap*)

*

A „Száz évig” sikere folytatásra ösztönöztö: a magyarpalatkai banda és a mezőségi esküvők-lakodalmak emléke, a Heveder zenekar mai tudása, érett előadásmódja és a Háromszék Táncegyüttes erősödő tánckara új előadás létrehozására inspirált.

Az 1970-es évek végétől a '90-es évek elejéig több alkalommal éltem át személyesen is mezőségi, azaz palatkai, vajdakamarási, mezőkeszüi, visai esküvőket, lakodalmakat. Nemcsak a magyarpalatkai banda játéka, zenéjük ereje, lendülete volt az elragadó, hanem a násznép mulató energiája is. Azok az emberek szerettek mulatni, fáradhatatlanul, sokat és jól táncoltak. A XXI. századdal a hagyományos falusi lakodalmak is lassan eltűnnek, átalakulnak.

A történet egyszerű: lakodalomra készülő zenészek, érkeznek a vőfélyek, de a banda még nem készült el. Sietni kell, mert következik a menyasszonykísérés, a menyasszonybúcsúztató, de akad, aki megzavarja a szép ceremóniát. A lakodalomban a pálinka hatására fokozatosan elszabadulnak az indulatok, a vacsora is szegényes, hús csak a zenészeknek jut. Így aztán a násznép követelőző lesz, sőt egyesek agresszívvá válnak, és mindenki mást akar táncolni. A zenészek még a nászéjszakát is végigmuzsikálják, majd fáradtan, saját maguk örömeire zenélnék. És végül azt a cigarettát is elszívhatják, amit a

A banda

Háromszék Táncegyüttes –

Heveder zenekar: A banda

Forgatókönyv:

Könczei Árpád, Könczei Csongor

Zenei szerkesztő, játéktér: Könczei Árpád

Táncoktatók:

Busai Norbert, Busai Zsuzsanna

Jelmezkesztés: Simó Júlia

Videó:

Bakó Kincső, Kató Zsolt, László Lóránd

Művészeti munkatárs, táncoktató:

Könczei Csongor

Rendező-koreográfus: Könczei Árpád

Igazgató: Deák Gyula Levente

Művészeti vezető: Ivácson László

Támogató: Bethlen Gábor Alap,

Emberi Erőforrások Minisztériuma

Fenntartó: Kovászna Megye Tanácsa

nagy rohanásban nem volt lehetőségük, idejük elszívni.

1994 őszén, Sepsiszentgyörgyön, amikor a palatkai banda megtudta szándékát, hogy Magyarországra készülök távozni, Kodoba Marci és Béla, a két nagy prímás, könnyes szemmel búcsúzkodott tőlem. Ha most láthatnák ezt a furcsa, vidám lakodalmat, remélhetőleg nevetnének.

Könczei Árpád

*

A magyarpalatkai bandáról

A banda szavunk a csoport jelentésű német „Bande” szó magyar meghonosodásából ered, pontosabban a hagyományos falusi társadalmakban a hatékonyságot elősegítő különböző munkaszervezési csoportok megnevezésére használták. A „bandába verődés” általában rokonsági szálak mentén történt, hiszen így jobban összpontosult a haszon, a jövedelem.

A Kolozsvártól keleti irányban 38 kilométerre fekvő Magyarpalatka egyike Mezőség cigányzenész központjainak. Sok cigányzenészes család élt és él itt a mai napig, s ezek a nagy létszámú családok szoros rokonságban állnak egymással. Noha a XX. század folyamán több családnév is előfordult (mint például az Antal és a Kovács), tulajdonképpen három, egymással sok szálon összefonódott zenészcsaládot különböztethetünk meg: a Kodobákat, a Mácsingókat és a Radákokat. Ezekből az elmúlt évszázad folyamán számos banda alakult, akik – az erdélyi tradicionális falusi cigányzenészekre jellemző – kulturális, ezen belül hangsúlyosan zenei többnyelvűségük által kiszolgálták, kiszolgálják a vidék valamennyi etnikus közösségének tánczenei igényeit, kiválóan ismerve a mezőségi magyarok,

románok és cigányok repertoárját. Így Palatkán kívül rendszeresen elhívták őket a környező falvakba is, Béré, Kisbogács, Köteland, Magyarpete, Mezőkeszü, Mezőszava, Mócs, Omboztelke, Vajdakamarás, Visa (és még sorolhatnám) jelentvén számukra az állandó muzsikálási piacot, viszont híres és kedvelt zenészei lévén Mezőségnek, már a revival jellegű városi tánczázak és néptáncmozgalom megjelenése előtt is ennél sokkal nagyobb körzetben muzsikáltak, el egészen Kolozsvárig.

A magyarpalatkai Kodobák Mezőség egyik leghíresebb cigányzenészes családját alkotják, a fennmaradt anyakönyvi adatok szerint immár több mint egy évszázada. A romungro zenészcsalád kiterjedt rokonsági kapcsolatokkal rendelkezik, mondhatni szinte valamennyi magyarpalatkai és környékbeli cigányzenész valamilyen fokú rokonságban áll velük.

És itt szükséges röviden kitérni az erdélyi cigányzenész közösségek rokonsági kapcsolatai nevesítésének igen sajátos gyakorlatára, ugyanis többször szembesülhetünk a családnevek egy adott családon belüli keveredésével, számunkra „következetlennek” tűnhető használatával: például, hogy a testvérek, hol az apa, hol az anya, hol valamelyik nagyszülő családnevét vagy ragadványnevet viselik. Ennek magyarázata, hogy a tradicionális cigányközösségekben a „házasság” az utóbbi évtizedekig az együttélést jelentette, s nem az állam vagy az egyház által hatóságilag szentesített intézményt. S mivel ezeknek az együttéléseknek az eseti váltakozása „hivatalos” források által dokumentálhatatlan, csak a helyi, közösségi és családi emlékeztetere támaszkodhatunk annak megállapításában, hogy ki kivel is áll, miért és milyen fokú rokoni kapcsolatban.

A magyarpalatkai zenekarok eredetileg háromtagú bandák voltak, a prímás, brácsás (vagy kontrás) és bőgős felállásban működtek. Az 1960-as évektől kezdett általánossá válni a ma is alkalmazott felállítás, a két prímás, két brácsás és egy nagybőgős alkotó együttes, hiszen így könnyebben kibírták az akár három napig is tartó lakodalmakat. A XX. század második felében ez más belső-mezőségi – mint például a magyarszováti, a mezőszepi vagy a mócsi – cigányzenekaroknak is a jellemzőjévé vált.

A magyarpalatkai zenekarok mindig is egy-egy adott és megfogadott prímás köré szerveződő formációk voltak, így az utóbbi években Kodoba Florin és nagybátyja, Kodoba Lőrinc prímások, Radac Mihai Remus és Moldován István brácsások, valamint ifj. Kovács Márton vagy Boldi Ioan bőgős alkották „a magyarpalatkai bandát”.

Könczei Csongor

A világzene bárkájában

Bognár Szilvia és az etNoé

Bognár Szilvia és az etNoé formáció a 2011-es bemutatkozás után idén ősszel jutott el odáig, hogy megjelentessék az első – sokak által kíváncsian várt – albumot, amelyet 2013. december 7-én mutatnak be a Fonó Budai Zeneházban.

– Többen vannak, akik azt hitték, már nem is lesz lemez...

– Az etNoé mint formáció 2011 tavaszán a MŰPÁ-ban debütált, és azóta koncerten érlelgettük a dalainkat, ami azért jó, mert ki-forrott és letisztult számokkal mehettünk stúdióba. Persze, egy lemez-verzió mindig kicsit más, kicsit telítettebb, mint az élő megszólalás. Amikor nekiveselkedtünk, csak azzal nem számoltunk, hogy a most tíz hónapos ikrekkel és az iskolát éppen elkezdő „nagylánnyal” kicsit más tempóban zajlik az élet. Ilyen háttérrel csúszott idén őszre a lemez megjelenése.

– Az album materiális formában is megjelenik, vagy csak virtuális letölthetőségként?

– Ez az album még kézzel fogható formában is megjelenik, gyönyörű, nagyon egyszerű szerkezetű borítóval, amely Mandula Éva keze munkája. A lemezt kísérőfüzet nélkül adjuk ki, ami nem fér el a borítón, az fenn lesz a világhálón. Persze, van törekvés arra, hogy letölthető formában is meg lehessen venni, de ezzel együtt a kézzel-foghatóság – ahogyan a könyvek esetében is – nekem fontos.

– Kikből áll a zenekar?

– Az alapötletet a párommal, Kovács Zolival alkotott duónkból indult. Ő jazz-zenész és nagybögös. Amikor megszületett a többszólamú bőgőkísérettel felvett „Mennybe vitt leány” című dal, akkor alakult ki az elképzelés, hogy jó lenne olyan looper-es, kicsit repetitív alappal rendelkező számokat csinálni. A csapat tagja Sütő Márton gitáros, aki Zolival együtt járt jazz tanszakra, s a mai napig együtt zenélnek a Smárton Trióban. A legfiatalabb Hámori Máté, aki rendkívül sokoldalú, virtuóz gitáros. Őt akkor ismertem meg, amikor Nikoláékkal [Nikola Parov] énekeltem. Gerzson János személyében van még egy pengetősünk, aki arab lanton játszik, emellett buzukin és még jó néhány keleti, egzotikus hangszeren. A dobosunk Kovács Norbi, aki általában kicsit populárisabb produkciókban szerepel, mint az etNoé, de tökéletesen és zseniálisan illeszkedik a csapatba.

– Magadról se feledkezz meg, kérlek!

– És vagyok én, aki alapvetően „népdalénekesnek” titulálom magamat, de azt hiszem, mostanában inkább az „énekes” felé haladok abban a tekintetben, hogy modern zenei közegben megváltozik a dalok megszólalása és változnak a technikák, eszközök, amiket az ember használ.

– Hogyan készültek a lemez dalai?

– Párom a zeneszerző, a zenei anyag túlnyomó része az ő fejből pattan ki. A dalok készültkor minden hangszert fel szokott játszani és ezt visszük – alap gyanánt – kottástul a próbákra, ahol együtt kidolgozzuk. A dalötletek elsősorban tőlem jönnek, ehhez születik meg a zene, de olyan is előfordult már, hogy készüléfében lévő zenei szövedékhez hallgatás közben találtam nótát.

– Azt nem nagyon kell megkérdezni, hogy a „tisza tradíciók őrzői” és a „világzenére nyitottak” vitájában, ha van ilyen, te melyik oldalon állsz. Nem szoktak ez ügyben „kóstolgatni”?

– De, van rá példa. Legutóbb Veszprémben futottam össze Gerlec Lacival, akitől annak idején nagyon sokat tanultam, és tényleg végtelenül hálás vagyok neki. Kedvesen ingatta a fejét, amikor a koncertünkre invitáltam, hogy „majd, amikor már ötven éves leszel, akkor biztosan letisztul benned valami, és addig csak csináljad nyugodtan úgy, ahogy gondold!” . Én értem és maximálisan elfogadom, ha valaki nem nyitott a feldolgozásokra, világzenei megoldásokra, hiszen tudom, mit érez. Nekem is volt olyan időszakom – elsősorban az Anima Sound System után –, amikor csak az autentikus népzene tudtam szeretni, és csak azt szívtam magamba.

– Hallhatóan túl vagy ezen.

– Hosszan tartó, lassú folyamat volt a nyitás, amiben nagy szerepe volt a Makámnak. Eleinte bőszen tiltakoztam Krulik Zoli felvetései ellen, ő puhíttatott hol kedvesen, hol határozottan. A legnagyobb szerepe a páromnak volt, ő hozott be az életembe olyan klassz zenéket, amiket azóta nagyon megszerettem, és azt is látom, hogy békében megélnék ezek a dolgok egymás mellett. Sőt, együtt. A hagyományos kultúra tisztelete, szeretete és ismerete nem csak úgy ölthet formát, hogy a hagyományos előadásmódot reprezentálom. Azt hiszem, sokkal kevesebb lennék, ha nem nyitok. De ezt nem vonatkoztatom másokra, természetesen csak a saját utamról beszélek, s ettől még ugyanolyan örömmel énekelek népzenei bandával is. Egyébként, az elmúlt időben nagy változások zajlottak: a Buda Folk Band-től a Tárkány Műveken át a CimbaliBand-ig, és hosszasan folytathatnánk a felsorolást, számtalan muzikusban megérelődött a gondolat, hogy a népzene a XXI. századi kultúrához illeszteni is lehet – talán kell – továbbvinni.

– Azért akadnak rossz kísérletek...

– Nem vitatom, és éppen emiatt gondolom, hogy tisztában kell lenni a hagyományokkal, a dalok eredeti funkciójával. Reményeim szerint a háttérismeretek megléte biztosítja a szükséges alázatot is.

– Miben más ez a zene, mint mondjuk a „Csintekertintő”, ami elsősorban gyerekeknek, családoknak szól?

– Azok a dalok közelebb állnak a hagyományos népzenehez, azzal együtt, hogy vannak köztük megzenésített versek is. Az etNoé zenéje talán kicsit másféle közönséget keres magának. Nagyon sok korosztályt megszólíthat, a tizenévesektől a nyugdíjasokig. Azt hiszem, a mostani anyag – jó értelemben véve – populárisabb, mint a korábbi dolgaink. De ezzel együtt is úgy gondolom, hogy az etNoé zenei stílusa a számtalan nagyszerű magyarországi csapat között is sajátos, egyedi. A magyar népdalok nálunk szép, kidolgozott, rendkívül összetett zenei szövetben kelnek új életre, amelyet a hangszerezés maximális igényessége tesz még értékesebbé.

– Hogyan lehet ma eljutni a közönséghez?

– Nem könnyű. Minden korábbi ellenérzésemet felülvizsgálva azt gyanítom, hogy nagy szerep jut a világhálónak és ott is a közösségi oldaloknak. A fesztiválok egy részére még nem férünk be, azt mondják, hogy nincs elég nagy közönségünk. Az újságírókat viszont általában az érdekli, hogy milyen fesztiválokon lépünk fel. Azt hiszem, hogy kis lépésekben kell haladni, s talán ez a cím nélküli lemez lehet egy nagyobbacska ugrás.

Grozdits Károly

Noé

Szilvia

fotó: Váradi Levente

fotó: Váradi Levente

fotó: Váradi Levente

Felhívás

Táncház-vezető tanfolyam felnőtt néptáncosoknak

A Táncház Egyesület a táncház módszer négy évtizedes tapasztalataira épülő táncház-vezető tanfolyamot hirdet, amelyet a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával, a Hagyományok Házával együttműködve rendezünk meg.

Célunk olyan táncházas házigazdák, gazdasszonyok, ceremóniamesterek képzése, akik jó táncos képességeik mellett alkalmi és rendszeres táncházak vezetőiként is megállják majd a helyüket.

Az elméleti órákon a hallgatók interaktív formában sajátíthatják el a szükséges néprajzi, táncfolklorisztikai, zenei, közművelődési és lélektani ismereteket. A gyakorlati részekben tánctechnikai fejlesztés, mozdulat- és motívumértelmezés, a gesztus szerepe, párkapcsolati viszonyok, ellentartás gyakorlatok, improvizációs technikák kerülnek terítésre egy-egy tájegység táncfolyamatainak keresztül, érintve a közösségteremtő lehetőségek, a médiaforrások és gyűjtemények tudatos felhasználásának kérdéseit, táncház-látogatásokkal kiegészítve.

A képzést Busai Norbert és Némethné Bakonyi Erika vezetik, meghívott előadóként szintén neves szakemberek (Árendás Péter, Berecz András, Beszprémy Katalin, Eredics Gábor, Fábián Éva, Németh Katalin, Sándor Ildikó, Felföldi László, Juhász Zoltán, Könczey Csongor, Mihályi Gábor, Novák Ferenc, Sipos Mihály, Stoller Antal, Varga Sándor, Vidák István) közreműködésére számítunk.

A tanfolyamot **2013. november 23-án** indítjuk el, majd 2014 januárja és áprilisa között további 4 alkalommal, szombati napokon – 10.00-tól 17.00 óráig kötött programmal a Hagyományok Háza épületében, este fakultatív táncház-látogatással – rendezzük meg.

A teljes programmal megtartott első napot ingyenes, de előzetes regisztrációhoz kötött toborzónak szánjuk. A tanfolyam egészére a részvételi díj 16.000,- Ft, amelyet csekken, átutalással vagy személyesen lehet befizetni, legkésőbb a januári találkozásig. A tanfolyam hallgatói ingyenesen részt vehetnek a 2014-es Táncháztalálkozó szombat-vasárnapos programjain a Budapest Sportarénában.

Az előzetes jelentkezéseket kérjük **2013. november 19-ig** a tanchaz@mail.datanet.hu címre elküldeni. További információk: (+36.1) 214-3521.

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

TÁZLÓ

MOLDVAI TÁNC HÁZ A MŰSZIBEN

2013. november 15., 29. és december 13.
20.00 h • Művelődési Szint (Műszi), a hajdani Corvin Áruház harmadik emeletén
• 1085 Bp. Blaha Lujza tér 1. • (Bejárat a Somogyi Béla u. felől - csöngetni kell!) •
Belépő: 800 Ft, diákoknak: 500 Ft • Táncot tanít Fülöp Attila • Muzsikál a Tázló együttes: Draskóczy Lúdia - hegedű; Konkoly Borbála - ének (mv.); Benke Félix - dob, doromb, levélsíp; Németh László - koboz; Sófalvi Kiss Csaba - furulya, kaval

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől

telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042

E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, <http://www.afolk.hu>

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

– FELHÍVÁS ELŐFIZETÉSRE ÉS TÁMOGATÁSRA –

Karsai Zsigmond, a Népművészet Mestere visszaemlékezései

A Karsai Zsigmond teljes festői életművét bemutató gyönyörű könyv megjelenése után kiadásra vár a sorozat második kötete. Ebben Karsai Zsigmond archív fotókkal, térképekkel és rajzokkal illusztrált visszaemlékezéseit találjuk első gyermekkori élményeitől 2010-ben bekövetkezett haláláig. A könyv anyagát az általa hét füzetben leírt több mint négyszáz oldalas önéletrajz adja, amely 2000 és 2010 között készült. Ebben Karsai Zsigmond friss emlékezettel és meglepő részletességgel mutatja be Lörincréve, az Alsó-Fehér megyei kis település hagyományos életmódját, kolozsvári és budapesti éveit, mestereit, a hivatásos és amatőr néptáncmozgalomban szerzett élményeit, későbbi barátait, tanítványait.

A hajdani harmadik kötet Karsai Zsigmond zenei emlékezetének teljes anyagát tartalmazza, a negyedik kötet pedig majd a Martin György által megírt „Lörincréve táncélete és táncai” című könyv bővített formában való kiadását jelenti. A kötet sorozat egy kivételes tehetségű, többféle alkotói készséggel megáldott, s mindannyiunk által szeretve tisztelt ember életének krónikája, amelyhez hasonló még nem készült sem a hazai, sem a nemzetközi szakmai gyakorlatban. A kötetek mun-

katársai Felföldi László, †Halmos Béla, Karácsony Zoltán, Németh István, †Pálfi Gyula, Sebő Ferenc, Sue Foy, Szöllösi Mihály, Szókéné Károlyi Annamária, Szőke László.

A „Karsai Zsigmond visszaemlékezései” című kötet kiadási költsége előreláthatólag 3.000.000 Ft. A kötetenkénti ár, az előzetes kalkuláció szerint 5.000,- Ft lesz. Felhívjuk azok figyelmét, akik a sorozat második kötete iránt érdeklődnek, és előfizetésükkel a megjelenést segíteni szándékoznak, hogy 5.000,-Ft a kiadást szervező Bartók Néptáncgyesület számlájára szíveskedjenek befizetni vagy átutalni. Számlaszám: OTP Bank Nyrt. 11711034 – 20449328. Közlemény: Karsai visszaemlékezések. Az előfizetők nevét a szerkesztők, az első kötethez hasonlóan, megjelenítik a kötetben.

A szerkesztők: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet Népzene-Néptáncutató Osztály és Archivum, 1014 Budapest, Táncsics Mihály utca 7., szokene.karlohy.annamaria@btk.mta.hu

A kiadás szervezői: Bartók Néptáncgyesület, 1011 Budapest, Bem rakpart 6., info@bartoktancegyuttes.hu

A tudós, aki a táncot írja

Beszélgetés Fügedi Jánossal, hatvanadik születésnapja apropóján – 1. rész

Fügedi János, az ország egyetlen hivatásos táncírója nyáron töltötte be hatvanadik életévét. Születésnap interjút kérve még tavasszal kerestem fel munkahelyén, az MTA Zenetudományi Intézetben. Akkor költözött új szobájába, ahonnan a Dunára és a szemközti, pesti oldalra nyílik kilátás. Íróasztala körül számos technikai eszköz áll a régi filmes montázsasztaltól a modern hang- és filmdigitalizáló számítógépekig. Az itteni munkát Szentpál Mária arcképe figyeli. Az interjú első részében pályája kezdetéről és elméleti munkásságáról kérdeztem. Egykori tanítványa és alkalomadtán munkatársa vagyok, ezért tegeződünk.

– János, azt mondtad egyszer nekem, minden „ikszet” megérezteled életed során. Hogyan kell ezt érteni?

– Igen, ez majdhogynem közhely. Valahogy úgy hangzott, hogy minden tízes átlépése meg rázza az embert. Megéled, eleinte szellemileg, később már a kisé hanyatló energetikai fázisokat is. Jó, hát nem föltétlenül napra pontosan. Ezt a hatvanast se léptem még át.

– Nem kell mind az öt „megrázkódtatást” elmondanod. Inkább meséls kicsit az első éveidről, a családi háttérről, az iskoláidról! 1953. július 15-én születél Budapesten...

– Apám egy szocialista nagyvállalat, a Magyar Optikai Művek fejlesztési főmérnöke, ma úgy mondanánk, menedzsere volt. Anyám statisztikus, szintén egy nagyvállalat osztályvezetője. A családi-szellemi közeg tehát valamelyest műszaki-gazdasági irányultságot nyújtott, én viszont nagyon korán rá találtam az irodalomra. A művészeti érdeklődés az irodalmon keresztül jelentkezett, és e vonzódás meg is maradt. De a családi háttér nagyon erősen a mérnöki pálya felé orientált, nem volt kérdés, nem kérdezték meg, hogy „mi akarsz lenni, kisfiam?”. A művészetek, a kissé gyanús szellemi utak szóba sem jöhettek, mert ingoványos talajt jelentettek. Ki volt jelölve a pálya, a Műszaki Egyetem.

– Milyen volt az egyetemi élet akkoriban? Ez a beat korszak?

– Abszolút a beat korszak, de az egyetem alatt nekem már nem kellett a beat. Ahogy elértem a tizennyolc éves kort, valami hiányzott, kellett egy kulturális váltás. Akkoriban jelent meg Halmos és Sebő gitárral, és népies hangzású dalokat énekeltek. Ők vezettek át a beatből a népzenebe, és onnan a néptáncba. A beat és a rock felé gravitálóknak a népi tánc akkor is olyan volt és ma is olyasmi, mint Woody Allennek: teljesen érthetetlen és kissé neveléses színben föltűnő kultúra. Mégis volt benne akkora vonzerő, ami leválasztott a rockzenéről.

– 1971-ben lettél egyetemista, és ugyanebben az évben kerültél néptáncgyűttesbe.

– Igen. A „Nemzetiségi”-nek, a Magyarországi Nemzetiségek Központi Táncgyűttesének lettem tagja.

– Miért éppen ennek?

– Véletlenül, mert egy gimnáziumi osztálytársam, Békési Ági már ott táncolt. Fogalmam nem volt az egészről, csak annyit tudtam, hogy ki szeretném próbálni a „népitáncot”. Jelentkeztem, és fölvettek az utánpótlásba.

– Felvételi volt?

– Persze, megnézték, mennyire vagyunk ügyesek. Furcsa mozdulatsorokat, később kiderült, néptánc motívumokat mutattak, azokat kellett utánozni. Különösebb problémát nem okozott a visszatáncolásuk, valószínűleg azért, mert a mozgás már gyerekként a lételemünk volt. Minket soha nem lehetett a lakásban tartani, általában fociztunk vagy elmentünk úszni, a gimnázium alatt néhány évet rendszeresen kenuztam is. Így természetes volt, hogy az érdeklődésem középpontjába került új kultúra, a népi kultúra egy mozgásos formáját kerestem, a táncot. A felvételi másik eleme, a ritmuspaps-másolás már jóval váratlanabban ért, de valahogy csak sikerült az is.

A nagygyűttest Kricskovics Antal vezette, az utánpótlást Szilcsanov Mari, aki akkoriban az Állami Népi Együttes briliáns szólótáncosa volt. Ott találkoztam először a Molnár-technikával, annak mozdulatvilágával, de magamon tapasztalhattam meg, hogy egy év alatt a semmiről olyan előadói szintre vitte a táncosokat, hogy színpadra lehetett menni velük. Már éppen a határán voltam, hogy fölkerüljek a nagygyűttesbe,

amikor azt éreztem, inkább magyar néptáncra foglalkoznék. Ismét egy régi iskolai ismeretség és egy újabb véletlen találkozás révén kerültem át az ELTE Táncgyűttesbe.

– Ott ki volt a vezető?

– Gyapjas István, „Gyapi” ismert alakja volt a korai néptáncmozgalomnak. Ha jól emlékszem, ő még azt a Színházművészeti Főiskolán indított koreográfus szakot végezte el, amit Szentpál Olga kezdeményezett. Jól ismerte Rá-

bai Miklóst, a tanítványa volt, de nem lett igazán sikeres koreográfus. A Szolnoki Fesztiválokra mindig ott voltunk, a koreográfusokhoz Baross Gábor írta a zenét. Baross karnagy úr az egész ELTE Művészgyűttest vezette, szellemileg ő irányította az ének-, zene- és táncpart.

– Akkoriban még zongorakíséret volt?

– Igen, jószereivel minden néptáncgyűttesben korrepetitor kísérte a próbákat a beemelegítéstől a próba végéig. Konzervzene, magnetofon nemigen állt rendelkezésre. A fellépéseinken pedig az ELTE zenekara működött közre.

– Három évig táncoltál ott.

– A három év hozzádeka tulajdonképpen az, hogy egyáltalán elmehettem a Népművelési Intézetben indított asszisztensképzőre. Más együttesben kétévi táncolás után erre aligha lett volna lehetőség.

– '73 és '76 között jártál néptáncoktatóra, írod az önéletrajzodban. Közben '75-től már a Bihariban táncoltál Novák Ferencnél.

– Mielőtt befejezhettem volna az asszisztensképzőt, elvittek katonának, így végül is nem végeztem el. Nem kaptam meg a működési engedélyt, mert pár vizsgám hiányzott, utólag pedig már nem tettem le őket. Akik elvégezték, „B-kategóriát” kaptak, holott az asszisztensképzőnek más volt a tanmenete, magasabb volt a követelményszint, mint a rendes B-kategóriás néptáncoktatón.

– Szentpál Máriával itt találkoztál?

– Igen, az asszisztensképzőn Marcsi néni tanította a táncírást. A táncírást nekünk, ELTE-seknek aránylag jól ment. Voltunk ott páran egyetemi hallgatók, Siptár Péter

mint nyelvész, Pádár Géza mint matematikus, Erdős Andrea mint francia szakos tanár, én mint villamosmérnök. Marcsi néni föl is figyelt ránk, hogy a leckéket jól oldjuk meg, már a többiekhez képest. Főként az érdekelt minket, az volt a kihívás, hogy tudunk-e hibátlan megoldást beadni. Hibátlan persze nem tudtunk soha. Később, már táncírás tanárként vettem észre, úgy nem is lehetett, hogy Marcsi néni nem hívta föl előre a figyelmünket az olyan finom részletekre, mint például a féltalpon érintésben maradó részleges súly jelölésmódja, meg ilyenek.

– *Kik voltak még az oktatók?*

– Sokan. Már nem emlékszem pontosan, de arra föltétlenül, hogy Zórándi Mari oktatót minket balettra, Timár Sándor néhány eredeti folyamatot és koreográfiát tanított be. Hidas Gyuri ugrósa azért maradt emlékezetes, mert a szinte semmi mozdulatanyagból csinált előadóművészetet. A legnagyobb élményként az maradt meg, hogy hospitálni lehetett a „nagyoknál”. Elmentünk Györgyfalvy Katalinhoz, aki a maga vasfegyelmével és rettegést parancsoló stílusával még a sarokban kuporgó hospitálókban is megfagyasztotta a vért. Kricskovicshoz, akinek szélsőséges, de egyben eksztázisban repítő stílusát már ismertem, de szakmailag megfejteni persze továbbra sem lehetett. A lehengerlően megnyerő Novákhhoz, aki fölényes intelligenciával értett szót az utcagyerektől a legműveltebb irodalmárig mindenkivel, és akinek aszimmetrikus tér- és motívumhasználata akkor szinte forradalmi újdonságnak számított. Timárhoz, aki szelíden volt könyörtelenül számonkérő. Az új szelek Timárnál fújtak, nála az eredeti néptánc nem alapanyag, hanem „az anyag” volt, és a próbákon már nem zongorista, hanem zenekar játszott.

– *Közben '72-ben megtartották az első táncházat, és indult a táncházmozgalom.*

– A kezdeteknél nem voltam ott. Csak később, jóval később, a '80-as évek közepén kerültem kapcsolatba a táncházmozgalommal, amikor Marcsi néni már maga mellé vett táncírást tanítani a B-kategórián.

– *Szentpál Mária nemcsak szakértője, de fejlesztője is volt a táncírásnak. Őt idehaza és külföldön egyaránt elismerték?*

– Itthon inkább ismerték, mint elismerték, de a külföldi reputációja egészen döbbenetes. Még manapság is tapasztalható a külföldi konferenciákon, milyen elismerően beszélnek róla, milyen nagyra tartják az eredményeit. Vele csak Magyarországon voltam együtt táncírás-konferencián, ott körberajongták. De bármely más alkalommal és bárhol másutt említették, hát nem mondom, hogy ájult, de valami hihetetlen mély tiszteletet keltett az a szellemi teljesítmény,

amit felmutatott. A fél világgal levelezett a táncírás elméleti kérdéseiről, mindenhol hozzá küldték a több száz oldalas táncpartitúrákat lektorálni. E tudás hátterét csak most értem meg, miután elolvastam édesanyja hagyatékában iskolájuk tananyagát, „A Szentpál-iskola mozgásművészeti rendszerét”-t. Marcsi néni tulajdonképpen átvette ennek szellemét, átvette az elemzési módszert, és azért lehetett olyan meggyőző külföldön, mert mint második generációs művész-tudós, a már felhalmozott tudást páratlan magabiztossággal közvetítette. A táncírás teljes rendszerének ugyancsak páratlan átlátásával tette mindezt megkérdőjelezhetlenné. Azt is mondhatnánk, ösztönös tehetség volt, mintha arra lett volna teremtve, hogy a táncnak ezt a furcsa írásbeliségét, sajtós szellemi világát művelje és fejlessze.

– *Itthon ő tanította mindenkinek a táncírást?*

– Nem, sokan tanították, főleg a kezdetekben, az ötvenes évek elején: Szentpál Olga, Kemény Zsuzsa, Merényi Zsuzsa és Lugosy Emma is. Később, körülbelül a hatvanas évek elejétől már csak Szentpál Mária és Lányi Ágoston, aki eredetileg Merényitől tanulta meg a táncírást.

– *Az előbb szóba kerültek a táncírás-konferenciák. Korábban Szentpál Mária, később te jártál a külföldi konferenciákra. A Lábán-kinetográfia Nemzetközi Tanácsának (International Council of Kinetography Laban, ICKL) tagja lettél, később bekerültél annak Kutatási Bizottságába (ICKL Research Panel), ma pedig alelnöke vagy, ahogyan Szentpál Mária is az volt.*

– Várj, ez így félreérthető! Ami magyarul elnök, arra az angolban két fogalom is van, a „president” és a „chair”. Marcsi néni „vice president” értelemben volt alelnök. Őt akarták president-nek választani Albrecht Knust után, de nem vállalta, és akkor lett Ann Hutchinson a president, Marcsi néni pedig vice president, az ICKL szakmai-szellemi vezetőhelyettese. Én viszont a szervezet működését irányító Board of Trustees elnökhelyettese, azaz „vice chair” vagyok. Ez két különböző pozíció.

– *Hogyan működött, hogyan működik ez a szervezet?*

– Az ICKL-t azért alapították meg 1959-ben Angliában, hogy Lábán Rudolf táncírás-rendszerét, a Lábán-kinetográfiát terjessze, a gyakorlatát támogassa, és a különböző irányba indult fejlesztési törekvéseket egységesítse. Alapvetően döntéshozó szervezet, ami arról határoz, hogy milyen írásszabályokat használjunk. Sajnos, ezt a döntési funkcióját a '90-es évek eleje óta kezdi elveszíteni. Mindig is megvolt a két tábor, a Hutchinson-féle Labanotation és a Knust-féle Lábán-kinetográfia közötti ri-

valizálás, ami mára odáig fajult, hogy megbénította a döntéshozatal mechanizmusát. Azért-e, mert akik újabb meg újabb fejlesztési ötletekkel álltak elő, már nem ismerték a rendszert olyan szinten, hogy döntésre késztessek a tagokat, vagy azért, mert nem fogadták el őket úgy, ahogyan az alapítók elfogadták? Vagy egyszerűen úgy véli a tagság, hogy most már ne fejlesszék tovább a rendszert, az is elég, ami van? Nem tudom. A lényeg az, hogy a szervezet szinte teljesen elfordult a kutatástól az alkalmazás, tehát az oktatás, valamint a koreográfia-notáció és rekonstrukció felé.

– *Te is fejlesztetted a rendszert. Három jelentős táncírás-elméleti munkád írtam fel. Az első irányrendszer-problémákról szól, a második az ugrástípusokról, a harmadik az érintő lábgesztusokról. Tudnál ezekről „közérthetően” beszélni?*

– Közérthetően? Aligha – de azért megpróbálom. Az irányrendszer-problémával Marcsi néni kezdeményezésére foglalkoztam. A probléma a kar köztes irányainál akkor merül fel, ha a kar forgatottságát felületiránnyal szeretnénk meghatározni. A felületirányokra azért van szükség, mert a karnál nem lehet olyan könnyedén nulla forgatottságot, azaz referenciaállapotot definiálni, mint a lábánál. A vizsgálatok során az derült ki, hogy a rendszer jelenlegi irányjeleivel általános esetben a kar főirányaira csak négy felületirány, azaz a karra merőleges irány határozható meg, a mellékirányokra pedig egyáltalán nem határozható meg felületirány. Én arra dolgoztam ki rendszert, hogy legalább azt a négy felületirányt bármely mellékirányra meg lehessen állapítani. Hasonló módon, mint ahogy most Te csinálod a pozíciókkal, aránylag bonyolult rendszer lett belőle, és nem is nyerte meg a többség tetszését.

Az ugrások esetében arra döbbsentem rá, hogy a néptáncban a test vertikális mozgása alapvetően határozza meg a tánc jellegét, és e jelleg mozdulatjelenségek együtteséből áll, nem írható le egyetlen paraméterrel. Marcsi néni ugrásdefiníciója, az elpattanó ugrás és az olló a teljes rendszernek csak kiragadott részei. Az ugrás valójában három tényezővel írható le: a támasztékszerkezetel, a vertikális szintváltás irányával és a súly szabadításának mértékével.

Így például nemcsak a motívumhasználatban, de egy mélyebb szinten, a mozdulatvilágban is pontosan kimutatható, hogy a legényes miért sokkal változatosabb, mint a ugrós-oláhos. A legényes táncos négy zenei nyolcadon belül gyakran három különböző ugrástípust is használ, míg az ugrós táncos többnyire csak egyet. De nézhetjük a kérdést koreográfusi szempontból. A há-

rom paraméter variálásával különböző jellegű ugrások készíthetők, olyanok is, amelyek egyáltalán nem fordulnak elő a néptáncban.

Az érintő gesztusok kérdése jóval összetettebb, mint ahogy az a kezdetekben kinézett. Ezt már Veled együtt is vizsgáltuk, és jó lenne a jövőben is folytatni a kutatást, mert nem csak arról a kérdéstről van szó, hogy hogyan jelöljük az érintést egyszerűen és könnyen felismerhetően, hanem a probléma alapvetően érinti táncírás-rendszerünk metrikai-ritmikai jelölésmódját. A kinetográfia bevezetése után mintegy kilencven évvel az derül ki, hogy ez a kérdés nem teljesen tisztázott. A megoldások módja azon alapkérdés körül forog, hogy úgy írjunk-e le egy mozdulatot, ahogyan az agyunk leképezi, azaz az agy kognitív modelljét kövessük-e, vagy úgy írjuk-e le a mozdulatot, ahogyan azt az agy programozza, azaz ahogyan a test-

részek az időben ténylegesen végrehajtják. A kettő lényegesen különbözik, elsősorban abban, hogy az első tudatos, vagy legalábbis könnyen tudatosítható, míg a programozott mozdulat általában automatikus, azaz szinte teljesen öntudatlanul adjuk elő.

– *Meséled, hogy cédulákon vezetted a megoldatlan problémákat, amikor nem tudtál egyszerűen lejegyezni egy mozgást. Lehetséges még, szükséges még fejleszteni a kinetográfiát?*

– Soha nem lenne szabad vele megállni. Amint megáll a fejlesztés, meg is hal a rendszer, mert maguk a műfajok változnak, a műfaji, technikai követelmények, formák többnyire bonyolódnak, és azt követni kell. A Lábán-táncírásnak épp az a végtelen erőssége, hogy állandóan hozzá tudod igazítani a műfaji követelményekhez. Egy pálcikafigurát használó rendszer, például Zorn vagy Sutton rendszere, vagy a táncos mozgását

imitáló rendszer, mint a Benesh-táncírás, alig képes a támasztékmozdulatok olyan pazar változatosságát megjeleníteni, amilyenrel a néptáncokban találkozunk. Bármennyire is képszerűek az említett rendszerek a nagy gesztusmozdulatok megjelenítésében, az apró és ritmikailag sűrű támasztékváltások, lábörésváltások, forgatások, vagy az időben fogasolt, részlegesen egyidejű mozdulatsorok lejegyzésére jószerivel teljesen alkalmatlanok.

– *A nyugati kutatók nem néptáncban dolgoznak, hanem főleg balettban, igaz?*

– A táncírók a legszélesebb körben a modern tánc területén működnek. Számos balettművet és -technikát írtak le, de a legtöbb tánclejegyzés a modern táncokról készült.

– *Azért kérdeztem, mert korábban könyved jelent meg „Lábán-kinetográfia balett-táncosoknak” címmel. Mennyire volt könnyű átlépned ebbe a műfajba?*

– Igen nehéz volt, csak eleinte nem tűnt annak. Akkoriban Fuchs Lívია volt a Táncművészeti Főiskola Elméleti Tanszékének vezetője, aki mindig is nagy elismerője, barátja, támogatója volt a táncelemzésnek és a táncírásnak. Úgy vélte, érdemes lenne ismét bevezetni a balettosoknál a táncírást, amit 1960-tól kivettek a tantervből. Mind a kettőnk számára egyértelmű volt, hogy ez csak úgy megy, ha van tankönyv, úgyhogy felkért, állítsak össze egy tanjegyzetet. Valamelyest ismertem a balett-technikát, mert az asszisztensképzőn tanultuk az alapjait, és mind az ELTE Táncegyüttesben, mind a Bihariban balett alapú volt a tréning. A részletekhez mégis elő kellett vennem a balettpedagógia többkötetes módszertani könyvét, amiben szöveggel írták le a mozgást. Persze az időbeli fogasaltságokat nem jelölték külön. Ha nem ismered a technikát, a szöveges lejegyzésből jószerivel kibogozhatatlan, mi mikor történik valójában: a jelölt negyedre érkezik a mozdulat vagy akkor indul. Volt egy-két mozdulat, ami miatt végigkérdeztem három balettmestert, mondanák meg például, hogyan is néz ki a rendkívüli sur le cou-de-pied, mert ha le akarom jegyezni kinetográfiával, pontosan tudnom kell, mi mivel érintkezik. Persze hárman háromfelét magyaráztak. Közben orosz balettmesterek videóit néztem, kis folyamatocskákat kerestem, mert a battement tendu-vel meg a jeté-vel nem lehet kitölteni egy könyvet. Az alapfokú balettos táncírás-könyv csak egy kirándulás volt. Ma már nem kezdenék ilyen munkába.

– *Miért alakult úgy, hogy Magyarországon csak a néptáncosok tanulják a kinetográfiát, a balettosok már nem?*

– A valódi okokat csak sejtem. A kinetográfia oktatását legelsőként Szentpál Ol-

Válogatott bibliográfia

- Táncírás-ismertetés

Fügedi János: Tánclejegyző rendszerek.

Táncművészet XVIII. I. (1-2.) pp. 48-49. II. (3-4.) pp. 49-51. III. (5-6.) pp. 47-49.

Fügedi János: Lábán-kinetográfia balett-táncosoknak. Alapfok.

Planétás, Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest, 1998.

Fügedi János: TÁNC – JEL – ÍRÁS. A néptáncok lejegyzése Lábán-kinetográfiával. Szóló- és körformák. L'Harmattan, MTA Zenetudományi Intézet, Budapest, 2011.

- Táncírás-fejlesztés

Fügedi János: A Lábán-kinetográfia irányrendszerének problémái.

Zenetudományi Dolgozatok 1990-91. pp. 249-267.

Fügedi János: Ugrástípusok a néptáncban.

Zenetudományi Dolgozatok 1999. pp. 161-186.

Fügedi János: Egyszerűsítések a magyar táncírás gyakorlatban.

Zenetudományi Dolgozatok 2008. pp. 345-358.

- Néptánc-közlés

Takács András – Fügedi János: Gömöri népi táncok. Madách, Bratislava, 1992.

Fügedi János: Pontozó. Jakab József táncai.

IV. Nemzetközi Legényesverseny, Kötelező Táncfolyamatok.

Budapesti Művelődési Központ, Budapest, 1999.

Fügedi János – Takács András: A Bertóké és társai – Jóka falu hagyományos táncai.

Csemadok, MTA Zenetudományi Intézete, Dunaszerdahely, 2005.

Fügedi János – Vavrincez András (szer.): Régi magyar táncstílus – Az ugrós. Antológia.

Old Hungarian Dance Style – The Ugrós. Anthology. L'Harmattan, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, Budapest, 2013.

- Néptánc-elemzés

Fügedi János: Táncszerkezet és motívumhasználat Jakab József pontozóiban.

Zenetudományi Dolgozatok 2004-2005, pp. 259-318.

Fügedi János: A mozdulatellentét elve néptáncaink motívumalkotásában.

Folkmagazin 2006/3. pp. 38-40.

Fügedi János: A notáció szerepe a tánc tudományos feldolgozásában.

Művelődés LXII. pp. 21-23.

- Számítógép-alkalmazás

Fügedi János: Tánc és számítógép. Táncstudományi Tanulmányok 1988-1989. pp. 183-195.

Fügedi János: Tánclejegyzés és táncelemzés számítógéppel.

Táncstudományi Tanulmányok 1994-1995. pp. 173-197.

ga vezette be mozdulatművészeti iskolájában még a II. világháború előtt, majd a '40-es évek végén a Színművészeti Főiskolán létrehozott táncrendező tanszakon szintén felvették a tanrendbe. A példát tanítványa, Lőrinc György, az Állami Balettintézet első igazgatója is követte 1950-tól. Ezek a helyeken azonban különböző okok miatt megszűnt a táncírás tanítása. Csak a néptánc műfajában maradtak olyan nagy tekintélyű vezető művészek vagy olyan kiemelkedő tudósok, akiknek szellemi szintje és a saját területe iránti felelősségérzete miatt magától értődő volt az, hogy a tánc írásbeliségét használják és oktassák is.

Rábai Miklós, a Magyar Állami Népi Együttes első vezetője és koreográfusa például tökéletes táncíró volt, ezt most tudtam meg egyik volt asszisztensétől, Ripka Ilonától. Asszisztenseinek kötelező volt Marcsi nénitől táncírás tanulni. A táncosai is, ha akartak, bejárhattak ezekre az órákra.

A néptánc kutatás képviselői, Martin György, Pesovár Ernő, Pesovár Ferenc, és a sort hosszabban lehetne folytatni, a kezdetektől fogva leírták vagy leíratkák a táncokat, tehát dokumentált módon kutattak. Úgy gondolták, hogy közre kell adni a magyar néptáncok korpuszát, lejegyezve, hasonlóan a Bartók és Kodály által kezdeményezett Magyar Népzene Tárához.

A tánc írásos közlési vonulata csak a néptáncban maradt meg. Más hazai műfajai, úgy sejttem, nem tartották fontosnak sem a koreográfiák írásos közlését és archiválását, sem az elmélyült szerkezeti kutatást, megmaradtak a történeti vonalnál és a napi célokat szolgáló kritikai szemléletnél. A néptánc művészi és tudományos vonala viszont elérte, hogy a művész- és pedagógusképzésben a táncírás kötelező tantárgy legyen, és ezt az eredményt a mai napig megtartotta.

Azt soha nem értem, miért nem szeretné egy koreográfus, hogy műve írásban is fennmaradjon. „Tudja, hogy nem ér annyit...”, mondta erre Román Sanyi, még a Táncművészeti Főiskola tanár szakos hallgatójaként. Hát, ha tényleg így van, ne is írjunk le mást, csak eredeti néptáncot! Biztosak lehetünk, hogy az kultúratörténeti érték. – *1987-től tanítod a táncírás a Táncművészeti Főiskolán.*

– Tanítottam már korábban is, a B-kategórián. '82-'83 tájéka Szentpál Mária – már mint kiszemelt utódnak, mintegy próbaként – felajánlotta, hogy tanítsunk együtt. Marcsi néni megfelezte a negyvenfős társaságot, az egyik felét ő tanította, a másikat én. 1987-től, Lányi Ágoston váratlan halála után engem kértek fel, hogy tanítsam helyette a táncírás a Táncművészeti Főiskola néptánc-pedagógus tanszakán. Ekkor már,

a mérnöki pályát otthagyva az MTA Zene-tudományi Intézetében dolgoztam táncjel-íróként.

– *Sokáig Szentpál Mária könyvéből tanítottad a kinetográfiát.*

– Nagyon sokáig, majd' harminc évig, egészen addig, amíg az enyém meg nem jelent. Ezen kívül nem volt más irodalom, csak Lányi Ágoston népszerűsítőnek szánt alapfokú könyve.

– *TÁNC – JEL – ÍRÁS a könyved címe, ezt tartod a fő művednek. Én azt hiszem, még több is annál, amolyan ars poetica. Nemcsak a táncírás magyarázod el, hanem egyéni stílusodban bívod fel a figyelmet a néptánc jellegzetes mozdulataira a fejezetek végén. Miért volt szükség új könyvet írni?*

– Több oka volt, a legfontosabb talán az, hogy a néptáncmozgalom átalakult, és az eredeti néptánc került az érdeklődés központjába. Meg kellett felelni ennek az igénynek, tehát nem taníthattam a táncírás elavultnak tekintett koreográfiákhoz gyártott mozdulatsorokon keresztül. Kellott írni egy olyan könyvet, amelyik az eredeti néptáncon alapul, és olyan színvonalú, hogy azt megtanulva le is lehet jegyezni a táncokat. A második ok, hogy a mozdulatelméleti kutatásokban az elődökhöz képest valamelyest továbbléptem és az eredményeimet szerettem volna továbbadni. A harmadik, hogy rá kellett döbennem, az a didaktikai szerkezet, ahogyan Marcsi néni építette fel a könyvét, nem felel meg annak a mozdulatlogikai szerkezetnek, ami az eredeti néptáncok mozdulatvilágát követve szinte magától jelentkezik. Eddig minden más, magyar nyelvű táncírás tankönyv habozás nélkül Szentpál Mária struktúráját követte.

– *A mai technikával már könnyedén hozzáférhető a film. Itt merül fel a kérdés, nem elavult-e a táncírás.*

– Ha a táncírás csak mint dokumentációs eszközt fogjuk föl, akkor esetleg fölmerülhet, hogy elavult. De még ebben a tekintetben is lehetünk valamelyest szkeptikusak, mert a táncírás papírra rögzít, az időtállóság és az anyagi ráfordítás összefüggésében pedig a mai napig nem találtak ki jobb hordozóeszközt a papírnál, ha jól tudom. Mondjuk ha köre vessük, akkor nyilván tartósabb. De alapvetően nem erről van szó. Azt hiszem, az egész kérdésfeltevés hibás, mert az az analógia, hogy a beszélt nyelv mint kommunikáció a papíron is kommunikációként működik, a táncban nem állja meg a helyét. Itt nem nyelvről van szó, vagy csak bizonyos értelemben van nyelvről szó, hanem alapvetően művészetről. A táncban az írásbeliség hiánya miatt a klasszikus zeneművészethez vagy a színházművészethez képest teljesen elveszítjük azt az interpretációs gazdagsá-

got, ami tulajdonképpen e művészeti ágak egyik legfontosabb eleme.

Maradjunk a zenei párhuzamnál! A klasszikus zenében nagyszerű művek hosszú sora áll rendelkezésünkre lejegyezve. A ma élő előadók a maguk módján interpretálják e műveket, és te, mint műélvező nem csak a művet magát, hanem a különböző interpretációkat is értékeled. A tánc esetében azonban a mű csak interpretációban létezik. Nem áll rendelkezésünkre „A csodálatos mandarin” koreográfiája absztrakt formában, hanem csak az az előadása van, amit éppen látsz. Alkalomról alkalomra kicsit változik, az évekkel későbbi felújításokról már ne is beszéljünk. Most képzelj el, hogy a Rigolettóban néhány hangot időről időre máshova intonálsz! Jó, a magas d-t alig akad herceg, aki kiéneklí, de az személyes bravúr. Vagy mint például Gustav Mahler, aki úgymond retusálta, néhány helyen karmesterként megváltoztatta Beethoven szimfóniáit, mert szerinte az úgy jobb, mint az eredeti. Akkor fölháborodás lett belőle, hogy föl is kellett adnia ezt a gyakorlatot.

Nem tudom, érthető-e, hogy mit akarok mondani. Te mint táncos, vagy mint koreográfus nem tudsz leülni a partitúra elé és nem tűnődhetsz el azon, miként értelmezned kicsit másként ezt vagy azt a mozdulatsort lendületben, tempóban vagy frazírozásban. Nem lehet újraértelmezni a koreográfiákat, mert mindig kész értelmezést kapunk. Absztrakt mozdulatsor csak partitúrákban létezik, azokban, amelyek megjelentek. Mi, néptáncosok, akár táncosként, akár koreográfusként a legényeseket és ugrosokat biztosan tudjuk majd absztrakt módon értelmezni, ha akarjuk, mert megmaradnak lejegyzésben. Ez a notáció egyik ereje.

A másik ereje a mozdulatelemzés révén elnyerhető szakmai stabilitás, amelylyel meg tudod ítélni a mozdulatot. Ránézel egy mozdulatra, és szinte rögtön tudod, hogy az mi. Ehhez a tudáshoz képest veszed észre az előadás gazdagságát vagy szegénységét. A film soha nem alakítja ki ezt az elvont gondolkodásmódot és nem építi fel ezt a stabilitást, mert nem készlet tudatosságra. Ha megnézed a különböző táncos zsűriket és véleménynyilvánításokat, észreveheted, hogy a táncról magáról nem nagyon tudnak mit mondani. A kapott élményről vagy a táncos ihletettségéről beszélnek, és nem tárgyszerűen a mozdulatról, a mozdulatszekvenciáról. Nem is akarunk tudni róla?

Kép és szöveg: Misi Gábor
(folytatása következik)

Fiatal, bolondos szerelem

– Gyere, menjünk itt né', a Kis úr sikátorján le, itt háha nem lát-nok sokan, s menjünk végig a temető alatt, de ereszd el a kezemet igazán na, 'sze mingyár szóba keveredünk!

Tudtam, hogy végem van. Velünk szembe jött két öregebb aszszany.

– Hát, tük lelkeim, hol voltak?

– Táncolni.

– S ott is háltatok? – kérdezte nagy csudáson. – Na, egy csepp esze sincsen a szüleiteknek se, hogy elhagynak, aztán kézenfogva jártok. Nincs most a leányoknak szégyene. Na, még fényes nappal büzölgetik egymást. Nappal kíséri haza a fiju! Ki látott még ilyet?!

Ez a két asszany megállott, s úgy fútták a magukét.

Megérkeztünk. Apám az udvaron állot, egy nagy csinált szivar a szájába.

– Na, gyertek, gyertek bé! Te is, Márton fijam! Gyere, na!

Én már elköszöntem Mártontól, nem akartam, hogy bejöjjen. De mégis bejött az apám hívására. Anyám a kemencén puszkát kecert.

– Tudtam, hogy jöttek, hallottam az autó zúgását, s hamar belé-tettem a puliszkalisztet. Na, gyertek, egyetek récemájjal puszkát!

Két leján jött nálunk. – Rózi néni, legyen ked olyan jó, rajzoljan ked le egy pár párnacsupat tulipántosan.

„Ez is most kell idejűjjen!” – haragudtam, s kipirulva ettem. Fel nem níztem volna egy világért, pedig jól ismertem a két nálomnál

fiatalabb lejánt. Nem konfirmáltak még, de úgy táncolnak minden párba, verik le a helyet. De kell igyekezzünk a firhezmenetellel, mert a sok fijatal leján kítúr a helyünkéből. Egy kicsit restelkedtem, de felnéztem kacagva rájuk.

– Há', te firhez mentél? – kérdezte az egyik csudáson. – Vagy hogy-hogy? – ezzel köszöntek s elmentek.

Ebbül aztán kikerült egy nagy pletykaság, hogy még fényes nappal is ott van nálunk a fiju, de ott is eszik, s együtt hál-tunk Kolozsvárt. Meg hogy igen fogjuk a fijukat, nincs nyugtuk, mint aki meg van kuruzsolva, belé van bolondulva, béhá-lóztam őket a mézes-mázos szavaimmal. Az ilyen leján nem lehet becsületes egy percig se, aki úgy vihog a fijuknak. A le-ján úgy szép, ha nem örökké vigyorog.

A múltkor egy asszony jött nálunk, hogy ezt mondta, hogy azt mondta, ü mondta.

– Ha már mondja, hát mondja! – felel-te anyám.

– Nem akarok pletykaságba kerülni, de azt izente a fiju anyja, hogy az a zöld inges Kocsis Márton leánya neki sose kell. „Ott laknak a bikalyukba a patak szílin!” De ők a Nagy utcán laknak. Az ü fija különb lejánt érdemel. Aztán, ha valami szépség lenne benne! „Kicsi göcs, mon-dtam én a fijamnak, hogy ide ne hozza! Akármilyen rossz lenne a budink, érte nem csinálnék újat!”

Jött a Mari testvirem, akik Forrószeg végén laknak.

– Na, hallja ke'! Mindenki röhögi a fiju anyját. Elnevezte Rózsi rojtikának. Roj-tos, bojtos, kicsi Kocsis Rózsának – feltü-zelve mondta a testvirem. – Hibásak ke-tek, miért kell behívni fényes nappal, s még meg is etetni?!

– Ha engem nem állhat az anyja, ne beszéljenek vele ketek sem! – mondtam.

– A fiju nem hibás – mondta apám. – Kalári nénéd is hogy eldicsérte a fíjot, hogy milyen ügyes. Együtt árultak Kolozsvárt a piacon.

– Nem, nem kell nekem többet! Ketek is csak igent s nemet feleljenek neki, s nem vagyok itthon, ha jün!

Künn ültünk a tornácba. Én bésiettem az első házba.

– Jó estét keteknek! – lépett be a fiju. – Na, há' csak ketten? Hol van Rózsi?

– Valahová elment – mondta apám halkan.

– Ne vicceljenek, ketek! – nagyott kacagott s bérohant. – Ahá, el akartál bújni, te, te, kicsi Rózsi! – s máris cirógatta az orcámat, s megölelt.

– Nem kellesz! Menj, szeresd az anyádat!

– Jó, majd éjfélkor elmegyek.

Nem tudtam soha elküldeni. Hiába tettem fel magamba, még meg is esküdtem, hogy nekem nem kell, gyűlölöm, mert egész más-képp jött a gondolat. Szeretem, s minél jobban tiltanak, annál jobban szeretjük egymást. Amikor csak ketten ültünk künn a tornácon a padan, boldogok voltunk. A holdvilág is mintha kacagna. Vidáman süt bé a tornácba, s megvilágítja az egész tájat előttünk. El lehet látni a Nagy utcáig. Ott egy legény füttyörszik, megyen a lejányokhoz. Arrébb egy másik dudalászik. A bagoly el-elvisítja magát a vágóhíd padlásán. Itt, itt né' a kert tövén játszik két macska. Morog az egyik, dorombol a másik. Vékony hangon el-elnyavogja magát. Né', fellegekbe bújt a holdvilág, mintha szégyellné magát, mert nem játszik. Né', kidugta megint kerek orcáját! Né', milyen szép ott, az ég alján a báránfelhők nyújtózkodnak, eltakarva egy jó pár csillagot. Milyen igazi, sötétkék égbolt! Milliónyi csillag vigyorog. Jaj, mi az? Felugrottam az öliből.

– Ülj csak nyugodtan!

Egy macska felugrott a kajsza tornácajtóra, onnét a lajtorjára, s már fel is mászott a padlásra. Utána egy másik macska, de mind dorombolva. Most ott nyámbásszák egymást a padlásán. Jól hallik a keserves nyávogás, de olyan nagy zajt csapnak, ami csak egy pilanatig tart.

– Jól megjíted! Gyere na, ülj vissza ide a térdemre! Ne félj na, szeretlek. Tedd fel a karadat a vállomra, ölelj meg, s az orcádot tedd jó közel az enyémhez. Így, na. Így olyan jó üldögélni, ábrándozni. Még a hallgatás, a nyugalom is mond valamit, s oly sokat ígérnek ezek a holdvilágos nyári esték.

A ház megettí patakban valami nagyot loccsant. Utána egy béka vastagon vargyagatt, utána egy másik, egy harmadik, negyedik, s végül zúgott előttünk a rét. Vastagon, vékonyan brekegetek a békák, mintha vékony gordonhúr is lenne köztük. Most egybefolyt az egész hang, mint egy zene, mintha karmesterük lenne.

– Gyere, Márton, ki az udvarra, nizzünk fel az égre, s számoljuk meg hány csillagból áll a Fiastyúk, s a Göncölszekér.

Én látom az esti csillagot, az a vacsoracsillag. Ilyenkor azt szokta mondani a leján a fíjunak, hogy: „Na, menj már haza, nehogy itt érjen a hajnalcsillag!”

– Né', kicsi Rózsi, hogy világít a fűben az a szentjánosbogár! Ha', hogy zizeg a burján, egy tövisdisznó! Kerüljük ki!

Már künn vagyunk a kapuba. Enyhén, puhán cirógat a szél, meg-megrezzenti a virágoskert napraforgó-koréból font ajtaját. Márton néz a temető felé, afelé, ami csend. Azok a félelmetes, fekete bozontok, azok a hideg sírkövek – a halál jelei, mintha kiáltanák: „Tük is ide kerültek!”

– Tudad, Márton, az idesanyám nem fél semmitől, még a halat-taktul sem. Azt mondja, azak nem bántanak. Jobban lehet félni az élőktől. Né', né', ott a sötét bokrok között jön lefelé egy fehér! Még szárva is van. Ha', ha', hogy topog, kopog! Az a halál, vagy valakinek a szelleme.

Közel bújtam hozzá, félek. De a szemünket le nem vesszük a temetőről. Fel-felbukkant a bozontok között, jól mozog, de olyan furcsán kopog. Mind közelebb jön egy nagy, fehér alak. Én hallattam, hogy valakinek meghalt az ura, az asszony sokat siratta, s a halott nem tudatt pihenni. Éjfél után hazament s mindent megbeszéltek ketten, még azt is, hogy mit kell dolgozni másnap. Biztos most indul el a szellem!

– Ne, ne félj! Né', egy tehén bújt elé a sisakbokrak közül.

Már hallik, ahogy az ember: „Jámbor, ne!”. Valaki legeltet éjjel a temetőn.

– Na, látod? Nincs szellem!

Kacagva néztük a futkosó tehenet. Mintha szökdécselve jönne lefelé, s utána egy fekete alak. Csak a fehér inge látszik, egy nagy bot van a kezében, avval hadarászik. A bokrok közül fel-felrepdes egy madár, el-elcsippenti magát s újból csend. Csak a békakurnyogás nem szűnik meg. Mintha egyfolytában valami hangos éjjeli zene lenne.

De most nagyon szépen énekel a felszegi Gyuri. Most megyen haza a lejányoktól.

– Míngyár megyek én is, csak előbb meghallgatjuk ezt a szép dudat.

Ketten összeölelgetőzve hallgatjuk a kicsi utcaajtónak támaszkodva.

„Temetőben van egy öreg eperfa,

Oda jár a sárga rigó dalolva.

Azt dalolja a kis madár,

Eszteendőben écer van nyár.

Écer van a lány szívében szerelem,

Én is écer voltam boldog teveled,

De megbánod, majd visszásírsz engemet,

De szívemnek kécer nyitni nem lehet.”

Átéltük a dudak érzelmeit. Már tudtuk, hogy éjféltre jár az idő, mennek haza a fíjuk a lejányoktól. Ha', az a fiju egy szép lassút füttyürol. Messziről még hallik egy dúd. Ahogy szállingóznak haza a Nagyutcáról, hallik a halk beszid, kacagás.

– Na, szervusz, én is megyek!

Még puhán megcsókolta a homlokom, a két orcám, még végig-simította a kezét az orcámon.

– Szervusz drágo, aludj jól!

Ott állingáltam, kívül az utcaajtóban. Még vagy két-három lépés múlva visszafordult, csókot intett a kezivel.

Ezek voltak a felejthetetlenül szép falusi nyári esték. Még erre jól emlékszem: a tornácon kikönyökölve bámultuk ketten a természetet. Néztük, hogy vonulnak az ég alján egymás után a fehér fellegek.

– Kicsi Rózsi! – szólt hozzám hirtelen. – Esküdjünk meg!

– Mit beszélsz, te? Én nem megyek nálatok, ha nem kellek anyádnok.

– Nem úgy! Na, igazán fogjuk össze a kezünket és esküdjünk meg, hogy soha, soha nem hagyjuk el egymást, s amelyik elhagyja a másikat, verje meg az Úristen!

Úgy éreztem, nem hagyom el soha, de soha. Megesküdtünk. Oh, bolondos, szerelmes fiatalság! Ki is volt a tanúnk? A karcsú holdvilág. De még másnap visszavontam volna az esküt. Nagyon sokat tesz a sok pletykaság. Ez ezt mondta, az azt mondta...

Már szégyelltem magam, hogy annyi hülyeséget rejám mondanak. De eljött újból az este, s nem volt erőm elküldeni. Elég volt egy őszinte mosoly, egy kedves szó s már újból boldogok voltunk.

Mindig volt mit beszéljünk, vagy ípeg hallgattunk.

Oh, de hova tűntél fiatal, bolondos szerelem?

Kocsis Rózsi

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

CSENDER LEVENTE DEKRESSZIÓ

Nagyanyám se gondolta, hogy egyszer megismerkedik a depresszióval, ráadásul pont így.

Úgy éledgélünk mi a hegy alatt csendben, nyugodtan, mintha szanatóriumban lennénk. Reggel kicsapjuk Bimbó tehenünket a kijáró csordába, kivisszük a friss tejet a csarnokba, az ég kék, a szilva ződ, a pince meg tartja a hideget. A döglegyek elindulnak, nagyanyám a légycsapóval le-lesújt, minden csapás egy légynek tönkreteszi a nyarát. Úgy van kimérve az ütés, hogy a légy nem kenődik szét az ablakon. Jön a villámcsapás és élettelenül szárazon lezuhan a párkányra, mintha infarktust kapott volna. Az ablak előtt bordó sötétítő lóg. Az egész falu összes házának minden ablakán bordó sötétítő lóg. Hozzák a cigányok valahonnan, s olyan divatja lett a bordó sötétítőnek, hogy csak annak nincs még, akinek nem hozták meg a sommer pénzt.

Nagyapám csak ül, néz maga elé, nem akar kimenni se, hiába mondja nagyanyám, hogy a ház romos kívülről, nem akarja látni. Nagyanyám hallotta a rádióban, mert a rádió éjjel-nappal megy, hogy ez valami betegség, valami pizológus vagy szipológus mondta, az ilyenek egész nap csak ülnek, s néznek maguk elé, s a nagyapám pont ilyen, de nem jutott eszébe a betegség neve, pedig tudta, hogy valami idegen neve van. Gondolkozott erősen, míg megcseppentette reggel Bimbót, de nem emlékezett, pedig megitta már a gyógyteát, ami az agyereket tágítja és segít, hogy ne legyen meszes, és mégse.

Nyikorog a kicsi kapu, mert nálunk nem csak a kapuláb van vasból, ahogy a székelykaput mostanában csinálják, hanem az egész nagy székelykapu vasból van, hídvasból csináltatta öregapám, pont akkor, amikor Romániában a legnagyobb vasszúke volt, na, akkor ő megmutatta a világnak, hogy miből kell székelykaput csinálni, hogy ne rothadjon el. Szóval, nyikorog a kapu, jön Ernő, a falu bolondja még harmaton, hogy kell-e valamit csinálni, felhozni a hullomást a kertből vagy fát hasogatni. Megeszi az esti maradékot, megiszik egy csipor veresbort, amit nagyanyám mond, megcsinálja, aztán megy tovább.

Mire Ernő az almával fellődörög, megszólal a kürt az úton, hívja Bimbót randizni. A tehénpásztor nagy úr errefelé, reggel belefúj a rézkürtbe, s akkor kinyílnak a kapuk, először a szarvak jelennek meg, aztán jámbor tekintetű fejek és aztán szőke lomha testek, néhány lépés után

domborodik a gerinc, emelkedik a farok és kiszotyog az emésztett matéria, amire a faluturisták azt mondják, vigyázz kaki, de mondjuk ki, ezek a jámbor jószágok végigfossák az utcát. Ha elég serény a gazda, s kivesszőzi a marhát az útra, akkor az udvar megmenekül a termékenyítő anyagtól, s a békés jószágok az árokparton újra kezdik a nyersanyagbevitelt a martilapik és katángok között, míg meg nem érkezik a pásztor, s oda nem csörrent egy cifrát, hogy indulás Közepresz-hegyire. Mielőtt azonban útnak indul a csorda, a pásztor bemegy nagyanyámhoz, mert épp nagyanyám a soros, ő kell pakoljon neki, túrót, kenyeret, szalonnát és egy negyedes pálinkát, főleg pálinkát, mert csak azzal működik a pásztor.

Pista, mert hogy hívjanak egy pásztort, mint Pista, ráadásul kicsi Pista, mert az apja az öreg Pista, mondja nagyanyámnak, miközben nagyanyám a bőrtáskát pakolja, hogy van valami adóssága, amit ha tegnap rendez, akkor is késő lett volna, s lenne szíves előre odaadni az őrzés árát, mert ha nem, akkor... Nagyanyám hümmög egy kicsit, de a józan humánus azt mondja, hogy végül is most épp van, megszökni csak nem fog kicsi Pista, igaz előtte két évig major volt, s az állatorvos juhait két év alatt ötvenről huszonötre szaporította, de attól még rendes, az apja is rendes ember, hát odaadja neki az őrzés árát. Pista megköszöni, kicsit könnyebben supog a lábán a gumicsizma, botjával megberregteti a levegőt s elindul a szokott úton a szokott tempóban felazon, a marhák után.

Az emberek is a dektárékkal elburrognak felfelé, a pucsdaciába bétetik a gereblyét s a vasvillákat, s ki széna csinálni, igyekezni kell, mert ötkor kezdődik a Suhanó szerelmek a Dunán, s addigra haza kell érnünk. Ha nappal üres a falu, akkor öt-hat közt kihalt. Mindenki ül a tévé előtt és a sorozatot nézi. Meg van mondva Pistának is, hogy ne merje addig hazahajtani a marhákat, míg nem lesz vége, mert nem lesz, ki kinyissa a kaput, s a marhák ott fognak bögni, s nem hallják tőlük rendesen a tévét, úgyhogy akármi legyen, tartsa vissza a hegyen őket.

Halk traktorberregés hallatszódik, jön Milka Feri, megáll a csarnok előtt, fokolja a tejet, hogy vizezték-e, mert szeret szaporítani a csarnokos is, felrakja a nagy alumínium kondérokát a remorkára, aztán szép lassan, mert a köves úton csak szép lassan lehet menni, hogy ne köpülődjön vaj a tejből, eleregél Hosszúmezőn lefelé, míg megy

azon a szép egyenes szakaszon, előveszi a kolbászos fuszulykakonzervet, beteszi a kormány közepébe, mert a kormány közepében pont akkora lyuk van, mintha a fuszulykakonzervet az után gyártották volna le, előveszi a bicskát s a villát, s útközben megreggelizik, ha előz valaki, annak a villával int, a szembejövőknek a bicskával.

Egyszer már lecserezték Milka Feri alumínium kondérjait egy acél ciszternára, valahonnan Németből hozták a nagy szivattyús tartályt, kapott egyet a csarnokos is, de olyant, hogy hűtő is van rajta, s nem kell kézzel felöntögetni a tejet a remorkára, csak be kell dugni a kettőhúsba, s a kicsi motor egy hoppra felszítja, s a másik oldalon köpi bele a ciszternába. Igen, de a ciszternában valami eldugult, de úgy, hogy kívülről nem lehetett hozzáférni, csak belülről, de tele volt tejjel, s nyár, negyven fok meleg, s hamar kellett vinni, s nem vót mit csináljon Milka Feri, ügyesen lehúzta az izominget, s a nadrágot, s úgy egy szál bugyigóban belemászott a ciszternába, megmerült a tejben s kiszedte azt a rongyot, ami a dugulást okozta, de mikor kijött a ciszternából, megindultak a tejre Abért Gézáé a méhek, s ő meg menekült, keresztül a kaszálón, bele a patakba. Olyan cifrát káromkodott, hogy le se merem írni, aztán megmondta kerek perec, hogy visszatér a jó öreg alamenium kandérokra, ha nem EU-komform, akkor is, vagy örökre elköszön a tejtől, ezt mégse lehetett, hogy Milka Feri ne szállítson tejet, megengedték neki, hogy a jó öreg alamenium kandérokka fuvarozza a vastag házitejet a városba, most boldogan integet hol a villával, hol a bicskával.

A szomszédban ott van Pétör. Nem szereti a munkát, pedig fiatal, erős gyermek, más ekkora már kocsival jár, de ennek csak a szivar, az ital, a diszkó, más nemigen jár az eszibe, tegnap is leült a garádicsra, s szívta egyik szivarát a másik után, már kezdett szürkülni, jött haza az apja a mezőről a lovakkal, nagy mérgesen mondja a fiának, hogy szípod a Wincenzort s baszod a karikákat, de arra nincs eszöd, hogy a tyúkokat bérekeszd. Pétör csak mosolyog a lapos fejével, mé' tudja, hogy erősebb má' az apjánál, s hogy nem meri megütöni, nyugodtan elnyújtózhat a garádicson.

Nagyanyám, miután a nap felszipantotta a harmatot, az udvaron kamillavirágot szed. Az árnyék alatt újságpapíron már szárad a citromfű, az árvacsihánvirág és halmérögfű teának. Nagyanyámhoz nem lehet olyan panasz-

szal menni, amire nem tud ajánlani gyógyteát. Közben őrizi a csürkéköt is a sastól, mikor megint nyikorog a kapu. Pista felesége, Márta érkezik felbolondulva. Kicsi, fekete fehérnép. Nagyanyám tud róla mindent, amit beszélnek, ilyen a falu. Tudja, hogy Pista felesége sommer, neki még nincs bordó függönye, s le akarja százalékoltatni magát, hogy legyen. Olyan hándikáppát igazolványt akar szerezni, mert az elég jól fizet, az állam küldögeti postán a segélyt neki minden hónapban. Nyolcmilliót a semmire.

Bémennek a házba Mártával, hogy ne a napon álljanak, Márta előadja, hogy neki adóssága van, kellene az őrzés ára előre. Nagyanyám mondja neki, hogy odaadná ő szívesen, de Pista, az ő kicsi Pistája már egy arasszal előtte jár, met reggel már felkérte az őrzés árát, de Márta nem tágít, neki márpedig kell az őrzés ára. Nagyanyám az ő józan humánumával mondja, hogy erről mást mondani nem tud, meg amióta az eszét tudja, a pásztort egy nyáron az őrzésért egyszer fizetik ki, leginkább a Szent Mihály napja után, amikor a majorok is lejönnek az esztenától, na akkortájt szoktak őrzéspénzről beszélni, mikor lehet látni a marhán, hogy mennyit gyarapodott, nem sántult le, nem nyuvadt meg, nem ütötte meg a medve, a farkasok se tettek kárt benne. De a fehérnép nem tágít hé, neki kell a pénz. Mikor már nem tud mit mondani, felborzolja a tollait, lábujjhegyre áll és azt mondja:

- Tudja-e maga, hogy én depressziós vagyok?

- Ammia? - kérdi a nagyanyám nyílt érdeklődéssel, és hirtelen derengeni kezd valami.

- Az az, hogy én most magának esök, megtorkászom, lenyomom a földre, megtapodom, s neköm utánna semmi bajom nem lesz.

- Hát azt én es meg tudom csinálni, te bolond! - mondja nagyanyám józan humánummal.

Aztán Márta dühösen elrohan, nagyanyám meg azt mondja magában, hogy ez nem jutott eszömbbe: dekresszió. S akkor fogja magát, felmegy négykézláb a verandára, ahol nagyapám fekszik a szivacson, leül a hokedlire és azt mondja neki: fiam, te dekressziós vagy. Nagyapám meg szóhoz se jut, nézi, hogy nagyanyám esze már elment vagy épp most van indulóban.

(Magyar Napló, Budapest, 2013.)

Kallós Zoltán: Tánc- és lakodalmi kiáltások

Utunk évkönyv, Kolozsvár, 1973.

Erdély-szerre bármilyen falusi mulatságban még általánosnak mondható az úgynevezett táncszók vagy tánckiáltások használata. Elnevezésük vidékenként változik. Ujjogató, csujogató, mondzsikálás, verselés, rikótozás stb.

Az észak-mezőségi tájegységről szeretnék egy sor tréfás jellegű táncszót közreadni. A táncszókat tartalmilag két nagy csoportra tagolhatjuk. Kimondottan tánc alkalmával mondottakra, és kimondottan csak lakodalom alkalmával a lakodalom mozzanataihoz fűződő táncszókra.

Az észak-mezőségi falvakban csujogató vagy rikótozás elnevezéssel tartják nyilván ezeket a kis versikéket.

A csujogató legalább két hét- vagy nyolcszöttagos verssorból tevődik össze. A sorok ritmusa tehát ennek megfelelően kétféle lehet: *ti-ti-ti-ti ti-ti tá*, vagy *ti-ti-ti-ti ti-ti-ti-ti*. Általában kétsorosak, de előfordul három-, négy, sőt több soros is. Néha egyetlen kis versen belül is váltakoznak hét- és nyolcszöttagos sorok. A táncszavak többsége azonban izoritmikus. A csujogatóhoz szorosan hozzátartozik, mintegy befejezőként, az „u-ju-ju”, „csu-ju-ju-ju-ju-ju” kiáltás is. Ez a befejező kiáltás ritmikailag több változatban is előfordulhat: *ti-ti tá*, *tá ti-ti ti-ti tá*, *ti-ti-ti-ti ti-ti tá*, *tá tá ti-ti tá* stb.

Ezt magas fejhargon, szinte sikitva kiáltják. Innen ered valószínűleg a táncszavak „csujogató”, „ujjogató” elnevezése, melyek egyszerű hangutánzó szavak.

A közölt néhány tucatnyi csujogatóból is kitűnik, hogy tartalmilag milyen sokrétűek, változatosak lehetnek. Java részük tréfás, csipkelődő tartalmú, leányok, legények, asszonyok egymást vagy akár a lakodalomban a mátkapárt figurázzák ki bennük. A lakodalmi csujogatók a násznagytól a szakácsnékig mindenkire vonatkoznak. Násznépre, vőfélyekre, nyoszolyólányokra, mindenkire.

A táncszók élcis csipkelődése leginkább a másfalusiakra, haragosokra vonatkozik. De ez az élcis minden egyes lakodalom alkalmával a vőlegény és a menyasszony vendégserege között is általános, akárcsak a legények és a lányok között. Nem kímélik a lakodalomban vagy kalákában felszolgált ételleket sem, de még a szent és sérthetetlen papot sem hagyják nyugodni. A gyermekek is ezekkel a versikékkel gúnyolják ki egymást. A két szomszédos falu határában marhát legeltető gyerekek egymásnak kiabálják át a „falucsúfoló” táncversikéket. Sohasem esik meg lakodalom vagy tánc anélkül, hogy ne legyenek másfalusiak is hivatalosak a mulatságba. Ilyenkor aztán versengenek a csúfolkodásban, hogy ki tud nagyobbat mondani a másikra.

A szöveget az adott viszonyokhoz mérten állandóan változtatják. Egyesek maguk

is költenek a már meglévőkhöz, vagy az ismerteket alakítják át.

A lakodalmások esküvőről visszajövet mindenki belekötnek az úton, akivel szemközt találkoznak. Még az udvarra is bekiabálnak, bárki legyen ott, öreg vagy fiatal. Különösen jó alkalom kínálkozik erre, ha más faluból hoztak vagy vittek leányt. Ilyenkor 10-20 falun keresztül is folyik a tréfás csúfolkodás, kiabálás.

Tánc vagy bál alkalmával mindenki egyénilag csujogot, a lakodalomban viszont asszonyok, leányok csoportosan is összeállnak kiáltani a zene, a tánc ritmusára. A rikótozás mindig a zene ritmusára történik. Egyes mezőségi falvakban külön dallamokat tartanak számon kimondottan a csujogató céljára a lakodalom alkalmával.

A jóhírű csujogató asszonyok és leányok különösen szívesen látott vendégek a mulatságokban. Ezek a fő hangadók, akik egy-egy jól sikerült, találó táncszóval a végsőkig tudják fokozni a hangulatot.

Tulajdonképpen egyes helyeken a vőfélyeknek, de főleg a nyoszolyólányoknak egyik fő feladatuk a lakodalomban a csujogató. A fiatalok tánc közben egy-egy csujogatóval érzelmeiknek is hangot adnak, ha kedvesükkal jó viszonyban vannak, vagy épp akkor haragot tartanak.

A tánc vagy lakodalom alkalmával elhangzó csujogatókat az alábbi észak-mezőségi falvakban jegyezték le: Buza, Fekete-lak, Mezőkeszű, Ördöngösfüzes, Szépkenyerűszentmárton, Válaszút és Visa.

Vót szeretóm, vót egypár
Kér szívem hótíg fáj.

Addig élek, amíg élek,
Amíg bennem zeng a lélek,
Zeng a lélek, zeng a szó,
Zeng a szerelem ajtó.

Hosszú szárú tulipánt,
Ingem a szerelem bánt,
Nincsen nagyobb győtrelem,
Mint az igaz szerelem.
Mert ki aztat próbálja,
Nincs egy boldog órája.

Jaj de sáros ez az út,
Vót szeretóm, de megunt.

Édesanyám azt mondta,
Férjhez ad a faluba.
Én azt mondtam, nem menyek,
Én senkit nem szeretek.
Csak a csokros violát,
Szegény embernek fiát.

Az én rózsám katana,
Ragyog rajta a gúnya.
De az ősszel leszerel,
Hazajün is veszen el.

Magos fán terem a fiszek,
Én a legénynek nem hiszek.
Százszor esküszik napjába,
Mást szeret minden órába.

Vót szeretóm, de elhagyott,
Szebbre vágyott, mint én vagyok.
Szebbre vágyott, de nem kapott,
Még olyant se, mind én vagyok.

A szeretóm a tavaji,
Ismét akar hozzám járni,
Talán meg nem bolondultam,
Hogy szeressem, kit meguntam.

Az eltitkolt szerelem
Nem csal meg oly hirtelen.
De ha azt a világ tudja,
A két szívet szíjjel marja.

Aja-haja retek haja,
Beteg a szeretóm anyja.
Adná Isten, hogy meghalna,
Barna lánya rám maradna.

Ne nizz rózsám a szemembe,
Meghalak szigyenetembe.
Nizzünk mindketten a fődre,
Úgy válik becsületünkre.

Vót szeretóm tizenhat is,
Most jó lenne még egy vak is.

Vigyázz babám magadra,
Sokan lesnek utadra.
Nappal ne is nizz reám,
Csak esténként járj hozzám.

Ne hallgass mendemondára,
Úlj a térdem kalácsára.
Átöllelek két kezemmel,
Hadd nizzen más irigy szemmel.

Édesanyám lánya vótam,
Míg szeretőt nem tartottam,
Mióta szeretőt tartok,
A búnak is helyet adok,
Édesanyám megtagadott.

Kík ibolya a temetőn,
Haragszik rám a szeretóm.
Ha haragszik, nem bánom,
Mással ílem világot.

Csillag ig a hegytetőn,
Hamis az én szeretőm.
Ha hamis is, legyen is,
Az vagyok én magam is.

Jaj Istenem, de megvertél,
Hogy két szeretőt rendeltél.
Az egyiket nem szeretem,
A másik nem szeret ingem.

Tán azt hiszed, azt gondolad,
Ha elhagytál, mást nem kapak?
Szeret ingem két szép rózsá,
Egyik titkon, másik tudva.
Ha a titkost megfoghatnám,
Magam boldognak mondhatnám.

Magas dombról hallszik a szó,
Ott terem a rózsabimbó.
Minden ágon kettő-három,
Szakasztanék, de sajnálom.
Ha azt tudom, hogy meghalok,
Mégis égyet leszakasztok.

Kertem alatt foly el a víz,
Barna legény bennem ne bízz!
Ha bízol is, nem ír semmit,
Úgy sem szeretek én senkit.

Nincs magasabb a hegyeknél,
Nincs nagyobb a szerelemnél.
Nincs magasabb a toronynál,
Sem nagyobb az unalomnál.

Nincs édesebb a nádmiznél,
Sem huncutabb a legénynél.
Este a lányt megcsókolja,
Félrefordul, kikacagja.

Fekete felleg az égen,
Ne szeressen anyám nekem,
Mert kit anyám szeret nekem,
Az engemet el nem veszen.

Ez az utca szűk utca,
Ruzsmarint száll szakítsa.
Ha szakítsa, ha nem is,
Szeretlek még azért is.

Hej te legény mit gondoltál,
Mikor ide kiállottál?
Kiállottál, de kiért?
A rigi szeretődért.

Iker ablak nyílj kétfelé,
Rigi babám nizz kifelé!
Nizz ki rajta keservesen,
Hogy ölelem a kedvesem.

Alig várom szüretet,
Szüret után egyebet,
Hogy vigyék el nénémet,
Néném után ingemet.

Húzzad cigány reggelig,
Reggel is egy darabig.
Míg a pendely langallik.

Válaszúti szegfűszál,
Jaj de szépen kinyíltál,
Téged csókolni nem kár,
Míg a nap az égen jár.

Húzzad édes muzsikásom,
Mer én neked megszógálom.
Vaj aratak, vaj kapálok,
Vaj egy éjen véled hálok.
Csak uramnak meg ne mondjad,
Fersingemmel megborítlak.

Ez a kicsi legénke,
Ha kiskertembe jünne,
Rózsát tennék kalapjába,
Páros csókot az ajkára.

Ez a kicsi legénke,
Fekete szemöldöke.
Fekete szem, piros orca,
Nem minden legény hordozza.
Piros orca, fekete szem,
Az ingem a földbe teszen.

Klárís bimbó lehajlott,
A szeretőm elhagyott.

Mondd meg rózsám az anyádnak,
Ne átkozzon fűnek, fának,
Mer az átok helyet keres,
Azt fogja meg, ki érdemes.

Szivárványos az ég alja,
Haragszik a rózsám anyja,
Mér szeret engem a fia?
Ha haragszik, tegyen róla,
Kössön béklót a lábára,
Vaskarikát az orrára,
Mégis én leszek a párja,
Leányoknak bosszújára.

Ez az utca tekerményes,
Ez a leány jaj de kényes,
Mit ér az ő büszkesége,
Ha nincs egy csepp ügyessége.

Az én szívem olyan víg,
Mint akinek háza íg,
Az én szemem olyan kerek,
Ahányat lát, annyit szeret,
De a szívem olyan igaz,
Ezer közül egyet választ.

Ne bánd édes virágom,
Hogy így élem világom.
Éljed te is, nem bánom,
Tiszta szívből kívánom.
Tiszta szívből, szeretetből,
Éljed te is jókedvedből.

Én se kicsi, te se nagy,
Ippeg nekem való vagy.

Járj előttem lábujjhegyen,
Hogy vigyelek át a hegyen,
Öste jüvek, reggel menyek,
Még a világ nálad leszek.

Olyan leány, mint egy kocány,
Olyan legény, mint egy lepény.

Ez a tánc a legényeké,
Nem a házasembereké.

Beteg fekszik, felkél, eszik,
Legényekkel ölelkezik.

Igaz vótam, mint a gyértya,
Mégse hittél nekem soha.
Olyan igaz vótam hozzád,
Mint tulajdon édesanyád.

Válaszúti hegy alatt
Szántottam egy darabot,
Vetek belé lenmagat,
Hogy teremjen galambat.
Hogy teremjen ki szókét,
Ki barnát, ki feketét.

Piros alma, ződ retek,
Elmentek a leginyek,
Fodorminta bokréta,
Én Istenem hozd vissza!
Hogy üljek az ölekbe,
Hogy nizzek a szemekbe,
Úgyse ülek sokáig,
Csak tizenkét óráig.
Az a tizenkét óra
Nekem csak egy minuta.

A visai laponon,
Ül a kakas a tyúkon.
A visai leginyek
Most kergetik szeginyek.

Bonchidai faluvígen,
Megdöglött egy pipe éhen.

Három kislány Kidébe
Kiment a kenderfödre,
Niztek egymás szemibe,
Melyiknek szebb a szőre.

Válaszúti leányok,
Mínd a patakra járnok,
Hazajünnek vizesen,
Csókot adnak szívesen.

A kéri határon
Nem vót eső a nyáron,
Nem nőtt meg a kenderek,
Kurta lett a pendelyek.

Dengelegi leányok
Csepü pendelybe járnok,
Nem is kell vakarózzanak,
A pendelybe csak mozognak.

A kidei nemesek
Bocskorosok szeginyek,
A bocskort is úgy kötik,
Hogy a földet seperik.

Kis menyecske, gyenge teste,
Mégkívánja minden este.

A menyecske drága kincs,
Sose mondja, hogy kilincs.

Hallgass el te fekete,
Többet tudak én, mint te.
Cserép tángyér csapd össze,
Nyálás szádat fogd össze.

Igazad van, eltaláltad,
Egye meg a fene szádat.
Három kosár piros alma,
Olyant szólaltál, mint egy marha.

Kicsi kutya ne ugass,
Van a zsebembe egy vas,
Neked adam, csak hallgass!

Úgy táncolnak Kidébe,
Mint a légy a cibrébe.
Úgy táncolnak Bádokba,
Mint a csizma lábomba.
Úgy táncolnak Dobokán,
Mint a bolha túfokán.
Úgy táncolnak Fejéden,
Mint a számár a réten.
Úgy táncolnak mifelénk,
Mint egy leány s egy legény.

Válaszúti leányok
Pohárbeli virágok,
Legények, ha akarják,
Kalapjukba hervasszák.

Csomafáji legények
Szilvaizes lepények.
Leányok, ha akarják,
A hamuba takarják.

Násznagy uram, tegye meg,
Borzos tyúkom vegye meg.
Tíz csók annak az ára,
Öste jühet utána.
Jámbor a kis borzoska,
Násznagy úr megfoghassa.

Násznagy asszony azt hiszi,
Hogy a násznagy szereti.
De az biz ingem szeret,
Reám níz, is rám nevet.
Mer az én szám ides míz,
Minden férfi reám níz,
Mer az én szám mandula,
Násznagy úr megcsókolja.

A menyasszony irul-pirul,
Lába közé szorult a nyúl.
A nyúlnak az angyalát,
Hová dugta az orrát.

Azér jüttem hozzátok,
Tudam, van pálinkátok,
Láttam, mikor hoztátok,
Az ágy alá dugtátok.

Örömanya jüjjen ki,
A nagy kaput nyissa ki,
Mer mi hozunk segítséget,
A fiának feleséget.
Jól tud főzni, mosogatni,
A pucikba sírdogálni.
Lesz, aki seperje házát,
Ki megdöngesse a hátát.

Örömanya jüjjen ki,
A nagy kaput nyissa ki,
Ne jüjjen ki üres kézzel,
De feresztő tekernyővel.

Isten áldja jó anyám,
Nem lesz már itt a hazám,
Csak eccer egy esztendőbe,
Hogy nízsek a ked szemibe.

A menyasszony alig várja,
Hogy feküdjék le az ágyba.

A menyasszony udvara
Csupa pihe, pozdorja,
A menyasszony bújába
Bent ül a szobájába,
Tükröt tart a markába.

Hej, kisasszony, kisasszony,
Lehetne már menyasszony.
Megnőtt már a csicsikéje,
Lehetne már kicsikéje.

Aki rajtunk csudálkozik,
Az is közénk kívánkozik.
A sok leány csudálkozik,
Menyasszonynak kívánkozik.

Válaszúti vőfélyek,
Szigyellősek szegények,
Szigyellősek, nem merészek,
Kilenc óra után filnek.

Kicsi vőfi, nagy vőfi,
Mind a kettő mennyen ki,
Mennyen ki a tálak után,
Ne járjon a lányok után.

Kicsi nyúl, házinyúl,
Még a pap is odanyúl.
Oda biza ne nyúljon,
Hogy a körme lehulljon.

Igyál kántor, igyál pap,
Hónap nem lesz ilyen nap.

Tiszteletes udvarán
Szaporodik a bárány.

Szeretem én a papat,
Veszek neki kalapat,
De még jobban a papnét,
Veszek neki kanapét.

Atya-fiú-szentlélek,
Én a paptól nem félek,
Mer a pap is hibázik,
Ha sötétbe érkezik.

A szakácsné jüjjen be,
Hogy mondjam meg szemibe,
Hogy a hús nincs megsülve.
Se megsózva, se megfőzve,
Nem lettem szerelmes tőle.

Áthágtuk a hegyeket,
Nem adtak csak tyúkbegyeket,
Áthágtuk a garcakat,
Nem adtak csak tyúknyakakat.

Elindult a hagymalé,
Arra Bonchida felé,
Utána a fuszujka,
Mer az utat jól tudja.

Násznagy uram, halljon szót,
Álljon térdre, nyaljon sót,
Ha nem akar nyalni sót,
Nyalja meg a sőtartót.

Az én uram olyan vén,
Mint egy hosszú nyakú gém,
Tiped-tapod, ahogy tud,
Hátra kapar, mint a tyúk.

Elszárad a bodzafa,
Hol hálunk az éccaka?
Ajtó mellett a padon,
A te gyenge hasadon.
Veled bizony nem hállok,
Mert bitangot csinállok.

Ez a leány olyan vót,
Ecce kapatt majd meghótt,
Ha még eccer kapatt vóna,
Bizonyosan meghótt vóna.

Ezeknek a legényeknek
Kell valami szegényeknek.

Ez a leány olyan szép,
Mint egy három lábú szék.

Száraz kóré nem nedves,
A vénasszony nem kedves.

Öregember, lóg az ina,
Nem kell neki már a pipa.

A legénynek jár a keze,
A leálynak legyen esze.
Hagyjon békét, ne nyugodjék,
Jaj Istenem, mér hágy békét.

Úgy szeretem a táncot,
Mint a cigány a pánkót,
De még jobban a legényt,
Mint a purdét a lepényt.

Akármilyen vénasszony,
Férjhez menyen, menyasszony.

Hol a leány?
Pajta hijján.
Hát a legény?
Lesi szegény.

Násznagy asszony kakassa,
Felugrott a palántra.
Mind azt kukorigujja,
Násznagy asszony jó vóna.

Gyere velem a kert mellé,
Nézd meg, mivel álllok elé.

Jaj, de sáros ez az út,
Az én rózsám, hogy megunt.

A menyasszony szeme-szája
Többet ér, mint a pajtája.

A szakácsné részeges,
Mind elsózta a levest,
Úgy jóllaktam laskával,
Nem bírok a hasammal,
Úgy jóllaktam darulével,
Majd' megüt a guta éhen.

A magyar-délszláv népzenei kapcsolatokról

... amelyek „úgyszólván nincsenek”

Juhász Zoltán *Népzeneink eurázsiai kapcsolatai* című cikkében (folkMAGazin 2013/1.) a magyar népdalok és huszonhárom nép illetve régió népdalainak dallamvonal alapján történt összehasonlítása tematikai pontossággal megerősíti, illetve meglepő kapcsolatok feltárásával kitágítja ismereteinket erről a témáról. Nagyon sajnálom viszont, hogy az összevetést nem végezte el a szomszédos délszláv régióval és népekkel (szerb, horvát, szlovén, dalmát, bosnyák stb., tehát az egykori Jugoszlávia népeinek népzenejével). Az olvasó ennek alapján úgy gondolja, ma is helytálló Bartók Béla *Népzeneink és a szomszéd népek népzeneje* című összefoglalásának 1937-es megállapítása: „Ezzel az anyaggal (tudniillik a szerb-horvátal) röviden végezhetünk. Kapcsolat közté és a magyar anyag között úgyszólván nincs.”¹ Bartók ugyanakkor kivonja ezen sommás megállapítása alól Vinko Žganec 1924-ben Zágrábban kiadott muraközi népdalgyűjteményét. „Ennek a horvát nyelvű dalgűjteménynek zenei része szinte magyarabb a mi magyar gyűjteményeinknél, [...] 60 %-a a daloknak magyar” – írja.²

Vinko Žganec 1958-ban ismét gyűjtött népdalokat Nagykanizsa környékén, hat horvát faluban. Százhetvenkilenc meg is jelent Csáktornyan (Čakovec). Ez a gyűjtemény azonban már sokkal kevesebb, de mégiscsak kimutatható magyar hatást tükröz.³

Úgy látszik tehát, hogy nemcsak a Mura menti horvátok, hanem zalai és somogyi testvéreik népzeneje is erős magyar hatást mutat. Ezt bizonyítja Olsvai Imre tanulmánya.⁴ Ő ugyanis 1959 és 1964 között a somogyi Buzsák községben tizennégy horvát nyelvű énekstől jegyezte le a falu legkedveltebb dallamát, ami nem más, mint

Giusto Balogh Józsefné 1899.

A - la smo - se sas - ta - li be - ća - ri
Pa ni je - dan za že - nu ne ma - ri
A - la smo - se sas - ta - li mi lo - le
Po - je - li smo me - so iz kast - ro - le Je - dan dva tu sam ja.

A dalt Bátyán tíz, Dusnokon hat változatban rögzítettem. Itt jellegzetes „betyárac” dallamnak számít szövegei, kötött szótagszáma és ritmusa miatt. Jellemző, hogy sok változata (mint ez is) teljesen pentaton hangsorúvá vált. Szerintem ebbe a dallantípusba tartozik a perkátai „Haraguszna a batai gazdák”, meg a bátyai „Hármat tojott a fekete kánya”, valamint a dusnoki „Kettőt tojott a fekete kánya” kezdetű dalok. (Hogy melyik hozta létre a másikat, ki tudja?)

a *Fekete föld termi a jó búzát* kezdetű, a magyar régi réteg reprezentáns képviselője (kvintváltó, penataton). A variánsokat természetesen horvát szöveggel, de rubato helyett giusto előadásban szólaltatták meg. A dal népszerűségének – szerintem – az lehet az oka, hogy ritmusa megegyezik az úgynevezett „betyárac” (becarac) ritmussal (ti ti ti ti / ti ti ti ti / tá tá). A bátyai, Bács-Kiskun megyei rácok magyar szerelmes szöveggel, a dunántúli semleges tercet megtartva – mintegy Kodály elméletét igazolva – egy $A^5 A^5 A$ szerkezetű dalt hoztak belőle létre.⁵

Su - mo su - mo vi - so - ka si
Mi - la dra - ga da - le - ko si
Ja - cu su - mu svu - iz se - ci
Jos cu dra - gu ob - ju - bi - ti.

A dal Bátyán három, Dusnokon öt változatban került elő. Példa arra, hogy egy régi (magyaroknál már alig ismert) kvintváltó, dunántúli, ötnyolcados magyar dallam magyar szövegének szó szerinti lefordításával tovább él. Egyébként éneklük sok magyar versszakkal is.

Jómagam 1952-től kezdve felgyűjtöttem a Kalocsa tőzsomszedságában megbújó magyar és rác kettős gyökerű kultúrával rendelkező Bátya község teljes népzenejét, s belőle 1991-ben Anikó lányommal egy, négyszáz dallamot tartalmazó munkát adtunk be a kecskeméti múzeum pályázatára. A dalok huszonkilenc százaléka a régi magyar réteget képviseli – néha rác szöveggel –, tizenhét százaléuk pedig pentaton hangsorú volt. Az anyagból 1993-ban egy kétszáz dalt tartalmazó kötet meg is jelent.⁶

Azóta a közeli, szintén rác-magyar Dusnok teljes népzenejét is összegyűjtöttem és közreadtam, így elég tetemes anyagon vizsgálhattam a Kalocsa környéki délszláv és magyar népzene kölcsönhatását.⁷ Itt is igazolva láttam Vujicsics Tihamérnak a Mura menti horvátok népzenejéről írott megállapítását. „Igen nagy számban maradtak fenn a régi magyar, jobban mondva az »északi türk-tatár« – mint Bartók Béla fogalmazná – pentaton hangsorú dallamok. A ma-

gyar anyagban is meglévő melódiák szétszertint megőrzése mellett számos olyan pentaton hangsorú dallam is akadt, amelyek ebben a formában a magyarban nem szerepel és fordítva.”⁸ Vujićics sajátos zenei nyelvcsere-nek nevezi a Mura menti horvátok pentatonizáló hajlamát, „akik kétsoros strófákban gondolkoznak (akárcsak gyakorta a csángók – F. Z.), s akiknél gyakran közismert magyar dallamok szinte felismerhetetlenné válnak.”⁹

Az itt közölt bátyai és dusnoki dallamok azt bizonyítják, hogy a „pentatónia ereje makacsul megmaradt”¹⁰ és gyakran beágyazódott egy sajátos horvát gondolkodásba. Hasonló kölcsönhatást mutatott ki a magyar néptánc kutatás a lakócsai horvátok *csizma-verős* táncában. „A tánc a délszláv és magyar érintkezés sajátos terméke” – írja Borbély Jolán. – „Ez esetben egy táncfajtán belül szemléltető két ellentétes szerkezetű kompozíció érvényesülése, sajátos ötvöződése.”¹¹ Az interetnikus hatások természeteseek, hiszen délszlávok és magyarok évszázadokig egymás szomszédságában éltek, s kölcsönösen hatottak egymásra. Ennek ellenére, bár nagyon gyümölcsöző lenne, „a magyar-délszláv néprajzi kapcsolatok kutatása igen töredékes”¹² – írja Kósa László. E két egymás mellett élő nép úgy is magáévá teszi szomszédja dalait, hogy egyszerűen lefordítja szövegüket, s azokat mint sajátját énekli. Bátyán olyan is előfordul, hogy magyar szöveget énekelnek délszláv dallamra. A közismert „béres-óhaj” (*Vasárnap bort inni*) magyar szövegét egy kis hangterjedelmű, motívumismétlő, második fokon záródó rác kóló dallamára éneklük.¹³

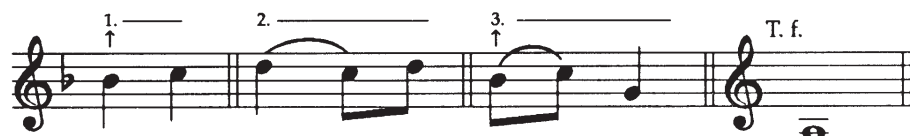
Természetesen élnek Bátyán és Dusnokon – valamint más magyarországi délszláv településeken – olyan dallamok, amelyek nem a Szent István-i országban keletkeztek, hanem a beköltözők balkáni őshazájukból hozták magukkal. (A két általam kutatott közösségben azonban ma már ismeretlen a népi többszólamúság.) Ősi-

A dallam kétségtelen magyar eredete ellenére a magyarok körében mára szinte ismeretlen. Bátyán is, Dusnokon is hat-hat változatban került elő. Magyar és rác szövegekkel is éneklük. Ezekből kiderül, hogy a funkcionális dalok közé tartozik, régi lakodalmakban ez a dal volt a menyasszonybúcsúzó. Kis hangterjedelme, dunántúli pentaton hangsora és mazurka-ritmusa miatt a magyar régi réteg képviselője.

Parlando

Balázs Istvánné 1892.

A dal Bátyán nyolc, Dusnokon három változatban került elő. Bátyán egyik szövegtartalma alapján párosító funkcióban. Nyilvánvaló magyar átvétel. AABA szerkezete ellenére, kis hangterjedelme és dunántúli pentaton hangsora alapján szintén a régi réteg képviselője. Mazurka ritmusa. Minden variánsát csak rác szöveggel ismerik.

Jegyzetek

1. BARTÓK Béla: Népzene és a szomszéd népek népzeneje. Bp., 1952. (1937.) 25. l.
2. Uo.
3. ŽGANEC, Vinko: Pucko popijevka iz okolice Velike Kaniže. Čakovec, 1974.
4. OLSVAI Imre: A somogyi horvátok legkedveltebb ötfokú dallama. In: A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Sz: Halász Péter. Bp., 1991. 712-736. l.
5. FEHÉR Zoltán-FEHÉR Anikó: Bática népzeneje. Kecskemét, 1993. 71. dal
6. Uo.
7. FEHÉR Zoltán: Šumo, šumo visoka si – Erdő, erdő, de magas vagy. Dusnoki népdalok. Kalocsa, 2000.
8. VUJIĆIĆ, Tihomir: Muzičke tradicije južnih Slovena u Madarskoj. Bp., 1978. 16. l.
9. Uo.
10. Uo.
11. BORBÉLY Jolán: Egy horvát kóló magyar kapcsolatai. In: Andrásfalvy Bertalan et al.: Magyar tánc hagyományok. Bp., 1973. 92. l.
12. KÓSA László: Ki népei vagytok? Magyar néprajz. Bp., 1998. 183. l.
13. FEHÉR Zoltán-FEHÉR Anikó: 1993. 191. dal
14. folkMAGazin 2013/1
15. GYÖRFFY György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp., 1959. 44. l.
16. FEHÉR Zoltán: „Tenger közepén pacsirtafészek”. Archaikus elemek Bática kétnyelvű folklórájában. Forrás 2001/5.

Vi - so - ka bres - ce bist - ra vo - di - ca

Na - po - ji dra - ga moj - ga kon - ji - ca

Ja - ga ne ne - po - jim je - se vr - lo bo - jim

Ja sam ma - lac - ka.

A dal egyedi darab. Valószínűleg hősének töredék. Ötnyolcados, ereszkedő, pentaton, két és fél sora az első ismétlésével vált három és fél sorosra. Valószínű, hogy a balkáni őshazából hozták, s talán valamelyik beolvasott keleti (török-mongol-onogur) lovasnép zenei hagyatéka.

Na noj stra - ne Sa - ra - je - vo

Na noj stra - ne Sa - ra - je - vo

Oj, oj, oj, oj, oj, oj, oj, oj.

Sa - ra - je - vo.

„Na noj strane Sarajevo”

ségüket olyan sajátosságok jelzik, mint a rögtönzött betyáracok, a kólók, a kis hangterjedelem, a második fokú (dó helyett ré, lá helyett ti) vagy a ti-lá-szi-fá-mi menetes bővített szekundos zárlat.

Bartók hívta fel figyelmünket arra, hogy a román népzeneben olyan dallamokban is előfordul a pentatónia, ahol magyar kölcsönhatásról biztosan nem beszélhetünk. (Györffy István is megemlíti ezt szellemi végrendeletében.¹⁴) Jőmagam a bátyai népzeneben találtam egy archaikusnak tűnő ötnyolcados, ereszkedő jellegű, pentaton dallamot a Szarajevónál legelésző szarvasokról. A dallam – szerintem – hősének-töredék, s a benne szereplő rongyos ruhájú kislány által őrzött (!) szarvasok csillagképek mitológikus szimbólumai épp úgy, mint a mi regőségeinkben. A dal bizonyosan a Balkánon született. De akkor miért pentaton? Ugyanazért, amiért a román kolinda is. A Balkán ugyanis a népvándorlás korában sok keleti nomád népnek a végső állomása volt. Itt torlódtak össze hunok, avarok, kunok, tatárok, onogurok és keveredtek el a szlávokkal. Az Anonymus által Csabamagyarának nevezett népet, vagyis a Vardar menti magyarokat a bizánci krónikák a *vardariota türköknek* hívták.¹⁵ Ezek a népek elszlávosodtak, beolvasztak. Beszélt anyanyelvüket elvesztették, de zenei anyanyelvük egy-egy elemét – mint az általam gyűjtött hősének-töredék bizonyítja – megőrizhették. (Persze hiedelemviláguk legarchaikusabb elemeiből is maradt néhány kövület szólássá, apokrif imává válva.)¹⁶

Érdeemes volna hát ezt a kapcsolatot alaposabban kutatni, már csak a magunk múltjának jobb megismerése érdekében is.

Fehér Zoltán

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

2013. december 1. vasárnap, 19.00.
Állomás – PR-Evolution Dance Company
- december 3. kedd, 10.30 és 15.00
december 6. péntek, 10.30 és 14.00, 7. szombat, 8. vasárnap, 10.30
december 30. hétfő, 10.30 és 15.00
Holle anyó (gy) – Budapest Táncszínház
- december 4. szerda, 10.30 és 15.00
Tündérmese – Honvéd Táncszínház
- december 5. csütörtök, 19.00 – ifjúsízt / A menyegző – Forte Társulat
- december 10. kedd, 19.00 – Horda – Közép-Európa Táncszínház
- december 12. csütörtök, 10.30 és 15.00
A suszter álma (gy) – Fitos Dezső Társulat
- december 13. péntek, 19.00 – Szegedi Kortárs Balett – Stabat Mater
- december 14. szombat, 19.00
Folklor-kalendárium II. – Téli tánc – Honvéd Táncszínház
- december 19. csütörtök, 19.00
Bankett – Kovács Gerzson Péter / TranzDanz
- december 20. péntek, 19.00 PREMIER
december 21. szombat, 19.00
Egy régi kertben – Foltin Jolán szerzői estje
- december 22. vasárnap, 18.00
Múltidéző 1948-2013 – 65 éves az Erkel Ferenc Néptáncgyűttes
- december 27. péntek, 19.00
Verdi miniatures – Inversedance – Fodor Zoltán Társulata
- december 28. szombat, 19.00
Csárdás – A Kelet tangója – Honvéd Táncszínház
- december 29. vasárnap, 19.00 – Hoffmann meséi – Badora Társulat

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

- december 1. vasárnap, 15.00
Ünnepelünk – „TÖREKVÉS” 125. éve – Törekvés Táncgyűttes
- december 3. kedd, 19.00 BUDAPESTI PREMIER
Szentivánéji álom – Győri Balett
- december 4. szerda, 19.00
Orfeusz és Euridiké – Bozsik Yvette Társulat
- december 5. csütörtök, 19.00
Monarchia – Népek tánczai – Honvéd Táncszínház
- december 9. hétfő, 19.00
Levelek – Forrás Néptáncgyűttes, Százhalombatta
- december 10. kedd, 10.30 és 15.00
Vuk (gy) – Inversedance – Fodor Zoltán Társulata
- december 11. szerda, 19.00 BUDAPESTI PREMIER
Moulin Rouge – GG Tánc Eger
- december 17. kedd, 19.00
A fából faragott királyfi / A csodálatos mandarin
ExperiDance - Román Sándor Táncársulata
- december 19. csütörtök, 19.00
Tango no Tango – Moderntangó-show
Budai László és vendégei
- december 21., 28. szombat, 27. péntek,
december 29. vasárnap, 10.30 és 15.00
Diótörő (gy) – Szegedi Kortárs Balett
- december 30. hétfő, 19.00
Magyar anizs – Duna Művészgyűttes

www.nemzetitanctszinhaz.hu

Tökéletes tökételek

Manapság egyre népszerűbbek a gasztronómiai fesztiválok, amelyek általában egy-egy helyi specialitás – termék, étel – köré szerveződnek. Kiváló alkalmat teremtenek a már elfeledett, vagy kihálóban levő ételek újralfedezésére, de arra is jók, hogy a máshonnan érkező vendégekkel megismertessék az adott tájegységben még mindig népszerű helyi fogásokat. Ilyenkor nemcsak a hagyományos ízeket kóstolhatjuk végig, hanem a kísérletező, újító szakácsok jóvoltából a régi receptekből kiindulva egészen új, néha szokatlan ételeket is megízlelhetünk. Több település őszi fesztiváljának főszereplője a tök. Az idei Szent Mihály nap hétvégéjén például Zalaegerszegen, a Göcseji Falumúzeumban már a hatodik alkalommal rendezték meg a „Tök jó!” Tökfesztivált, ezúttal a pásztorhagyományok jegyében. Minthogy az eseménynek magam is aktív részese voltam, személyesen kóstolhattam végig a fesztivál étteremsátrában a Gyuri Csárda szakácsai által tökből készített valamennyi finomságot.

*

Az ételkészítésre alkalmas tökfélék amerikai származásúak, így viszonylag későn kerültek paraszti használatba. A hazai szakácskönyvekben a tökételek csak a XVII. században bukkannak fel. A XVIII. században már az egész országban termelték a sütőtököt, míg a spárgatök fogyasztása csak a XX. században, városi hatásra terjedt el falun. A téli időszakban, amikor a kemencében, kályhában úgyszólván állandóan égett a tűz, gyakori vacsora vagy reggeli étel volt a sült krumpli mellett a tök is. A sült tököt édes íze miatt különösen kedvelték, talán ez az oka, hogy a XX. századi városi táplálkozásban kifejezetten mint olcsó téli finomság jelenik meg.

A tök fokozatosan épült be a paraszti gazdálkodás rendjébe a XVIII. század folyamán. A káposztás- és dinnyéskertek mintájára tököskertekben termesztették, s dézsmát is fizettek utána. Hamarosan lokális töktermesztő-értékesítő központok alakultak ki, amelyek egyfajta márkanévként – mint például „nagydobosi sütőtök” – garantálták a minőséget. Más vidékeken viszont kizárólag önelátás keretében termesztették. A tök egyaránt szolgált tápanyagdús takarmányként és emberi eledelül, a magjából nyert olaj pedig a bőjti táplálkozásban kapott fontos szerepet, különösen a Délnyugat-Dunántúlon, valamint a görögkeleti vallásúak körében. A héjastul megpirított tökmagot országszerte csemegeként fogyasztották a téli társasmunkák alkalmain.

Hagyományosan a sütőtököt kizárólag sütve, a spárgatököt pedig főzeléknek elkészítve fogyasztották. A tökös-mákos rétesben a tök a töltelék szaporította, s ugyanilyen szerepet játszik a délvidéken a lecsó alkotórészeként. Ínségeledélül szolgált például a hamis húsleves tökből. Újabban nagyon sokféleképpen készítik a különböző tökfajtákat: krémlevesek, párolt, sült köretek, panírozott tökfélék, rakott tök, tökfásírt, tökös prósza, tócsni, tökös kevert sütemények (lepény, muffin), és tökös-mákos rétes. Mindegyiket érdemes kipróbálni, hiszen olcsó és ízletes, esetenként különleges fogásokról van szó. Manapság a régi, hagyományosabb sütőtökfajták helyett egyre inkább terjed a hosszúkás kanadai sütőtök, amely édesebb. A sült tök és az édes ételek készítéséhez érdemes ezt venni, de ha a megszokott ízekre vágyunk, használjuk inkább a régi fajtát. Az alábbiakban néhány hagyományos és újabb keletű tökös étel receptjét közöljük. (Források: Kisbán Eszter – Táplálkozás. Magyar Néprajz IV. Életmód. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.; Viga Gyula – Néhány szempont a tök magyarországi termesztéséhez és hasznosításához. Néprajzi Látóhatár VI. 199-206. o.)

Kép és szöveg: Juhász Katalin

Tökfőzelék a Fejér megyei Sárrétről (Aba, Szabó Zoltánné receptje)

Hozzávalók: 1 jó nagy tökhöz két közepes fej vöröshagyma, kb. 2-3 dl tej (vagy aludttej, újabban kefir, joghurt), 1 dl tejföl, 1-2 kanál liszt.

A szép, kifejezett főzőtököt feldaraboljuk, a magokat kanállal kivájjuk (odaadjuk a tyúkoknak, ha vannak, nagyon szeretik, vagy hamis húsleveset főzünk belőle), a darabokról a héjat eltávolítjuk, majd nagylyukú reszelőn vagy tökgyalun lereszeljük az egészet és enyhén besózva állni hagyjuk. Ez alatt jó sok hagymát apróra vágva olajon üvegesre dinsztelünk és megszórjuk egy kis pirospaprikával. Erre rászórjuk a levétől jól kicsavart tököt és felengedjük fele tejjel (vagy a savanykás helyettesítővel) és vízzel, úgy, hogy jól ellepje a tököt. Egy csomó kaprot cérnával összekötve beleteszünk a főzelékbe (aki szereti, apróra is vághatja), s azzal együtt puhára főzzük. A végén egy kis liszttel elkevert tejjel (fogyókúrázók sovány joghurtot is használhatnak) beha-

barjuk. Fogyaszthatjuk csak úgy, magában, vagy feltéttel: kakastaréjra sült szalonnával, pörkölttel, tükörtojással stb.

*

Töklevés a Gyuri Csárdából (Balla Lászlóné receptje)

Ezt a levest a „Tök Jó!” Fesztiválon kóstoltam. Különlegessége a narancsos-gyömbéres ízesítés, különösen pedig a pirított magkeverék a tetején.

A sütőben megsütött, vagy sós vízben puhára főzött sütőtököt botmixerrel pépesítjük, fehér borssal, sóval, gyömbérrel és reszelt narancshéjjal ízesítjük. A tökhöz annyi vizet adunk, hogy a lé krémleves sűrűségű legyen. De sűrűsíthető 1-2 szem belefőzött burgonyával, vagy egy kis liszttel is, amit a turmixolás előtt szórunk a levesbe. 2 liternyi leveshez kb. 2 dl tejszínt adunk, ettől lesz az íze utánozhatatlanul lágy. A kész levest tányérba mer-

jük és pirított tökmag, napraforgómag és mandula keverékével megszórjuk.

A sütőtökhöz a fenti fűszereken kívül jól illik a szerecsendió, vagy a rozmarin is, ezekkel is készíthető a krémleves.

*

A tök alkalmas az egyébként reszelt burgonyából készülő, serpenyőben sült lepényfélékhez is. Az alábbi két receptből látható, hogy a sütő- és főzőtök egyaránt alkalmazható.

Tökös tócsni

Hozzávalók: 40 dkg gyalult főzőtök, 10 dkg liszt, 2 db tojás, 1 gerezd fokhagyma, 1 evőkanál apróra vágott kapor, só, bors

A hozzávalókat összekeverjük, serpenyőbe evőkanállal lepénykéket formázunk és kisütjük, majd tejjel meglocsolva tálaljuk.

Tökös prósza (Balla Lászlóné receptje)

Hozzávalók: 1 nagyobb krumpli és kb. fél kg sütőtök lereszelve, 10-15 dkg liszt, 1 pohár kefir, 2 tojás, só, bors

A hozzávalókat sűrű palacsintatésztává keverjük, palacsintasütőben palacsintaszerűen kisütjük, majd tejjel meglocsolva, reszelt sajttal megszórva tálaljuk.

*

Tökös-mákos töltelék rétesbe

(Balla Lászlóné receptje)

Sütőtököshöz a hozzávalók: 50 dkg sütőtököt nyersen lereszeljük, elkeverjük kb. 5-10 dkg porcukorral, 30 dkg darált mákkal, citromhéjjal, narancshéjjal. Vaníliával is ízesíthetjük, aki szereti, mazsolát is tehet bele.

Főzőtököshöz a hozzávalók: A főzőtököt lereszeljük, levét jól kinyomkodjuk, fél kiló reszelt tökhöz 30 dkg darált mákot, 30-40 dkg porcukrot és annyi zsemlemorzsát teszünk, hogy feligya a levet. Citromhéjjal ízesítjük.

A töltelék egyenletesen (ritkán) rászórjuk a kihúzott rétestésztára, 2 dl tejjel és 2 tojássárgája keverékével rápötytyögetünk, egy kevés olvasztott zsírral is megcsepegtetjük, feltekerjük, a tetejét ugyancsak a tejjelös keverékkel megkenjük, majd pirosra sütjük.

*

Hamis, de nagyon finom húsleves tökből

A leves a főzőtök kikapart magos belsejéből készül a húsleveskészítés szabályai szerint, amit most nem részletezek, mindenkinek megvan a maga saját módszere. A tökmag olajtartalma a főzés közben kioldódik és a leves felszínén ugyanúgy gyöngyözik, mint a valódi húslevesnél. A színe is sárgás, amit a belefőzött sárgarépa és egy kis sáfrány tovább erősíthet.

Kulturális anyanyelvünk eróziója – II.

TÁJNYELVEK – AZ ANYANYELVI DIVERZITÁS ERÓZIÓJA

Ha a kultúrát, mint az emberi társadalmak életét meghatározó és szabályozó rendszert egységekre szeretnénk tagolni, ehhez az egyik legalkalmasabb eszköznek az anyanyelv kínálkozik. Az egy anyanyelvet beszélők közössége a kulturális rendszerek, s egyáltalán, a társadalmak működésének elemzéséhez, modellezéséhez különlegesen alkalmas társadalmi csoport az olyan esetekben, mint amilyen a miénk, amikor az adott nyelvterület a szomszédos nyelvekhez képest nyelvcsalád-szigetet alkot. Úgy vélem, hogy a magyar anyanyelvűek társadalma (ettől a sziget-helyzettől talán nem függetlenül) egyben nagyon érdekes alanya a globalizációs, az annak nyomában terjedő homogenizációs, illetve a monetáris piacgazdaság vezérelte nagyszabású, világméretű kísérletnek. Azt tapasztalom ugyanis, hogy ezt a közeget az átlagosnál sokkal érzékenyebben érintik a fogyasztói társadalmi modell térnyerésével összefüggő folyamatok. Anyanyelvi kultúránk területén az elmúlt évszázad alatt végbement változások több mint szembeötlők. A nyelvek régóta vizsgálják a nyelvhasználattal kapcsolatos viselkedésmoделleket, analizálják és tipizálják azokat, majd tanulmányokban, térképekre rajzolva, és egy sor további eszközzel kimutatják a tapasztalt állapotokat és folyamatokat. Lehet, hogy észlelik és a maguk csatornáin közzé is teszik anyanyelvi kultúránk sokszínűségének, diverzitásának súlyos visszaesését, mindenesetre ezek a kérdések nem kerülnek a szélesebb – akár csak tudományos – nyilvánosság elé. Ha nemzetközi kontextusban is megvizsgáljuk az egyes területek tájnyelveinek állapotát, akkor fel kell ismernünk, hogy Magyarországon az anyanyelvi kultúrára különösen erősen hatottak a homogenizációs folyamatok. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy Magyarország az egyetlen olyan ország a világon, ahol a köznyelv mára a hatvanasok nemzedékénél fiatalabb lakosság körében gyakorlatilag kiszorította a tájnyelveket. Köznyelvet mondunk, ugyanakkor csendben meg kell jegyeznem, hogy ez ma valójában a média nyelve.

Évente többször megfordulok gyermekek számára szervezett népmese-találkozókon, illetve mesemondó versenyeken. Valójában a mese műfaja köré kialakított prózamondó versenyek ezek, hiszen általában nem rögtönzött, hagyományos mesemondással, hanem a mese műfajából vett olvasmányok szerkesztett, rövidített szövegeinek betűhív felmondásával találkozunk. A regionális mesemondó találkozók versenyfelhívásában általában az adott terület tájnyelvének használata is külön, értékelt követelményként szerepel, tehát a zsűrinek ezt is figyelemmel kell kísérnie. Amikor a palóc régióba (amelynek tájnyelvét származásom okán magam is beszélem) hívnak zsűrizni, rendre azt tapasztalom, hogy az egymástól a határ két oldalán akár csak néhány kilométerre élő gyerekek, akár egymásnak unokatestvérei is, teljesen különböző nyelvi változatokban beszélnek. Medvesaljáról például, amely tájegységet kettészeli az országhatár, a Szlovákiához tartozó falvakból érkező versenyzők a környék eredeti tájnyelvét, a hozzá tartozó fonémaváltásokkal és gyönyörű diftongusokkal együtt, a maga természetességében használják. Ezzel szemben a Medvesalja szomszédos, magyarországi településein, Zabarban vagy Cereden lakó gyerekek nyelvhasználatában rendszerint már nyomaikat sem találjuk a medvesalji palóc dialektusnak. Az ő beszélt anyanyelvük már nem (de már a szüleiké sem!) a magyar nyelv helyi, tájnyelvi palóc változata, hanem leginkább a média által meghatározott nyelvezet, azaz a magyar köznyelv mediatisztált változata. Nos, az anyanyelvi kultúra diverzitásának helyzete nem csak a határon túli magyar közösségek tekintetében más, mint Magyarországon, hanem bizony, a környező országok többségi nyelve-

inek bármelyikében nagyobb táji változatosságot tapasztalhatunk. A különbségek nemegyszer akkorák, hogy például egy burgenlandi osztrák a vorarlbergivel, vagy egy svájci appenzeller egy Hamburg környéki némettel majdnem hogy szótár segítségével tud csak szót érteni, kivéve persze, ha a Hochdeutsch-ot használják. Hasonlóan nagy különbségek jellemzik a mai napig a szlovák, a szerb, a román, vagy az ukrán nyelvterületet, ahol a lakosság – mégpedig e társadalmak összes korosztálya – általában az adott nyelvek tájnyelvi változatain beszél.

Ha áttekintjük a felsorolt példákat, a kulturális diverzitás csökkenése mögött észre kell vennünk azokat az ok-okozati összefüggéseket is, amelyek az egyes jelenségeken keresztül rámutatnak egy meghatározott irányú, rendszerszerű átalakulásra. Elemzéseink során ugyanakkor meg kell látnunk azokat a veszélyeket is, amelyek a kulturális anyanyelv eróziója nyomán előállt, új társadalmi állapotok súlyos hiányosságaiból adódnak.

Zenei műveltségünk erózióját emlegetve például nem lehet nem észrevenni, hogy az éneklés mint kulturális magatartásforma visszaszorulásával nem egyszerűen egyes elemek természetes kihullásával szembesülünk. Az éneklésnek, mint a társas érintkezés egyik jellemző kísérőjelenségének a szemünk előtt zajló súlyos hanyatlásával kulturális anyanyelvünk egy egész funkció elvesztését könyvelheti el, azaz megállapíthatjuk, hogy ezen a területen kultúránk funkcionális diverzitása súlyos sérüléseket szenvedett. Az anyanyelvi diverzitás csökkenésének példájánál fontos tudatosítanunk, hogy ezek a folyamatok azért is veszélyesek, mert az anyanyelvi gondolkodás strukturái befolyásolják a kultúraalkotás teljes spektrumát. S hogy megmaradjunk az ökológiai párhuzamok mellett, véleményem szerint a kulturális diverzitással kapcsolatos egyik legfontosabb felismerés az, hogy a kultúra sokszínűsége ugyanúgy, mint ahogyan a természetben a biodiverzitás, egyedüli záloga a fenntartható fejlődésnek, azaz a hosszú távú fennmaradásnak. Ez egyben azt is jelenti, hogy ha elindulunk a homogenizáció, a kulturális uniformizáció útján, akkor azzal a kultúra fennmaradásának potenciálját gyengítjük. Azt a potenciált, amelyik elengedhetetlen muníciója a kultúra újratermeléséhez, fenntarthatóságához szükséges folyamatoknak. Az ökológia szakterületén figyelték meg, hogy amikor megindul a természetben fellelhető életközösségek fajgazdagságának a csökkenése, azaz sérül az adott ökológiai rendszerek biodiverzitása, az egyes funkciókat egy bizonyos határig át tudják venni a fajok egymástól. Képzeld el, mondjuk, egy tónak az életközösségét. Abban a tóban a fajok egyik csoportja például a lebomló organizmusok feldolgozásának feladatát látja el, amíg mások az élősködőtől szabadítják meg az élő szervezeteket és így tovább. Nos, a biológusok észrevették, hogy amikor az adott funkció működtetéséből az egyik tevékeny faj kihullik, egy másik automatikusan elfoglalja a rendszerben a helyét. Azt is észrevették, hogy amíg ez a helyettesítő rendszer működik, addig az adott ökoszisztémával nincs nagy baj. Amikor viszont egy teljes funkciót ellátó összes faj kipusztul, akkor törvényszerűen felgyorsulnak, súlyosabb esetekben visszafordíthatatlanná válnak azok a folyamatok, amelyek előkészíthetők akár a teljes összeomlás is. Az ökológiai rendszerek működéséhez szükséges funkciók sokszínűségét nevezik funkcionális diverzitásnak, s ennek a sérülése az egyes fajok kihullásánál sokkal veszélyesebb jelenség. Ilyenkor a funkciók kollapszusának menetében már nem az addig tapasztalt sebességgel folytatódik a fajgazdagság csökkenése, hanem az ilyen életközösségek gyorsuló ütemben közelednek egy bizonyos határvonalhoz, amelynél rövid időn belül összeomlik a rendszer, és bekövetkezik az ökológiai katasztrófa.

Nézetem szerint ez az elmélet a kulturális rendszerek élettanában is érvényes lehet. Amit a magyarországi társadalom énekkultúrája rohamos pusztulásának példáján láthatunk, az már nem a fajok természetes evolúciós küzdelméhez, illetve funkcionális belüli helycseréjéhez hasonlítható folyamat, tudniillik nem arról beszélünk, hogy egyes dalműfajok helyett mások jelennek meg az éneklés funkciójában. Úgy vélem, hogy a közös éneklés szokásának, mint a társas érintkezés korábban nagyon elterjedt és jellemző kísérőjelenségének drasztikus háttérbeszorulásával nem egyszerűen egy kulturális teljesítmény jelenségcsoportja, hanem a társadalom fontos élettani funkciója szenvedett súlyos sérüléseket.

De vizsgáljuk meg azt is, milyen mozgatóerők állnak kulturális anyanyelvünk erőzójának háttérében! Ha a vázolt fejleményeket történeti síkon szemléljük, látnunk kell az elmúlt évszázad alatt végbement társadalmi változásokat. Száz évvel ezelőtt Európa társadalmi kisközösségekből álltak. A XX. század végére, a fogyasztói társadalmi modell egyre gyorsuló térnyerése következtében ezek a közösségek szétfűszáradtak. Egyes peremterületektől vagy speciális helyzetű csoportoktól eltekintve ma már nem beszélhetünk azoknak a klasszikus társadalmi egységeknek (jellemző európai típusuk a faluközösség volt) a meglétéről, amelyek akárcsak ötven évvel ezelőtt még domináltak Európa térképén. Ne álltassuk magunkat, a cybertér közösségeinek nevezett felületein érintkezők csoportjai távolról sem hasonlítanak a társas együttélés évezreidei alatt fennálló közösségekre, de a különféle érdeklődési csoportok szakmai vagy szabadidős tevékenységei mentén szerveződő társaságai sem tekinthetők társadalomelméleti értelemben vett közösségeknek. (*Hankis Elemér* téved, amikor az „újközösségektől” várja a régiók szerepének átvételét.) A vázolt társadalomtörténeti korszakváltás egyik leg súlyosabb következménye a közösségek elsősorban normatív és preventív szerepeket betöltő értékrendjének fellazulása, valamint ezzel szoros összefüggésben az emberek egymás iránti felelősségérzetének erőzija. Az elidegenedés viszonyrendszerében, az individuuum szerepét végletekig kihangsúlyozó, a fogyasztás és kényelem képzeit koreszmévé magasztosító kommunikációs térben az egyes szereplők akár családon belül is úgy érezhetik, hogy igazából nincs közük egymáshoz. Nem lehet nem észrevenni, hogy például az egyre szaporodó öregotthonok, az alkoholizmus, a civilizációsnek mondott betegségek, vagy az öngyilkosság növekvő arányának társadalmi problémái mind ezekre az akkulturációs folyamatokra vezethetők vissza.

A „kommunista” pártállamok európai régióiban e folyamatokat csak súlyosbította, hogy a II. világháborút követő másfél-két évtized alatt végbement a tulajdonviszonyok szerkezetének alapvetően a magántulajdon ellen végrehajtott mélyreható ártrendeződése is. E szerkezetváltás szereplőinek az államosított tulajdonhoz fűződő viszonya áttételessé, majd személytelenné vált, ami az élet mindennapi környezete iránti felelősség megváltozásával is együtt járt, s ez a változás nagyban kihatott az általános táj-és térszemlélet gyökeres átalakulására. Az európai térség nyugati felén ezzel egyidőben egyre nagyobb befolyásra tettek szert a féktelen piacbővítésben és profitmaximalizálásban érdekelt multinacionális vállalatok. A különféle globális trösztök, konszernek és pénzpiaci nagyvállalkozások növekvő gazdasági potenciáljának egyenes következményeként napjainkban is folytatódik a hatalom szerkezetének gyökeres átalakulása. Ez a változás nem csak a nemzetállamok és óriásvállalatok közötti erőviszonyok markáns elmozdulásában, hanem a hatalmi struktúrák viselkedésének, mondhatni a hatalom természetének megváltozásán is érzékelhető. A törzsfőnökök, fejedelmek, királyok és miniszterelnökök transzparens és legitim (a legitimáció koronként változó ideológiai háttérrel kiépített, de arra mindig igényt formáló) hatalmának viszonylagos átláthatóságát a szemünk előtt váltja fel a nemzetközi pénzpiacok alapkezelő, hitelminősítő, elemző stb.

szerelői és a tömegtermelés óriásvállalatai által gyakorolt anonim és illegitim hatalom átláthatatlansága. Ez a hatalom arra is ügyel, hogy a társadalmi realitás mérésére kiötlött különféle statisztikákat is a saját érdekei szerint alakítsa. Ha például áttekintjük a jólét, illetve a szegénység kérdéseit mérő, általánosan elfogadott egy főre jutó GDP-adatokat, tehát ha a monetáris piacgazdaság eszményei felől tekintve értékeljük a világ állapotát, akkor azt láthatjuk, hogy sokszor a legszegényebbnek titulált nemzetek rendelkeznek a leggazdagabb kulturális diverzitással. Óhatatlanul felmerül a kérdés, adjunk-e a kirgiz pásthor kezébe „fejlett” technológiai eszközöket, miközben országa 2012-ben a 186-os listán a 151. helyen állt. „Emeljük-e” az ő életszínvonalukat? Hiszen azt látjuk, hogy ők ma kevesebb mint egy dollárból élnek naponta. Ha ezt ténynek tekintjük, akkor arra a következtetésre is juthatunk, hogy a kirgizeket katasztrófa fenyegeti, és Kirgizisztánt sürgősen meg kell menteni. Néhányan, amerikaiak, neki is indultak, és amikor odaérkeztek, ki-egyensúlyozott, egészséges embereket találtak. És egyszer csak nem tudták, hogy kiket, mitől is kellene megmenteni.

Ha most visszatérünk a kulturális anyanyelvek témájához, az eddig vázolt felismerések mellett, összegzésképpen meg kell állapítanunk azt is, hogy az európai társadalmak életében végbement nagy ártrendeződésekkel szoros összefüggésben a hagyomány-alapú műveltség organikusan kiépült, szinkretikus rendszereit felváltották az iskola-alapú ismeretek végletesen szegmentált tudástartományai. Ha ebben a kontextusban összevetjük megállapításainkat, fel kell ismernünk, hogy kulturális anyanyelvünk megtartására irányuló törekvéseink roppant anyagi érdekeket sértenek. Általában véve, a körülöttünk zajló változásokat úgy tudnám jellemezni, hogy az érdekek egyre inkább felülírja az értéket. Mint ahogyan arra korábban már utaltam, nézetem szerint az érdek és az érték egyenlőtlen harcában a lokálisan determinált kulturális beágyazottság gyengítése, majd végleges kiiktatása egyenesen előfeltétele a globális termelés termékei, illetve szolgáltatásai hatékony értékesítésének. (Erre a szembenállásra *Zygmunt Bauman* már 1977-ben figyelmeztetett.) Ha én az apám borára, az anyám kenyérére esküszöm, azaz kulturális szokásrendszerem lokálisan determinált (a szokásokat a lehető legszélesebb értelemben használva, beleértve a fogyasztási szokásokat is), akkor igényeim jelentős részét a globális termelés eszközeivel nem lehet kielégíteni. Ha én nógrádi palóc ember vagyok, ahogyan az is volnék, akkor alaphelyzetben nem a globalizált zenei szórakoztatóipar valamely formációjának, hanem a nógrádi magyar népzenei vagyok a „hódolója”, következésképpen annak értékeit használom, mert ugye, ebbe a kontextusba semmiképpen nem illik a „termékeit fogyasztom” megfogalmazás. Ahhoz, hogy bekerüljek a globális méretekben terjesztett kulturális vagy szórakoztatóipari termékcsaládok célközönségébe, először meg kell fosztani engem ezektől a lokálisan determinált kulturális beágyazottságaimtól. Ezen a ponton fontos tudatosítanunk, hogy itt már régen nem valamiféle öngerjesztő, természetes társadalmi fejlődésről beszélünk. Kulturális anyanyelvünk erőzija már évtizedek óta piaci szereplők kökemény gazdasági érdekei mentén, áttételes és bonyolult, mégis, irányított folyamatok keretében zajlik.

Mindent összevetve úgy látom, megérett az idő egy paradigma-váltásra, amely szerint éppen az minősíthető „provinciális” magatartásnak, amelyik tagadja, relativizálja a kulturális anyanyelv regionális, helyi értékeit. Nem elég ezt a felismerést okos tanulmányokban publikálni vagy szimpóziumokon hangoztatni. Az uniformizált, homogenizált kulturális tér motiválatlan, improduktív és szomorú embereket szül. Ha másért nem, ezért is fontos lenne, hogy e felismerések a maguk súlyához mérten legyenek ott a különféle kormányzati cselekvéstervek alaptézisei között.

Agócs Gergely

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Kiss Ferenc the musician and composer writes about his father, Kiss Ferenc (1928-1999) the literary historian.

Here is some personal reflection on his relationship with his father in the process of which we get a good deal of information about the life, work and personality of the elder Kiss Ferenc.

Page 4 Excerpts from literary historian Kiss Ferenc' journal.

The first excerpt is from the spring 1975, when Kiss organized a trip to Transylvania for his poet friends: Kormos István, Nagy László and Zelnik József. Then a selection from late 1978 tells about the night Kiss Ferenc and Csoóri Sándor took poet and novelist Illyés Gyula and his wife to a dance house at „FMH” in Budapest. Kiss Ferenc here is father of the composer and musician Kiss Ferenc who often writes for folkMAGazin. The Csoóri Sándor mentioned refers to the elder Csoóri, a poet, father of the folk musician Csoóri Sándor who was a founding member of Muzsikás Ensemble, etc, and who is in turn, father of a younger Csoóri Sándor who plays with Buda Folk Band...

Page 8 New publication: Bari Károly: [Old Rom dictionaries and folklore texts]. Volumes I, II, III.

Hagyományok Háza, Budapest. 2013. The series of volumes includes: old glossaries of the Rom language from 18-20th centuries, Hungarian Gypsy folk songs, folk ballads, tales.

Page 10 Kóka Rozália's Children's Column: Excerpts from Szabó Gyula's [„Once there was a childhood”] Albatrosz Press, Bukarest, 1980. The story begins hoeing in the fields with his parents who were subsistence farmers in Transylvania. His parents had an ongoing disagreement on whether to allow and how to pay for one of their children's further education. At which point [Szabó Gyula] throws down his hoe and refuses to do any hoeing for them ever again...Szabó Gyula (1930-2004) became a prolific Romanian Hungarian writer. He was from Homoródalmás (Merești) and spent his entire life in Transylvania.

Page 13 Singer Szvorák Katalin received Czine Mihály Award - September 30, 2013. Kati has been the recipient of countless awards over the course her very active and prolific career which spans at least from 1980 to the present. Kati hails from the village of Pinc in Slovakia. She lives in Hungary. She has released countless recordings, teaches singing and has travelled the world performing Hungarian folk song. Printed here is Kiss Ferenc' laudation at the awards ceremony.

Page 14 Hungarian State Folk Ensemble on tour in the USA

The State Ensemble is presently on a 3 month/63 performance tour performing a repertoire of strictly traditional choreography. This is a review of their performance of the choreography „Magyar Rhapsody-Gypsy Romance” at Downey Civic Center in Los Angeles. At home in Hungary, the State Ensemble has long been experimenting with mixing modern or contemporary elements into their work – though folk always providing the basis. For this tour however, Columbia Artists requested a strictly traditional program for USA audiences because that's what they can sell: a program which „...is exotic for the non Hungarian audience and takes Hungarians living abroad straight home”. Review by Vida Virag – first appeared at: tanckritika.hu 2013 September 27.

Page 16 New publication: Berezky János: [The New Style Hungarian Folk Songs]. Volumes I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2013. „New style” refers to a newer layer of Hungarian folk songs which began to develop sometime in the 1800s and peaked sometime in the first decade or so of the 1900s. Berezky spent twenty years doing comprehensive research and categorizing existing examples of new style folk songs. His work has defined two historical layers of new style: the 'early' and 'developed' periods. Detailed review by Richter Pál – Director of the folk music department, Liszt Academy of Music.

Page 18 On Petrás Incze János – by Kóka Rozália. Petrás was a Roman Catholic monk, who was born in the Hungarian village of Forrófalva (Faraoani) in Moldavia on September 13, 1813. He went to secondary school in the town of Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc) in Transylvania, studied theology in Eger, Hungary, became a monk in 1834, and in 1836 a priest. He was sent back to his native Moldavia as a missionary and spent the rest of his life there serving the Roman Catholic church in the Hungarian villages of Pusztina (Pustiana), then in Klézse (Cleja) where he died in 1886. During his life he maintained ongoing contact with the Hungarian Academy of Sciences, sending them the results of his collection work on the traditional songs, life and customs of the Csángó Hungarian Moldavian people. His collection work was recently honored at a conference in Eger.

Page 22 Interview with singer Bognár Szilvia upon release of a new record: etNoé. The formation etNoé premiered with a concert

Budapest's Palace of the Arts in the spring of 2011. Bognár Szilvia describes herself as basically a folk singer that has of late been working in other genres. etNoé is a group of Hungarian jazz musicians with Szilvia as vocalist. By Grozdits Károly.

Page 28 Conversation with Fügedi János – "The scientist who notates dance". Part I. On the occasion of his 60th birthday, the director of the dance research department at the Institute of Musicology of the Hungarian Academy of Sciences talks about how he got to dance research, and especially the field of dance notation, from engineering and how his career has unfolded since. Discussed here are the International Council of Kinetographia Laban, the areas of movement that Fügedi has specialized in notating (certain leg movements, jumps), how and where dance notation has been used in Hungary over the years, who were earlier masters of notation in Hungary, and reasons for notating dance at all. By Misi Gábor.

Sue Foy

(More English summaries of the articles in this issue and in previous issues can be found at www.folkmagazin.hu)

folkMAGazin

2013/5, XX. évfolyam, 5. szám
Megjelenik évente 6+1 alkalommal
Kiadja a Táncház Alapítvány
Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János
Felelős szerkesztő: Grozdits Károly
Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153
Tel./fax: (36.1) 214-3521
folkmagazin@mail.datanet.hu
www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda
Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625
Külföldről: OTP I. ker. fiók,
1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Folyóirat-kiadás Kollégiuma

Hátsó borító: Részlet Berezky János „A magyar népdal új stílusa” című négykötetes munkájából

A kritikus otthonában (fotó: Szalay Pál, 1978.)

Nagy László temetése, 1978. (Szécsi Margit, Czine Mihály, Ratkó József, Tornai József, Kósa Ferenc, Csoóri Sándor, Kiss Ferenc, Sütő András)

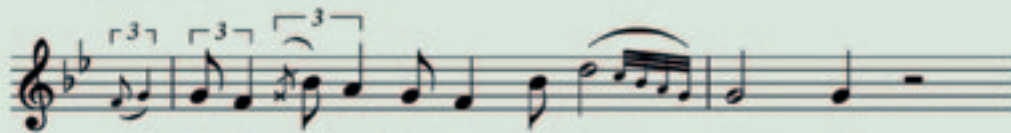
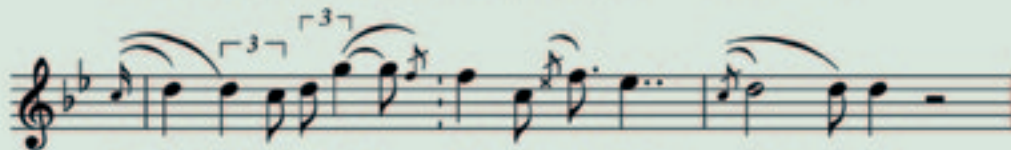

259

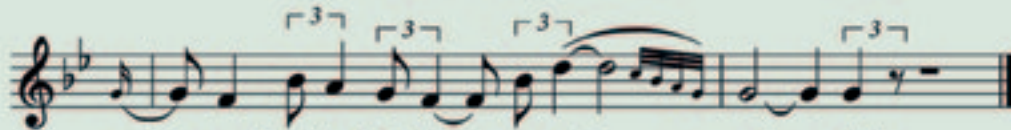
A

404

Rubato ♩ = 96

m Beteg vagyok, megrúgott egy pej ló,*n*-Nem vagyok én ló - ra termett faty - tyú.

Szerelemre termett nékem tes - tem - lelke - m mindenestől,

m-Meggyógyulok babám szerel - mé - től.

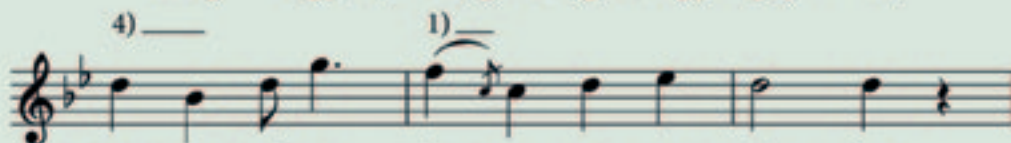
Peröcsény (Hont), Együd János (55). Együd Árpád, 1959. AP 4037f.

405*

♩ = 100-152

Beteg vagyok, meg - rú - gott egy pej ló,

Nem vagyok én ló - ra ter - mett fic - kó.